

JEZIK GORANSKE DIJALEKTALNE KNJIŽEVNOSTI (PRILOG JEZIČNOJ PROBLEMATICI HRVATSKE LITERARNE NOVOKAJKAVŠTINE)

JOSIP LISAC

Filozofski fakultet u Zadru

UDK 808.61/62-087:886.2.09

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1982-12-15

Jezik goranske dijalektalne književnosti prikazuje se obradbom jezika glavnih njezinih predstavnika Ivana Gorana Kovačića, Zdravku Čadeža, Viktora Jurkovića, Franje Švoba-Franine i Zlatka Pochobradškoga. U radu se ne daju podaci samo o jeziku goranskog dijela hrvatske dijalektalne književnosti nego i o govorima mjesta u kojima su ti pisci rođeni, jer su svoje dijalektalne tekstove pisali na temelju kajkavskih idiomâ rodniâ mjesta. To znači da se više pažnje poklanja usporedbi jezika umjetnina s dijalekatskim stanjem u određenim idiomima nego stilističkim pitanjima, s t me da se jezik pojedinih pisaca obrađuje tako da se podaci mogu što lakše uspoređivati. Zajedničke osobine goranskog dijalekta i razlike među mjesnim govorima dobro su vidljive i iz goranske dijalektalne književnosti te i širi krug čitatelja već prema tim tekstovima može suditi o goranskom dijalektu kao stanovitoj realnosti, o snažnoj unutarnjoj diferencijaciji te o složenim povijesnim prilikama koje su u velikoj mjeri uvjetovale novije odnosno suvremeno govorno stanje. To ipak ne znači da u tekstovima goranske dijalektalne književnosti nema značajki tuđih određenim mjesnim govorima, osobito u nadgradnji. Osobine nenazočne u tim idiomima obično su posljedica pjesničke slobode, pa dolazi do interferencije raznih sustava, nastale prema potrebama izraza u času inspiracije. U ovom prilogu jezičnoj problematici hrvatske literarne novokajkavštine sažeto se obrađuju i (orto)grafijske značajke goranske dijalektalne književnosti.

Goranska dijalektalna književnost značajan je dio hrvatske dijalektalne književnosti, pa kako je dijalektalna književnost vrlo važan fenomen u okviru hrvatske literature 20. stoljeća, nezaobilazan je svestran studij naše dijalektalne književnosti u cjelini, zatim u pojedinim regijama, proučavanje pojedinih dijalektalnih pisaca te dijalektalnih tekstova kao dijelova opusa pojedinih stvaralaca.¹ Sasvim je obična

---

¹ Također i problema dijalekatskih interpolacija u tekstovima na standardnom jeziku, ali one, dakako, ne ulaze u dijalektalnu književnost. Od radova što obrađuju hrvatsku dijalektalnu književnost spominjem samo ove: Marin Franičević »Problem dijalekta u hrvatskoj književnosti«, *Panorama hrvatske književnosti XX stoljeća*, Stvarnost, Zagreb 1965, str. 741—767; Ivo Franješ, »Položaj dijalekta u hrvatskoj književnosti«, *Dometi*, 3/1970, br. 9, str. 15—24; Aleksandar Flaker, »Dijalekat kao osporavanje«, *Dometi*, 5/1972, br. 3—4, str. 44—53; Mladen Kuzmanović »Hrvatska dijalektalna poezija«, *Kajkavski zbornik, Dani kajkavske riječi*, Narodno sveučilište »Ivan Goran Kovačić« Zlatar, Zlatar 1974, str. 63—69; Ernest Fišer, »Revitalizacija hrvatskog poslijeratnog kajkavskog pjesništva«, *Gesta*, 1980, br. 4—5, str. 59—74, (taj je prilog uvršten u vrlo značajnu au-

pojava da književnopovijesna obrada pisaca često prethodi temeljitijemu proučavanju njihova jezika, međutim, kad se radi o umjetnosti riječi, izvanredno je potrebna obradba jezika koja može imati veoma različite ciljeve i kojom se mogu postići plodni rezultati.² Tekstovi dijalektalne književnosti (nefolklorne književnosti pisane na dijalektu i nastale nakon formiranja standardnog jezika³), već zbog toga što nisu pisani standardnim jezikom, nerijetko bivaju popraćeni objašnjenjima jezika i rječnicima manje poznatih riječi, a u znanosti je nužno i daljnje, produbljenije proučavanje. Dijalektalna književnost nastaje između ostaloga i iz želje pisaca da se zavičajna riječ prije nestanka zabilježi i sačuva,⁴ pa — iako to obično nije u prvom planu — može biti proučavana i s dijalektološkog aspekta. Posve je razumljivo da se dijalektalna književnost kao *umjetnost*, obično stvarana na temelju određenog mjesnog govora, mora proučavati odnosno ocjenjivati i stilistički, po tome koliko je uspješna i kakva je ona kao umjetnički izraz. Ovaj prilog rezultat je nastojanja da se jezik goranskog dijela hrvatske dijalektalne književnosti prikaže u osnovnim crtama i da se iz razumljivog razloga ograničenosti njegova opsega obrade samo najvažnija i najinteresantnija pitanja, s time da se osjetno više pažnje poklanja usporedbi jezika s dijalekatskim stanjem u određenim idiomima nego stilističkim pitanjima, podrazumijevajući usku povezanost dijalektološkog i stilističkog aspekta pri stvaranju dijalektalne poezije. Prema tomu, ovdje se ne daju podaci samo o jeziku goranske dijalektalne književnosti, nego donosimo i nešto

---

torovu knjigu *Dekantacija kajkaviana, Rasprave i kritike o hrvatskom poslijeratnom kajkavskom pjesništvu*, Izdavački centar »Revija«, Osijek 1981, str. 9—36); Nevenka Košutić - Brozovića, »Dijalektalna književnost kao hrvatski literarni fenomen dvadeset stoljeća«, *Jugoslavenski seminar za strane slaviste*, 32, Filološki fakultet u Beogradu, Međunarodni slavistički centar, Beograd 1981, str. 169—177; Vatroslav Kalenić, »Jezik hrvatske književnosti XX vijeka«, *Isto*, str. 41—91, osobito str. 75—91, gdje se analiziraju jezični aspekti hrvatske dijalektalne književnosti.

² Usp. o toj problematici osim dobro poznatih tekstova Romana Jakobsona (*Lingvistika i poetika*, Nolit, Beograd 1966), Radoslava Katičića (*Jezikoslovni ogleđi*, Školska knjiga, Zagreb 1971) i Svetozara Petrovića (*Priroda kritike*, Liber, Zagreb 1972) još i članak Jeana Peytarda »Odnosi i prožimanja lingvistike i književnosti«, *Kolo*, 9(129)/1971, br. 9, str. 903—914.

³ Definiciju dijalektalne književnosti preuzimam iz rada Dalibora Brozovića »Regionalno i dijalektalno u novijoj hrvatskoj lirici«, *Hrvatsko kolo*, 5/1952, br. 4, str. 203. Formulaciju da je dijalektalna književnost pisana dijalektom valja shvatiti prilično slobodno, u opoziciji prema tekstovima na standardnom jeziku, a ne u značenju pisanja nekim od naših dijalekata (npr. prigorskim, lastovskim i sl.), jer, pravo govoreći, nekim od dijalekata (koji su nekonkretni idiomi) ne može se niti govoriti niti pisati. Bilo bi neprecizno npr. ustvrditi da je Pere Ljubić pisao južnočakavskim dijalektom, a točno je da je pisao (uvjetno rečeno) čakavštinom hvarskog sela Vrbanja. Uvjetno rečeno zato jer Ljubić govoru rodnog mjesta nije posve vjeran, o čemu vidi u tekstu Dalibora Brozovića »Bilješka o Ljubićevu jeziku, naglasku i rječniku«, u: Pere Ljubić, *Izabrani stihovi*, MH, Split 1957, str. 65—66. — Napominjem da dijalektološku terminologiju upotrebljavam prema radu prof. Brozovića »O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, III/1960, str. 68—88.

⁴ V. raspravu Dalibora Brozovića »O uvjetima za nastanak i razvoj dijalektalne poezije«, *Hrvatsko kolo*, 5/1952, br. 7—8, str. 463—467. Naznačeno pitanje u citiranu radu (bilješka 1) obrađuje i Ernest Fišer.

⁵ Aludiram, dakako, na poznate Hjelmselebove empirijske zahtjeve glede lingvističkog opisa. Usp. Louis Hjelmselev, *Prolegomena teoriji jezika*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1980, str. 20.

podataka o određenim goranskim mjesnim govorima, trudeći se da opis jezika goranske dijalektalne književnosti bude neprotuslovan, što jednostavniji i što iscrpniji.⁶ Jezik pojedinih pisaca obrađuje se tako da se podaci mogu što lakše uspoređivati, a pojave i zakonitosti najčešće se registriraju bez posebnih tumačenja.

Dijalekatski je Gorski kotar i štokavski i čakavski i kajkavski,⁶ no goranska je dijalektalna književnost (uglavnom poezija, ali ima i proze, što je za istraživača jezika veoma važno) u cjelini kajkavska. Glavni su njezini predstavnici Ivan Goran Kovačić⁷ (rođen 1913. u Lukovdolu), Zdravko Čadež⁸ (r. 1916. u Ravnoj Gori), Viktor Jurković⁹ (Brod Moravice, 1927), Franjo Švob-Franina¹⁰ (Fužine, 1941) i Zlatko Poch-

⁶ Božidar Finka, »Gorskokotarska kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku«, *Kajkavski zbornik. Dani kajkavske riječi*, Narodno sveučilište »Ivan Goran Kovačić« Zlatar, Zlatar 1974, str. 29—43; Antun Burić, *Povijesna antroponimija Gorskog kotara u Hrvatskoj*, Društvo za zaštitu prirodne, kulturne i povijesne baštine Gorskog kotara, Rijeka 1979, str. 30; Vida Barac — Božidar Finka, »Govori i nazivlje«, *Gorski kotar*, Fond knjige »Gorski kotar«, Delnice 1981, str. 418—431.

⁷ *Ognji i rože*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb 1945. Goranove kajkavske pjesme iz prve faze (*Prvi koraci*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb 1949, str. 83—92) zbog jezika kojim su pisane ne uključujemo u goransku dijalektalnu književnost. Prvi goranski dijalektalni pisac nije u svoje tekstove na hrvatskome književnom jeziku interpolirao dijalekatske elemente a njih uglavnom nema ni u često neobično iscizeliranim dijalogima. To, međutim, ne znači da Goran nije koristio kajkavštinu u stvaranju svoga osebujnog leksika. Da bi se to utvrdilo, dovoljno je prolistati »Rječnik« Bratoljuba Klaića u: Ivan Goran Kovačić, *Novelje, pjesme, eseji, kritike i feljtoni*, Zora — Matica hrvatska, Zagreb 1975, str. 285—295.

⁸ Čadež je prije desetak godina pripremio za tisak zbirku *Ravnagarka*, ali ona nije objavljena. U ovom radu analiziram 15 pjesama objavljenih u posebnom izdanju riječkih *Dometa Traženje Gorskog kotara* (2/1969, br. 8—9) i u više brojeva časopisa *Kaj* (3/1970, br. 6; 4/1971, br. 1, 7—8; 8/1975, br. 3—5; 10/1977, br. 12), a napominjem da su neke pjesme objavljene i više puta, pa i izvan stranica navedenih časopisa. V. Mladen Kuzmanović, »Biografske i bibliografske bilješke«, *Kaj*, 8/1975, br. 3—5, str. 232.

⁹ Jurković je između ostaloga i pisac kratkih proznih dijalektalnih sastava. U knjizi *Brod - Moravice* (Osnovna škola Brod - Moravice, Brod Moravice 1969, str. 223—224) objavio je tekst »Naše selo«, a više sastavaka publicirao je u knjizi *Po dragom goranskom zavičaju — Brodomoravički kraj* (Kajkavsko spravišće, Zagreb 1981, str. 62—63, 70—72, 75—80, 80—82, 83—84, 85, 86, 86—87, 89—91). Kako odnos prema jeziku u ostalim tekstovima na domaćem jeziku nije u Jurkovića bitnije izmijenjen, gdjegdje uzimam u obzir i primjere izvan teksta književnih ostvarenja. Osnovne podatke i literaturu o V. Jurkoviću v. u *Leksikonu pisaca Jugoslavije*, II, D—J. MS, Novi Sad 1979, str. 687. Usp. i najnoviju interpretaciju Jurkovićeve književnog rada u raspravi Alojza Crnića »Gorski kotar u književnosti«, *Gorski kotar*, Fond knjige »Gorski kotar«, Delnice 1981, str. 930—933.

¹⁰ Švob je svoje pjesme sabrao u dvije knjige: *Va našimu dvorišči*, Riječko književno i naučno društvo, Rijeka 1975; *Z grunta*, Riječko književno i naučno društvo, Rijeka 1976. U već citiranom posebnom izdanju *Dometa Traženje Gorskog kotara* objavio je prozu »Jen dan z furmanimi« (str. 70—76), a u *Kaju* (3/1970, br. 6, str. 51—58) prozni tekst »Ščeraj smo dopeljali Framinovo vino«. Kalendar Jurina i Franina za 1970. godinu (Rijeka 1969, str. 132—134) donio je i nekoliko anegdota iz Švobova pera. Taj autor priprema knjigu u kojoj će objaviti svoje tekstove iz emisije Radio-stanice Rijeka »S primorske poneštrice«, gdje se osim fužinskoga čuje i riječki i bakarski govor. O Švobu v. u raspravi Alojza Crnića »Gorski kotar u književnosti«, *op. cit.*, str. 948—954.

bradsky¹¹ (Gerovo, 1946), pa će u ovom radu i biti analiziran jezik njihovih dijalektalnih tekstova.¹² U raznim antologijama I. G. Kovačić uglavnom redovno dobro je predstavljen i dijalektalnom i nedijalektalnom poezijom, a u *Antologiji novije kajkavske lirike* (Kaj, 8/1975, br. 3—5; uredio Mladen Kuzmanović) nalazimo i pjesme Z. Čadeža. Zanimljivo je pitanje zašto je goranska dijalektalna kajkavska a ne i čakavska. Osim slučajnosti ulogu je morala igrati činjenica što su Gorani većinom kajkavci, pa i to što su kajkavski govori u tom kraju idiomi prestiža¹³ u odnosu na čakavske. Gorski kotar područje je neobično velike dijalekatske izdiferenciranosti, pa goranski dijalekt — kojim se pojmom služimo u nauci — predstavlja posebnu podgrupu u okviru kajkavskog narječja hrvatskosrpskog jezika i znatno se razlikuje od ostalih kajkavskih dijalekata, no i po jezičnim značajkama nešto mu je bliži prigorski. Zajedničke osobine goranskog dijalekta i razlike među mjesnim govorima dobro su vidljive i iz goranske dijalektalne književnosti te i širi krug

¹¹ Pochobradsky je autor dviju knjiga dijalektalne poezije: *Bejle gauob* »Bijeli golub«, SIZ u oblasti kulture Čabar, Čabar 1980; *Uognišče* »Ognjište«, Riječko književno i naučno društvo, Rijeka 1981. U knjizi *Bejle gauob* napisao sam predgovor »O jeziku ove knjige« (str. 7—11) i sastavio »Rječnik« (str. 111—123). Vidi također: Alojz Crnić, *op. cit.*, str. 954—958. — Napominjem da u ovoj studiji ima dosta leksičkih tumačenja niza primjera, jer kajkavština, osobito goranska, dijelu čitatelja sigurno nije prsnije poznata. Pri navođenju primjera iz književnih tekstova redovito bilježim potvrde u oblicima kakvi su u samih pisaca. To znači da pišem veliko slovo *lj*, *nj* itd kako pšu sami književnici a u vlastitu tekstu uglavnom redovito postupam onako kako je uobičajeno u lingvističkim raspravama (pišem npr. *l*, *n*).

¹² Uz navedenu petoricu pisaca kao predstavnika goranske dijalektalne književnosti svakako moramo spomenuti Anku Žagar, vrlo istaknutog pripadnika najmlađe generacije hrvatskih pjesnika. Usp. o Anki Žagar u navedenom radu A. Crnića, str. 958—960. Ona, osim poezije na hrvatskom obliku standardne novoštokavštine, piše dijalektalnu liriku na bazi govora Zamosta kod Plešća, ali ni jednu pjesmu na zavičajnom idiomu dosad nije objavila. Ovdje spominjem i goransko dječje pjesništvo, koje je odgovarajuće predstavljeno u *Antologiji hrvatskog dječjeg kajkavskog pjesništva* (uredio Ernest Fišer), Kaj, 9/1976, br. 3—5, str. 49, 58—59, 68, 75, 113, 139—140. Dosta učeničkih priloga nalazi se u raznim školskim novinama, a u knjizi Jože Skoka *Doživi Gorana* (Školske novine, Zagreb 1973, str. 67) otišnuta je pjesma Biserke Muhvić iz Gerova »Nad sejncom I. G. Kovačića«. Učeničkih priloga, doista vrijednih pažnje, nalazimo i u Jurkovićevoj knjizi *Po dragom goranskom zavičaju — Brodomoravički kraj*, str. 73—74, a također i u časopisu Kaj, 4/1971, br. 2, str. 25—27, 113, 116. U međuratnom razdoblju dosta je pjesničkih pokušaja i publicističkih priloga na raznim goranskim idiomima, jezično prilično interesantnih, publicirano u listovima *Goranim i Gorski kotar*. Napominjem da je nekoliko pjesama na delničkom idiomu objavljeno i u radu Marije Pavešić »Delnički govor« (Delnice 1481—1981, Delnice 1981, str. 95—99). — Svakako je istina da iz ovih razmatranja moramo isključiti folklornu književnost, dok ne analiziramo ni primjere kao što su razne verzije prijevoda Preradovićeve »Putnika« na ravnogorski, a prevođenje se pripisuje akademiku Nikoli Majnariću, rođenom Ravnogorcu. Ipak, mogla bi biti vrlo zanimljiva usporedba jezika narodnih pripovjedaka što ih je u Ravnoj Gori skupio Rudolf Strohal (*Hrvatskih narodnih pripovijedaka knjiga III: Narodne pripovijetke iz grada Rijeke, trgovišta Mrkopolja i Ravne Gore, te sela Broda na Kupi i Oštarija*, Karlovac 1904) i pjesama Ravnogorca Zdravka Čadeža, pa i još nekih pokušaja na ravnogorskom idiomu. — Interesantno je još spomenuti da je Rudolf Strohal u svoju knjigu *Narodna pripovijetka iz grada Karlovca, sela Lokava, Delnica i trgovišta Vrbovskega* (Karlovac 1901, str. 222—223) uvrstio i dvije delnički pisane pjesme tada prilčno poznatog stihotvorca Jakova Majnarića.

¹³ Usp. u radu Vide Barac i Božidara Finke »Govori i nazivlje« citirano u bilješci 6, str. 420—421, zatim u prilogu Božidara Finke »Štokavski ijekavski govori u Gorskom kotaru«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XX/1, 1977, str. 147.

čitatelja već prema tim tekstovima može suditi o goranskom dijalektu kao stanovitoj realnosti, o snažnoj unutarnjoj diferencijaciji te o složenim povijesnim prilikama koje su u velikoj mjeri uvjetovale novije odnosno suvremeno govorno stanje.¹⁴ To je moguće ustvrditi jer svi spomenuti goranski dijalektalni pisci, može se reći, pišu polazeći od rodnoga

¹⁴ Vidi nezaobilazan prilog poznavanju goranskih govora, rad Pavla Ivića »Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske«, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knj. VI, 1961, str. 191—212, dobro iskoristiv i pri obradbi goranske dijalektalne književnosti, pa se na njegove rezultate u velikoj mjeri oslanjamo. — Važno je spomenuti još neke članke u kojima prof. Ivić između ostaloga daje i opće poglede na problem goranskog dijalekta: »Srpskohrvatska dijalektologija u najnovijem vremenu«, *Književnost i jezik*, 9/1962, br. 1, str. 15—22; »O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata«, *Književnost i jezik*, 10/1963, br. 1, str. 25—37. Međutim, iscrpno navođenje literature o raznim pitanjima (osim o određenim goranskim govovima) u ovoj radnji nije provedeno. Samo izuzetno literatura se citira opširnije. Kompariranje pojavâ (npr. jezičnih značajki goranskih i negoranskih dijalektalnih pisaca) također nije moglo biti opširnije.

idioma ili, kako je Zvane Črnja u drugom kontekstu napisao,¹⁵ zasnivaju svoja djela »na neposrednoj identifikaciji živog zavičajnog elementa i pjesničkom oblikovanju njegovih stvarnih stanja, njegovih slika, pojava i problema« (str. 961).

Nedovoljno sustavna obradenost čak i temeljnih pitanja ponekad se nameće kao problem pri ambicioznijem pristupu hrvatskoj dijalektalnoj književnosti. Takav je slučaj npr. kad razmišljamo koje su nedomaće osobine u jeziku dijalektalnih pjesnika, koji — vidjeli smo — u većini i u pravilu pišu idiomima mjestâ u kojima su rođeni, dakle, određenim mjesnim govorima. Iz znanstvene literature znamo da su mjesni govori konkretni idiomi,¹⁶ a znamo i to da se uporabna sfera mjesnih govora postupno smanjuje, međutim, iako je o tome govoreno dosta, nedovoljno je dosad opisana situacija u kojoj se dijalektalni pjesnik nalazi kada piše poeziju, što je za pisanje ovakvih priloga nepovoljnom okolnosti. Nedomaće osobine naročito je komplicirano istraživati jer u dijalektalnoj poeziji nalazimo i elemenata što odumiru ili su već nestali, arhaičnosti raznoga tipa. Studirajući suvremeno govorno stanje određenih idioma nećemo lako ili nećemo uopće postići sigurnost u procjeni koje su osobine u jeziku dijalektalne lirike iz (makar i nedaleke) prošlosti pripadale tim govorima a koje su im bile strane, a ponekad je istraživaču gotovo nemoguće ući i u tanane detalje sadašnje situacije, naročito u slučajevima idioma što su — poput lukovdolskoga — da se izrazimo uz pomoć I. G. Kovačića — »pravi konglomerat svih mogućih dijalekata i govora.«¹⁷

¹⁵ Radi se o Črnjinoj raspravi »Hrvatsko pjesništvo novoga izraza«, *Forum*, 16/1977, br. 12, str. 939—971. Ta je rasprava višestruko važna, no nije prihvatljivo mišljenje o Balotinoj poeziji kao štokavskoj dijalektalnoj poeziji. Idiom kojim je ona pisana toliko je čakavski odnosno čakaviziran (usp. Mate Hraste, »Govori jugozapadne Istre«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 2, 1966, str. 5—28) da Balotinu poeziju valja i dalje ubrajati u čakavsko dijalektalno stvaralaštvo, dok se o štokavskoj dijalektalnoj književnosti općenito ipak ne može govoriti.

¹⁶ Dalibor Brozović (*Standardni jezik*, MH, Zagreb 1970, str. 12) piše sljedeće: »Konkretnima možemo smatrati samo dvije kategorije idioma: mjesni govor i standardni jezik. Samo takvi idiomi imaju jasno definiran inventar svoje supstancije i jasno definiranu strukturu — tako da se u načelu može dati određen odgovor za bilo koji element supstancije i strukture ako se postavi pitanje da li ulazi u normu ili ostaje izvan nje.« Usp. također: Isti »O tipologiji: supstandardnih i interdijalekatskih idioma u slavenskom jezičnom svjetlu«, *Govornite formi i slovenskite literaturni jazici*, MANU, Skopje 1973, str. 34; Žarko Muljačić, »Genetički, tipološki i standardološki kriteriji u klasifikaciji romanskih jezika«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 9/1971—1972, str. 31—32; Ivo Škarić, »Pleodaje za govor organski i govor standardni«, *Jeziik* 25/1977—1978, br. 2, str. 33—42. — Razum je se, mjesni govor je »dijalektološka, a ne općelingvistička kategorija« (*Zbornik za filologiju i lingvistiku*, III/1960, str. 77), dok Dubravko Škiljan, kritički se odnoseći prema tom terminu, predlaže termin lokalni ili mjesni jezični sistem (Dubravko Škiljan, *Pogled u lingvistiku*, Školska knjiga, Zagreb 1980, str. 135).

¹⁷ To je Goran iznio u popratnom članku »O jeziku, kraju i ljudima«, *Ognji i rože*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb 1945, str. 119. Lukovdolski je govor ke-kavski i mogli bismo ga dobro okarakterizirati ovim riječima Pavla Ivića (rad citiran u bilješci 14, str. 197) o govornu obližnjeg, govorom izrazito srodnog i sličnog, Severina na Kupi: »To je govor sa specifičnom kajkavskom osnovicom koja čini prelaz od kranjske ka hrvatskoj kajkavštini. Docije je, u rezultatu migracija, ovaj govor pretrpeo čakavski uticaj.« Moramo još spomenuti i štokavske i ljekavske govore medaleko od Lukovdola, međutim, Goranove riječi samo ilustriraju lukovdolsko jezično stanje, no ne definiraju ga precizno, što i priliči njegovoj »naoko studioznoj« radnji o lukovdolskoj kekavštini — kako reče Vlatko Pavletić

Npr. jezik Goranove zbirke *Ognji i rože* zacijelo je u nekim elementima bio arhaičniji i od lukovdolskoga govornog stanja uoči drugog svjetskog rata,¹⁸ pa je i zato u tom slučaju teško dati potpun odgovor na (eventualno) pitanje je li i koliko je stanovita poezija uz ostalo također i vjerodostojna dijalektološka građa.¹⁹ U tekstovima dijalektalne književnosti nisu rijetke osobine tuđe određenim mjesnim govorima, dakle, osobine nenazočne u tim idiomima, a nalaze se iz raznih razloga i osobine koje su u konkretnom mjestu moguće, ali su slabo udomaćene. Iako valja imati u vidu i različite teoretske stavove pisaca što stvaraju dijalektalnu književnost, mislim da se u tim slučajevima radi o pjesničkoj slobodi, o interferenciji raznih sustava,²⁰ obično nastaloj prema potrebama izraza u času inspiracije. Pitanje što slobodnijeg korištenja leksika, naglasnih osobina itd. usko je dakle povezano s težnjom da se postignu što savršenije umjetnine, jer se, recimo, srok ili određeni ritam koji put ne mogu postići samo domaćim osobinama. Ponekad pjesnik — pišući na bazi idioma s izrazito skromnim intelektualnim rječnikom i neobičnim bogatstvom u drugim osobinama — želi opisati složene doživljaje, pa se mora služiti, iako u tome u načelu ne smije pretjerati,²¹ nedomaćim osobinama,

(*Goran njim samim*, Savremena škola, Beograd 1963, str. 115). — O Goranovu jeziku dosad sam pisao dva puta («O jeziku Goranove kajkavske zbirke 'Ognji i rože', *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 19/1979—1980, str. 45—59; «O jeziku Goranove dijalektalne poezije», *Istra*, 18/1980, br. 3—4, str. 118—122). Ta činjenica unekoliko određuje i strukturu ovog priloga, u kojem primjere u načelu iznosim bez posebnog navođenja izdanja i stranice odakle su uzeti.

¹⁸ Pjesnik *Jame* pokušavao je doprijeti do starijih jezičnih osobina, koristeći ih na posebne načine i u svojim ostvarenjima na hrvatskom književnom jeziku i naročito u dijalektalnom stvaralaštvu. O tome usp. u knjizi V. Pavletića, *Goran njim samim*, op. cit., osobito str. 98.

¹⁹ Takvo je pitanje u članku »Je li Nazorova čakavska poezija kastavska?« (*Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, knj. 15, Zagreb 1977, str. 115—120) postavio Milan Moguš, zaključujući da — »unatoč gdjekojem sitnijem odstupanju« — »Nazorove čakavske pjesme predstavljaju vjerodostojnu dijalektalnu građu« (str. 120).

²⁰ Obično se radi o interferenciji veoma srodnih sustava, npr. srodnih kajkavskih sustava. U ovom smislu vrlo je zanimljivo izlaganje Stjepka Težaka u raspravi »Dijalekti u nastavi književnosti i jezika« (*Domesti*, 7/1974, br. 7—8, str. 87): »Svaki sustav može biti lijep u danim okolnostima. Ružno je narušavanje sustava. Ružna je makaronština, dakako, izvan književnoumjetničkog stila, u kojem stvaralačko nadahnuće i rugobu pretvara u ljepotu. Nije lijepo ubacivanje elemenata jednog jezičnog sustava u drugi, baš kao ni ubrizgavanje cementa u mramorno zdanje. Odbija nas mješanje raznorodnih sastojaka bez reda, bez prilagodbe, bez potrebe i opravdanja.« — U prilogu »Pledovanje za govor organski...«, op. cit., str. 33., Ivo Škarić piše: »Organski je govor čvrst, precizne fine mehanike u kome sve svaka nijansa odstupanja odzvanja kao čisto krivotvorenje.«

²¹ U načelu dijalektalni pjesnik, osobito prije najnovijeg razdoblja, izbjegava opće motive izvanregionalnog karaktera, intelektualizacije i sl. Kompleksni svijet *Balada Petrice Kerempuha* mogao je M. Krleža izraziti zahvaljujući teoretskom stavu umnogome drugačijem od stavova većine ostalih dijalektalnih pjesnika i oslanjajući se, osim na žive govore, još i na književni jezik stare kajkavske književnosti. Usp. knjigu *Jezična antidogma Miroslava Krleže*, Čakavski sabor, Žminj 1974. Osobito je važna u njoj tiskana rasprava Milana Moguša »Što pokazuju Krležine dublete u 'Baladama'?«, str. 111—122, a također i prilog Antuna Šojata »Odnos Krležine kajkavštine u 'Baladama Petrice Kerempuha' prema starom kajkavskom književnom jeziku«, str. 123—134. Vidi također: Mladen Kuzmanović, *Rječnik i komentar Balada Petrice Kerempuha Miroslava Krleže*, Liber, Zagreb

tradicijom stvorenom u urbani(ji)m sredinama i slabo ili nikako prihvaćenom u domaćoj, novim riječima i frazama i sl. Tih elemenata (osobito u nadgradnji) ima i u samog Gorana Kovačića i u ostalih Gorana dijalektalnih pisaca. Pravo st'anje stvari, *mutatis mutandis*, dobro ilustriraju ove Barčeve riječi o stanju u preporodno doba: »Načelo: Piši jezikom narodnih pjesama — vrlo je lako postaviti teoreticima, ali je bilo s njim teško pjesnicima. Oni u njemu nisu našli dosta izrađen aparat za stvaranje umjetnina.«²² Na sličan je način lako izreći načelo o pisanju dijalektalne poezije zavičajnim idiomom, ali je taj princip teško i složeno u praksi beziznimno provoditi.

Valja se složiti s onima koji drže da su *Balade Petrice Kerempuha* najbolje djelo Miroslava Krleže,²³ a cijenjena je i poezija Nikole Pavića, Tomislava Prpića ili Pere Ljubića, koji također ne pišu vjerno govoru nekoga određenog mjesta.²⁴ Dakle, uz pisanje dijalektalne lirike na temelju određenih mjesnih govora, uvažava se i vrijedna lirika nastala kombiniranjem većeg broja idioma, a moguće je pretpostaviti i stvaranje normirane kajkavštine, pa i pisanje poezije na njoj.²⁵

Problem grafemskoga oblikovanja pjesničkih tekstova na temelju raznih govora nije u svim slučajevima jednak, ali je pri stvaranju dijalektalne književnosti često nazočan i potiče usmjeravanje osobite pažnje na dijalekatsko stanje određenih punktova.²⁶ Bila bi potrebna posebna rasprava o tome kako su to pitanje rješavali pojedini dijalektalni pisci, a u svome radu vodit ćemo računa i o tomu iako — razumije se — ne možemo problematiku prikazati cjelovitije i podrobnije niti kad se radi samo o goranskim književnicima. Ni pitanjem pravopisnih značajki, također važnim, nećemo se potanko baviti.

1972; Maja Bošković - Stulli, »Kajkavski vokabular Langove monografije o Samoboru i 'Balade Petrice Kerempuha'«, *Forum*, 15/1976, br.1—2, str. 117—132; Josip Badalić, »Uz Krležine 'Balade'«, *Krležin zbornik*, Naprijed, Zagreb 1964, str. 45—52.

²² Antun Barac, *Književnost ilirizma*, JAZU, Zagreb, 1954, str. 108.

²³ Usp. Jan Wierzbicki, *Miroslav Krleža*, Liber, Zagreb 1980, str. 50, 79, 80, 203.

²⁴ Mislim da se to doista može reći i za Pavića, koji doduše piše međimurski, ali mu bazom nije koji određeni međimurski idiom.

²⁵ Usporedi — po mome mišljenju — neprihvatljiv stav Ivana Peterlina (»Suvremeno kajkavsko pjesništvo Podravine«, u: *Suvremeno dijalektalno pjesništvo Primorja i Podravine*, Rijeka — Koprivnica 1980, str. 106): »Nadamo se da će jednog dana i kajkavski dijalekt biti normiran, pa će se i kajkavski tekstovi moći prilagoditi zajedničkoj normi.« Asim Peco u prilogu »Dijalektologija u časopisima na srpskohrvatskom jeziku (Prilog srpskohrvatskoj dijalektološkoj bibliografiji)«, *Radovi ANUBiH*, knj. LXX, Sarajevo 1981, str. 108, netočno ili barem neprecizno navodi da su literarni tekstovi objavljeni u časopisu *Kaj* pisani na standardiziranoj kajkavštini.

²⁶ O nesigurnosti zaključivanja na temelju grafije starijih kajkavskih pisaca v. npr. u radu Antuna Šojata »Kratki navuk jezičnice horvatske (Jezik stare kajkavske književnosti)«, *Kaj*, 2/1969, br. 7—8, str. 51 i d. Priređujući knjige *Hrvatski kajkavski pisci I, II* (Matica hrvatska — Zora, Zagreb 1977) u okviru kolekcije »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, osobito se je mnogo grafijskim pitanjima bavila Olga Šojat.

I

Ivan Goran Kovačić, istaknuti predstavnik hrvatske književnosti 20. stoljeća, prvi²⁷ je i najznačajniji goranski dijalektalni književnik, pjesnik Gorskog kotara. Knjiga *Ognji i rože* napisana je na temelju lukovdolskog govora, ali je zapravo već ovdje potrebno istaći činjenicu da je Goran prve godine života djelomično proveo u Pribiću (Prigorje)²⁸ i da je na daljnje školovanje pošao u Karlovac i poslije u Zagreb, što će umnogome utjecati na njegov životni put, a vjerojatno će ostaviti nešto traga i u jeziku dijalektalne poezije iz druge, zrele faze njegova rada. Naime, u tim je gradovima Goran stekao i svijest o književnoj publici i o njezinim jezičnim navikama, a jezične je crte i sam u njima upijao, pa — iako te crte nisu bile ni približno svježije kao lukovdolske a njihova raširenija uporaba ne bi se slagala s njegovim teoretskim principima — ipak su morale biti prisutne. Rečena postavka niukoliko ne znači da imalo sumnjamo u Goranovu zavičajnu jezičnu inspiraciju ili da se dvoumimo sudeći o estetskoj vrijednosti zbirke *Ognji i rože* odnosno o iskrenosti njegovih teoretskih stavova o dijalektalnoj poeziji. Njome samo nastojimo upozoriti na raznolikost jezičnih mogućnosti koje je Goran imao prilike upijati i doživljavati, a ako tomu dodamo njegovo poznato izbje-gavanje uobičajenosti u jeziku,²⁹ neće nas iznenaditi manja dosljednost u prihvaćanju teoretskog načela da dijalektalnu poeziju treba pisati »u što čišćem dijalektu svoga kraja«³⁰ od one koju bismo možda mogli očekivati. U hrvatskoj znanosti o književnosti³¹ dijalektalno pjesništvo posljednjih desetak godina prije drugoga svjetskog rata shvaća se kao »bitno drugačije od dijalektalnih stilizacija u poeziji hrvatske moderne« (Flaker, str. 514), od prethodne se dijalektalne poezije razlikuje socijalnom angažiranošću i približavanjem pučkom govoru, a Goran Kovačić k tome pokušava »da svrsta pučki dijalekt u strukture naglašene estetske funkcije« (Flaker, str. 515). Dakle, u autora knjige *Ognji i rože* susreću se tada aktualne tendencije pisanja zavičajnim idiomom i isticanja socijalnih pitanja s tendencijom estetski izražajnog pisanja, što se je doista snažno i uvjerljivo odrazilo u njegovu pjesničkom jeziku.

Raspravljajući o važnosti vjernosti zavičajnom idiomu, zanemariivši čak pitanje estetike, Goran je napisao ovo: »možda dijalektalna poezija daje filozofima, etnologima, sociologima, etnografima finijeg njuha, jedva zapažljiva, ali veoma interesantna osvjetljenja«.³² Pjesnikovu knjigu *Ognji i rože* u radu »Zvuk i ritam zavičajne riječi kao izvor i razlog

²⁷ Mislim da se može reći da je Goran bio prvi goranski dijalektalni pisac, iako je stvarao u vrijeme snažnog interesa Gorana za dijalektalnu književnu riječ, a i Jakov Majnarić npr. dao je nešto dijalektalnih tekstova znatno prije I. G. Kovačića. Valja dodati da na goransku riječ nailazimo i u pravaškom časopisu *Bič* (usp. A. Flaker, op. cit., str. 47, 52—53) već u 19. stoljeću.

²⁸ V. Pavletić, *Goran njim samim*, op. cit., str. 44.

²⁹ V. Pavletić, op. cit., str. 121.

³⁰ *Izabrana djela*, Nakladno poduzeće »Glas rada«, Zagreb 1951, str. 425. Nije nevažno što Goran kaže »u što čišćem dijalektu« (spacionirao J. L.). Dakle, pretpostavlja da neće biti pisana u čistom dijalektu.

³¹ Aleksandar Flaker, »Hrvatska književnost prema avangardi i socijalno angažiranoj književnosti«, *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu — Liber, Zagreb 1978, str. 514—515.

³² *Izabrana djela*, op. cit., str. 425.

dijalektalne poezije Ivana Gorana Kovačića³³ Stjepko Težak komentira impresivno, međutim, stilistička pitanja — i Goranu (kao i Nazoru) neobično draga — u toj su raspravi u centru pažnje, a dijalektološka su u drugom planu. Takav je pristup posve opravdan i uvažava pitanje koliko je Goranova poezija doista lukovdolska, a koliko od zavičajnog idioma odstupa, s time da i o idiomu na temelju kojeg je napisana ta lirika sigurno može dosta reći, iako u poeziji moramo računati s pjesničkom slobodom, poetskim oblikovanjem zaista složene lukovdolske jezične stvarnosti. Sve to ne znači da je potrebno odstupiti od stava da je Goran pisao autentičnim zavičajnim jezikom; samo, riječ je o *pjesničkoj zavičajnoj autentičnosti* kojoj istina o odnosu prema lukovdolskom idiomu u biti neće nimalo naškoditi.

Ima u Goranovoj knjizi *Ognji i rože* doista raznih jezičnih osobina, pa se može govoriti i o nepotpunoj homogenosti jezika te knjige. Radi se o vremenski raznim osobinama,³⁴ također i o značajkama slabo u Lukovdolu poznatima.³⁵ Pri analizi jezika te knjige možemo misliti na usporedbu s jezikom drugih djela goranske dijalektalne književnosti, ali i na uspoređivanje jezika goranske dijalektalne književnosti s ostalom hrvatskom dijalektalnom književnosti, iako je poznato da glavninu hrvatskih kajkavskih govora ipak moramo promatrati odvojeno od govora goranskog dijalekta.³⁶ Svakako je sretnom okolnosti što je Goran pisao na temelju idioma koji čuva znatnu količinu veoma starih goranskih osobina, a povoljno je i to što lukovdolski govor nema diftonga ili glasova (osim *šwa* i, donekle, zatvorenih dugog *e* i dugog *o*) koje bi bilo nešto teže pismom fiksirati.

Govoreći o glasovima u knjizi *Ognji i rože* moramo istaći da Goran kao kontinuant praslavenskih poluglasova *ɔ* i *ɔ̃* u dugim i kratkim slogovima piše *a*, *šwa* (apostrofi) i *o*,³⁷ npr. *dan*, *vāvĕk*, *cv'le*, *stozé*. Spominjem i primjere *vu*, *v* »u«. U Lukovdolu obično se govori prijedlog *v* (< *vɔ*), dok se *vu* javlja znatno rjeđe no u Goranovoj poeziji.

³³ *Filologija*, knj. 10, 1980—1981, str. 33—51. Ta radnja, nakon Pavletičeve knjige *Obuzdani gnjev* (NZ MH, Zagreb 1978), puno obogaćuje razumijevanje Goranove dijalektalne poezije.

³⁴ Dakle, mlađi i stariji. Npr. u tekstu »O jeziku, kraju i ljudima« Goran piše: »U ovim sam pjesmama upotrebio neke mlađe riječi i oblike, jer su već dugo udomaćeni.« (*Ognji i rože*, str. 124)

³⁵ Naročito se ovo odnosi, razumije se, na najčešće posuđenice, a to su leksičke. Valja se podsjetiti Martinetovih spoznaja da je popis monema nekog jezika otvoren popis i da je popis fonema određenog jezika zatvoren popis. Usp. Andre Martinet, *Osnove opće lingvistike*, GZH, Zagreb 1982, str. 9—10. Ističem još ove Martinetove riječi (Andre Martinet, *Jezik i funkcija*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo 1973, str. 183): »U svakom vremenu postoje široki prostori vokabulara koji su stalno u neravnoteži, a pošto se svi dijelovi jezika međusobno uslovljavaju, mi u tome nalazimo stalan uzrok lingvističke evolucije.«

³⁶ Usp. Pavle Ivić, »Procesi rasterećenja vokalnog sistema u kajkavskim govorima«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XI/1968, str. 57, bilješka 3. — Taj bi posao sigurno pružio interesantne podatke, naročito kad se radi o Ivanu Goranu Kovačiću. Radilo bi se o važnim podacima, jer bi i oni dobro pokazali sliku ne baš jednostavna (jezičnog) stanja u cjelini hrvatskih kajkavskih govora.

³⁷ Usp. Stjepko Težak, rasprava citirana u bilješci 33, str. 50. — Inače, u goranskim kajkavskim govorima razlikujemo tri vokalna sustava (pod dugim akcentom, pod kratkim akcentom, izvan akcenta). Usp. Pavle Ivić, »Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske«, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, VI, 1961.

Refleks nazala $\varnothing$ najčešće je u Lukovdolu o (zatvoreno ili nezatvoreno, ovisno o tomu je li dugo ili kratko), a Goran uglavnom redovito piše o kao refleks toga nazala i u osnovama i u nastavcima: *mož, pot, kot, robáčo, pogačó, gredó*, ali *trubenta*.³⁸

Posve je očekivano što je nazal ξ dao e: *preje, žejo, trese*, dakle, izjednačili su se refleksi ξ i e.

Unajsto praslavenskog *jata* u *Ognjima i rožama* običan je refleks e (opet zatvoreno ili nezatvoreno, ovisno o kvantiteti sloga): *dete, popevko, sneg, vetr*. Moramo spomenuti i nekoliko ikavizama (*tiral, mîsec* — danas se govori *měsec, sim*), a također i refleks a (*jad*). Navodim i primjere *prek, pred, gore, nimam*.

Zanimljivo je spomenuti disimilaciju u primjeru *lesice*, promjenu i > a (*ali* u toj knjizi znači i »ili« i »ali«), ali i gubljenje i u *djamantov* i naročito u *šla*. Kod prijedloga/prefiksa *iz-* nalazimo primjere kao *izmisлил, isprel, iz* i primjere *zvleče, zajde*. Prijedlog s često se asimilira: *z vriskom, š njimi*. U ovim primjerima vidimo tendenciju izjednačenja prijedloga i prefiksa »s« i »iz« karakterističnu u stanovitoj mjeri za goransku dijalektalnu književnost u cjelini.

Samoglasno l u *Ognjima i rožama* daje o i u: *soze, žot, sonce, dugo, pun, žuč, kunó*. U Lukovdolu danas je redovit refleks l u.³⁹

Samoglasno r realizira se kao r (*krvâve, vetr, vmrla*; spominjem i oblik *cerkva*) i izgovara se u tipičnim primjerima bez popratnog vokala.

»Koliko« glasi *kuliko*, a *kuliko* je i polazna kajkavska forma.⁴⁰

U primjeru upitno-odnosne zamjenice za neživo *ke* (pa onda i u *zake*) došlo je do promjene a > e ispred istosložnog i poslije otpalog j, što u hrvatskim kajkavskim govorima nije rijetkost. Usp. također primjer *kome* »jedva«, međutim, obični su i primjeri kao *kraj, ta* »taj«.

Prefiksni *raz-* i *pro-* ostaju neizmijenjeni (npr. *razletěni, prošla*),⁴¹ dok se protetsko v (*vusta*) — za razliku od protetskih j i h kojih uopće nema — javlja u analiziranoj Goranovoj zbirci. U raznim pozicijama v (od *vr-*, *vr-*, *u-* i *v*) *se* gubi (*zeli, Sega, sršetka, trđo, lasé*) ili se čuva (*vmrla, vteč, v's, vnuk, vlečó, vzdih, čvrčka, čvrste, grive*) ili se mijenja ispred bezvučnog suglasnika (*flkralo*). Da se na koncu riječi v izgovara kao f, to Goran pismom ne označava. Ističem da u *Ognjima i rožama* čitamo *čovek*, (znači, stara konsonantska skupina *čl-* je pojednostavljena), međutim, u Goranovu pismu Tadijanoviću nalazimo *čoeck*. (Usp. »Goranova korespondencija s Dražutinom Tadijanovićem«, *Forum*, 21/1982, br. 1—3, str. 319: »A jedan od seljakâ rekao mi: Ivo, ti se ne smeš ženit, zake ti boš velik čoeck.«) Na jednom mjestu u priči iz usmene predaje (*Ognji i rože*, str. 122) čitamo i *čojeka*, što pokazuje da se u Lukovdolu govorilo i *čojek*, doduše puno rjeđe nego *čovek*.

³⁸ S. Težak (*op. cit.*, str. 49) griješi slijedeći Gorana Kovačića (*Ognji i rože*, str. 123) i navodi primjer *žot* kao refleks nalaza zadnjeg reda.

³⁹ V. neobjavljenu magistarsku radnju Vide Barac - Grum »Karakteristične osobine lukovdolskoga govora«, str. 21. U to sam se i sam uvjerio prilikom jednodnevnih posjeta Lukovdolu 1979. i 1982, a svoje bilješke iz raznih mjesta navodim bez posebnog upozorenja, ukoliko ono nije važno. Svim informatorima srdačno zahvaljujem na pomoći.

⁴⁰ Usp. P. Ivić, »Procesi rasterećenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima«, *op. cit.*, str. 60.

⁴¹ U momu radu »O jeziku Goranove kajkavske zbirke 'Ognji i rože« (str. 50) čitamo *razletěni*, što je samo jedna od dosta brojnih tiskarskih grešaka.

Pojednostavljuje se skup *pt* (*tice*), a i u skupu *-dn-* nerijetko se gubi *d* (*jeno*). Kao primjeri ispadanja glasova naročito su zanimljivi kontradikcija (*kā* »koja«, *kī* »koji«) i mjestimično gubljenje glasa *o* u prilozima (*Kam, tam, prek*), a *č* i *ć* se ne razlikuju (*čovjek, domaće*). Ne mijenja se stara skupina *čr* kada je *r* samoglasno (*črna, črv*), a svarabaktički vokal javlja se u primjeru *čeršnje* »trešnje«.

Kad nabrajamo primjere refleksa praslavenskih *t', d', st', sk', zd', zg'* te sekundarnih *t', d'*, i određenih skupina (*sreća, sveće, meje, žejo, Goščava, Plašč, prgišče* »pregršt«, *išče* »traži«, *blešči D'žd; cveče, Proleče, lišče, Grođe*), posebno moramo upozoriti na promjenu *žd > d* te na iznimku kao u primjeru *nazad*.⁴¹ Nepromijenjen ostaje sekundarni skup *jd* (*dojde, zajde*; niti jednog primjera *dojt, zajt* itd. u *Ognjima i rožama* nisam registrirao).⁴² Novije jotovanje u lukovdolskom govoru samo iznimno izostaje iza labijala, a i u Goranovim je pjesmama zahvatilo te glasove: *groblja, divlja*.⁴³ Ovdje spominjem još vrlo zanimljive primjere *dečinstvo* »djetinjstvo«, *trču* »trsju«. ⁴⁴ U Gorana čitamo *ajngele, ajngeli*, dok — prema Vidi Barac-Grum — u Lukovdolu mlađi svijet govori *andel* a stariji *anjgel*.⁴⁵

L na kraju riječi i sloga ostaje nepromijenjeno: *živel, apoštolski*. Taj se glas — osim u iznimnom slučaju *Lukovce* — u medijalnom položaju u riječi ispred *u* palatalizira: *ljukom, pljug, sljuša*.

I sam Goran,⁴⁶ kao i Vida Barac-Grum,⁴⁷ svjedoči da se u Lukovdolu govori *morje*, međutim, on u *Ognjima i rožama* piše *mora, more, moru*, i to i izvan rime. No u refleksu palatalnog *τ'* susrećemo nejedinstvenost jer postoje i primjeri *zorje*,⁴⁸ *orje*. U prezentu glagola »moći« (vjerojatno

⁴¹ Usp. Petar Skok, »Novi prilozii proučavanju govora žumberačkih čakavaca«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 1, Zagreb 1956, str. 250.

⁴² Vidí rad Aleksandra Belića »Srpskohrvatske glasovne grupe -jt-, -jd- i praslavensko -kti-, -gti- i -hti-«, *Južnoslovenski filolog*, 2/1921, sv. 3—4, str. 217—226.

⁴³ U radu »O jeziku Goranove kajkavske zbirke 'Ognji i rože'« (str. 50) napisao sam, oslanjajući se na postojeću literaturu, da je u Goranovim pjesmama novlje jotovanje dosljednije nego u lukovdolskom govoru, gdje izostaje prvenstveno iza labijala. Međutim, prilikom posljednjeg boravka na terenu ustanovio sam da je novo jotovanje zahvatilo i labijale.

⁴⁴ U Prigorju zabilježeni su primjeri *trše, grože* (v. Antun Šojat, »Čakavske osobine u jugozapadnim kajkavskim govorima«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 5, Zagreb 1981, str. 164) kao potvrde asimilacije sekundarnih konsonantskih skupina, a u Lukovdolu vidimo primjere *grođe* i *trču*. Zanimljive podatke, uz još neke učenjake, daje i Stjepko Težak u članku »Kajkavsko-čakavsko razmeće«, *Kajkavski zbornik*, op. cit., str. 46 a i u nekim drugim radovima, npr. u raspravi »Sjeverni govori čakavsko-kajkavskog međunarječja u karlovačkom četverorječju«, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 10, Zagreb 1979, str. 37—52. Takva asimilacija provodi se i u nekim govorima Bele Krajine. V. Franc Ramovš, *Historična gramatika slovenskoga jezika*, II. Konsonantizam, Ljubljana 1924, str. 225.

⁴⁵ Vida Barac-Grum, »Karakteristične osobine...«, str. 22.

⁴⁶ *Ognji i rože*, str. 124.

⁴⁷ »Karakteristične osobine...«, str. 22.

⁴⁸ Ne želeći ništa sugerirati ipak napominjem da u neobično važnoj pjesmi »Hrastovački nokturno« A. G. Matoš također piše *zorja*, a Goran tu riječ bilježi u pjesmi »Puntar grabančijaš«, posvećenoj Matošu. U toj pjesmi javlja se čitav niz nelukovdolskih leksema: *grabančijaš, bdenje, dijak, vandrolaš* itd. Inače, ciklus »Četiri meštara« karakteriziran je uživiljavanjem u stvaralaštvo »meštara« A. G. Matoša, F. Galovića (spominjem samo Goranovu uporabu galovićevskih riječi *trču, kostonji, Grođe, čehulja, vetr* itd.), D. Domjanića (*robačo, rezede, Otměna žalost, popěvka, parki, figure od poruciana* itd.) i M. Krleže (*vekněna knica, Veronike ropca, Gopca, galga, žuč* itd.). — Inače smo Matoševu pjesmu »Hrastovački nok-

imamo primjer prijelaza $\check{z} > r$, a a taj se prijelaz javlja i u *vre* »već«,⁴⁹ *nigdār*. Ova posljednja potvrda primjer je za sasvim rijetku uporabu navezaka.

Druga palatalizacija uglavnom nije sačuvana (*koraki, rogi, vzdih*, ali imperativ *reci*, gdje se čuva rezultat te palatalizacije), što se može ilustrirati vrlo uspješnom pjesmom »Črni oblaki«.⁵⁰ *H* se nalazi u sustavu lukovdolskog govora (*hrvatskèga, hodil, hrptu, hiše, drhtal*), ali se ponekad i gubi (*тели, лаце, Рvаtско, V roka L. pl.*).

U tekstu »O jeziku, kraju i ljudima« Goran kaže da *tm* i *tl* ponekad u lukovdolskom govoru prelaze u *km, kl*, a to i vidimo u primjerima *klaka, kmica*. Prijelaz *gn > gn̄* uočavamo u primjerima *gnjezdo, gnjeli, zgnječena*.

U sklopu izostanka *j* iza opstruenata, u primjerima *Boža, Bliža* nalazimo promjenu *-žvj- > -ž-*. Iako raznorodni, veoma su zanimljivi i primjeri kao *višine, inštrumenti, Ingleške*.

Ľ i *ń* izgovaraju se u Goranovu rodnom mjestu, a neizmijenjeni su u primjerima kao *ljubav, njive*, dok posebno upozoravam na primjere *smehljá, doklje, tukljá, pa i Veselja, kamánja*.

Raspravljati o akcentu analizirane zbirke olakšano je jer su pjesme djelomice akcentuirane, ali opet nije jednostavno budući da ima dosta nejasnih pitanja. Goran bilježi četiri akcenta (` , ^ , ` , ˇ), i to — po njegovu tumačenju — gdje »odstupaju od književnog jezika i od drugih

turno« na neki način usporedili s Goranovom pjesmom »Valcer« u radu »O jeziku Goranove kajkavske zbirke 'Ognji i rože', op. cit., str. 57—58.

⁴⁹ Goran je *vre* upotrebljavao na tipičan centralnokajkavski način, oduševljavajući se njegovom uporabom u pismu Josipu Torbarini: »Never more — vre nigdar! Kako to zvuči lijepo u kajkavskom!« (Citirano prema knjizi Zdenka Lešića *Polja svijetla i tamna*, Svjetlost, Sarajevo 1971, str. 183). U goranskim kajkavskim govorima taj prilog najčešće znači »vjerojatno«. Usp. Viktor Jurković, »Brodomoravičko narječje«, u: *Brod-Moravice*. Osnovna škola Brod - Moravice, Brod Moravice 1969, str. 226. Interesantno je da *jūr* npr. u Kastvu ne znači »već« nego »ipak«, »nekad«, »valjda« (Ivo Jardaš, »Kastavština. Građa o narodnom životu i običajima u kastavskom govoru«, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. XXXIX, Zagreb 1957, str. 393); Usp. i Svetlana Zajčeva, »Specifična slovenska leksika u savremenim čakavskim govorima«, *Prilozi proučavanju jezika*, 3, 1967, str. 92. — U vezi s promjenom $\check{z} > r$ usp. članak Svetomira Ivančeva »Za rotacizma v slovenski i s'rboh'rvatski ezik« (*Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXIV/1, 1981, str. 23—25), u kojem se pojava zamjene $\check{z}$ sa *r* tumači na nov način; mi ovdje ipak ostajemo pri uobičajenom mišljenju o tom fenomenu.

50

Črni obláki: prnjávi siromaki,
So gladni žíta, žejni vínské loze.
Črni obláki: bogáti siromaki —
Ke siromáško bogáctvo so: soze.

Črni obláki! — kunó jí seljaki,
Pa projdó spat za breg káde ní vroče.
Črni obláki! — prosíjo seljaki,
I pride jen po jen i š njimi joče.

⁵¹ U članku »Nešto o jeziku i ljudima zbirke pjesama 'Knjiga ognja i rož'« (*Hrvatska revija*, 10/1937, br. 6, str. 325) Goran piše: »u svojim sam pjesmama ostavio *hiša*, a govori se *iša*, zbog razumijevanja, i jer sami stanovnici ovdje katkad ostave glas *h*.« Taj je tekst nešto izmijenjen u knjizi *Ognji i rože*, str. 124. U *Antologiji dječjeg kajkavskog pjesništva*, op. cit., str. 113 Emilija Krizmanić iz Severina na Kupu redovito piše *iša*.

kajkavskih govora«. ⁵² Očito je, međutim, da akcentuiranje pjesama znači i uputu za čitanje i da služi ostvarenju specifičnog ritma Goranove lirike. U raspravi »Zvuk i ritam zavičajne riječi kao izvor i razlog dijalektalne poezije Ivana Gorana Kovačića« ⁵³ Stjepko Težak je napisao: Znak ˘ Goran je upotrijebio za kratkosilazni naglasak«. Takva konstatacija potpuno je razumljiva jer u Lukovdolu kratkouzlaznog akcenta doista ne očekujemo. No valja upozoriti da naš pjesnik rabi i znak ˘ (doduše, samo u primjerima *mīsec* i *Sīsvete*). Čini se da se i sam Goran u bilježenju intonacije kratkoga akcenta ipak dvoumio, a to i nije sasvim neobično s obzirom na određenu dijalekatsku stvarnost na terenu. ⁵⁴ U Lukovdolu oksitoneze nema, a moglo bi se tako reći i za Goranove pjesme, dok su dugouzlazni i dugosilazni naglasci zabilježeni na svim slogovima u riječi: *žétvo*, *šumēla*, *stojīm*, *jāvljajo*, *popěvke*, *ajdūk*. Goran u nekoliko leksema označava dva akcenta (npr. *kókót*, *vāvék*), a dužinā, vjerno lukovdolskom stanju, ne bilježi. Svakako neće biti točna konstatacija o nadmoći čakavske akcentuacije u lukovdolskom govoru: »Glavne crte lukovdolskog narječja, kako sam u početku naglasio, jesu kekavski dijalekat, većim dijelom sa čakavskim akcentom i mjestimično bosiljevačko-kajkavskim, odnosno belokranjskim«. (*Ognji i rože*, str. 123.)

Spomenut ćemo i koji primjer funkcionalnog odstupanja od lukovdolskoga govora, često povezanog s pitanjem korektnog rimovanja. Tako Goran npr. bez oznake akcenta rimuje *smejāl* (22) sa *imal*, takav je i srok *smejāl* × *bral* (53), a drugačije je rimovanje u primjeru *smējāl* × *lējāl* (80). Još Goran piše *smējāl* (23). Očito je da jedna od tih osobina (*smējāl*, *smejāl*) nije lukovdolska. U Lukovdolu se kaže npr. »na kārmi-na«, a u Goranā čitamo *Na karmīna*, *reč je našl pravo* (80), jer je želio ostvariti ritmičko podudaranje s prvim stihom toga katrena *Na trgātvo*, *žétvo*, *sako slavo*. Sigurno je da u rimovanim riječima glasovite pjesme »Konj« ⁵⁵ ima i leksičkog pa i akcenatskog odstupanja od lukovdolskog idijoma, i to u ženskoj rimi (*ponosito*, *kito*, *vilovito*, *silovito*, *gromovito*, *kopito*, *ponosito*, *raskošito*).

Što se pravopisa knjige *Ognji i rože* tiče, moramo istaći da se Goran dosta dvoumio, da u toj zbirci nailazimo i na nedosljednosti i da su dosta česte izmjene u odnosu na prve objave stanovitog broja pjesama.

⁵² *Ognji i rože*, str. 117. Naš pjesnik ponekad u bilježenju akcenata odstupa i od tipičnog lukovdolskog naglašavanja, i to i u pitanju mjesta akcenta i u pitanju intonacije. — Da je pitanje naglasaka Goran držao važnim vidimo i po ovoj rečenici iz pisma Tadijanoviću od 30. VI 1936: »Šaljem Ti ih [pjesme, op. J. L.] nanovo prepisane, jer su u prijašnjem prepisu mjestimično ispali važni akcenti.« (*Forum*, 21/1982, br. 1—3, str. 338).

⁵³ Usp. raspravu citiranu u bilježici 33, str. 28.

⁵⁴ Usp. raspravu B. Finke »Gorskokotarska kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku«. *Kajavski zbornik. Dani kajkavske riječi*, Zlatar 1974, str. 34: »pomaknuti kratki akcent fonetski može varirati od " do '. Međutim, za obližnji Severin na Kupi P. Ivić (»Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske«, op. cit., str. 196) navodi da je kratki akcent uvijek silazan i oštar te da je dugi naglasak redovito uzlazan osim na ultimima gdje je silazan. Sl. čnu formulaciju čitamo i u fonološkom opisu punkta Močila autorice Vide Barac - Grum (*Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Posebna izdanja, knj. 55 Akade mija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1981, str. 299), u cjelini važnom ne samo za tumačenje prozodijskih fenomena lukovdolskoga područja.

⁵⁵ Usp. Vojislav Đurić, »Goranova poezija«, u: Ivan Goran Kovačić, *Pjesme*, Srpska književna zadruga, Beograd 1959, str. XX—XXI.

Na primjer, zvučni opstruenti te sonant *v* u dočetnom položaju i ispred bezvučnih opstruenata izgovaraju se u Lukovdolu bezvučno, a u Gorana uobičajeno su ti glasovi pisani nepromijenjeno (*Rog, obraz*), ali i obezvučeno (*betek, nek »nego«*). Upravo smo ponovno istakli da se u finalnom položaju i ispred bezvučnih opstruenata umjesto *v* izgovara *f*, međutim, naš pjesnik piše ne samo *ljubav, bukāv* G. pl. nego i *vteč, mevka*,⁵⁶ za razliku od primjera *fkralo*. Kako nema razlike u izgovoru primarnih glasova i sekundarnih glasovnih skupina *l̥* i *lj* odnosno *ñ* i *nj*, i pisanje je jedinstveno: redovito se piše *lj* i *nj* (ipak, ponovno spominjem primjere *ajngele, ajngeli*). Nije ujednačeno pisanje u ovom primjeru: na 27. stranici čitamo *rek'l*, a na 80. i 97. *rekl*. Neujednačenost vidimo i u ovim slučajevima: *hrvatskèga, kmetskó, svetskí — bogactvo, Gospócke, narocki*.

U okviru morfološke problematike ponajprije valja istaći da se u deklinaciji uglavnom bez traga izgubio dual.^{56a} Vokativ nema posebnog oblika, a u pluralu se ne javlja umetak *-ov*. G. sg. imenica m. i s. roda ima nastavak *-a*, D. *-u*, *-a* L. *-u* i I. *-om* odnosno *-em*. (Ovo je zgodna prilika da napomenemo kako u Lukovdolu krajnje *-m* ni u nastavcima ni u nepromijenjivim riječima u izgovoru ne prelazi u *-n*). U pl. u G. nastavci su *-ov* (*bregôv*) i *-Ø* (*dřv*), primjer za D. je *Krilam*, u A. su gramatički morfemi *-e* (*oblake*) i *-a* (*leta*), u L. *-e* te u I. *-i* (*z oči* i *-e* (*z drvé*)). Imenice ž. roda na *-a* imaju u G, D. i L. sg. nastavak *-e*, a u A. i I. sg. *-o*. U pl. u G. je nastavak *-Ø*, u D. *-am*, u A. *-e*, u L. *-a* i u I. *-ami*. Imenica *postelj* deklinira se i po *a-* i po *i-* deklinaciji (A. sg. — *posteljó, na postelj*). N. pl. imenice *čovjek* glasi *ljudi*. Oblici sa spojnim *-e* javljaju se u pridjevsko-zamjeničkoj promjeni: G. sg. m. i s. roda *teškèga, Segá*, D. sg. *velikèmu, Segá*, D. sg. *velikèmu, temu*, A. sg. *mrtevèga* itd. Komparacija pridjeva i priloga neočekivano je rijetka, a navodim veoma zanimljiv primjer kompariranja rednog broja (a redni su brojevi, kako se zna, pridjevi): *On prvi bil je nek harmonikaš*. Komparaciju priloga *Najslaj vrba popke spušča*) ilustriramo primjerom kako bi se vidjelo da se superlativ tvori uz pomoć riječe *naj-*. Kao oznaku pravca kretanja čitamo prilog *domó Stari mlinár domó gre*), a inače *doma* (A *doma mali vnuk*).

Ošobna zamjenica prvog lica jednine glasi *ja*, upitna zajenica za živo *gdo*, a za neživo *ke*.⁵⁷ Zanimljiv je dativ (*ju*) lične zamjenice *ona*, dok su u primjeru odnosno zamjenice za živo česti kontrahirani oblici (*Kā »koja«, kī »koji«, kēmi »kojima«, kē »koje«* itd). Posvojna zamjenica za ženski rod glasi: *njeja, Njeji, njejemu*, a interesantno je da je pokazna zamjenica m. r. *Ta*. Neodređena zamjenica »netko« ne glasi samo *negdo* nego i *nego* (za ovaj potonji oblik danas se u Lukovdolu ne zna), »nitko« dolazi kao *nigdo* i *nišće*, »ništa« se javlja kao *niš*, a prilog »nikad« Goran piše

⁵⁶ Goran rimuje *popěvka X mevka* (str. 113), dok je u Nikole Pavčica slučaj drugačiji; on, naime, u pjesmi »Kipec« pjeva:

a spod trave mefke
cvrčka sara žula,
pak peva popevke,
kak pavič mikula.

(Citirano po: *Antologija novije kajkavske lirike*, uredio Nikola Pavić, Lykos, Zagreb 1958, str. 73. Sličan Pavićev primjer u toj antologiji nalazimo i na str. 80).

^{56a} Tako je i u ostalih goranskih dijalektalnih pisaca.

⁵⁷ Kao upitna zamjenica za živo danas je osim *gdo* prisutno *ki*, koje je znatno frekventnije. — *KAJ* se nekoliko puta javlja u pjesmama posvećenim Matošu i Domjaniću.

Nigdâr i *nîgdâr*. Određeni vremenski prilog glasi redovito *Kada*, međutim, javlja se i *negda* »nekad«. U značenju »gdje« u Lukovdolu je stanje prilično kompleksno,⁵⁸ a Goran redovito piše *kâde*. Zanimljivo je još spomenuti prijedloge *čez*, *Brez* i *bez*.

U sklopu glagolskoga sustava važno je spomenuti praktički redovito gubljenje -i u infinitivu,⁵⁹ s time da je razlika između infinitiva i supina zatrta, pa o supinu niti ne možemo govoriti.⁶⁰ Glagoli II. vrste imaju infiks -ni-, a ne -nu- (*puhnil*), dok u 3. licu pl. prezenta uz kraće oblike (*prîdo*; taj je oblik u Lukovdolu poznat), u Lukovdolu slabo uobičajene, često nalazimo i duže s nastavcima -do (*Velîdo*) i -jo (*Širîjo*). Prvo l. pl. prezenta završava uvijek na -o (*letîmo*); spominjem i primjere *nimam* »nemam«, *nîma* »nema«, a aorist i imperfekt se, prema očekivanju, ne javljaju. Poput stanja u tvorbi perfekta i kondicionala, nema ničeg neobičnog ni u tvorbi futura (*I čvrč'ak bo vmrl i bo se probudîl*). Navest ću i jedan stih kao primjer imperativa (*Al vino kušaj iz žalôsne trte*). Glagolski prilog sadašnji javlja se u lukovdolskom govoru, međutim, nisam ga uočio u knjizi *Ognji i rože*.

Među sintaktičkim značajkama analizirane knjige naročito je uočljivo u kajkavskoj dijalektalnoj lirici dosta često izricanje poštovanja pod utjecajem njemačkog jezika, tj. uporabom trećeg lica množine a ne trećeg lica jednine (*Oča naš so slavno pali*). No ta je karakteristika iznimna a obična je konstrukcija s trećim licem singulara (*Stari oča se žuri*). Prilično česta kajkavska osobina — upotreba objekta u genitivu mjesto u akuzativu i za neživo — u Gorana je vrlo rijetka, a rijetki su i primjeri kratkog dativa zamjenice *sebe*. Instrumental sredstva ne izriče se bez prijedloga *s* (*S palicô se podbočil*). Vrlo je osebujna značajka uporaba naglašenih enklitika koje mogu stajati na prvom mjestu u rečenici (*So nastâle iz kamânja?*). Prilog *čisto* može značiti »baš« ili »sasvim« (*Ljudskê ste čisto čudî*). U perfektu ponekad izostaje pomoćni glagol (*Tel ju reč da ima za jelo novâc*), a glagol »plakati« može biti povratan (*Nal kêm se vetr joče; Pod njim joče sonce; Ako se je jôkal ali smêjal; Na tambûre pod galga si zajôkal*). Infinitivi nisu u *Ognjima* i *rožama* česti kao u mnogih drugih kajkavskih pjesnika, npr. Domjanića,⁶¹ a zacijelo su u odnosu na većinu ostalih kajkavskih pjesnika rjeđi također i deminutivi i hipokoristici (*pahuljîco*, *Čizmîce*, *škrljâčki*, *sinika*, *metulj'k*). Spominjem još Goranov stih *Zake nî sena na hiše*, jer ne glasi »na sk'dnju«, »na šajaru«, »v hiše«, »pri hiše«, »v sk'dnju«, ili kako drugačije nego *baš* »na hiše«. Javlja se i prilog *rad* (*I zelen rad gorî*).

Prelazeći na raspravljanje o leksiku Goranove zbirke *Ognji i rože* svakako moramo naglasiti da u potpunosti prihvaćamo nezaobilazne re-

⁵⁸ Prema Vidi Barac - Grum (»Karakteristične osobine...«, str. 22) u Lukovdolu se govori *de*, *kadî*, *kadê*, *kâde*, a u rječniku spominje se *kadî* (str. 45). U radnji »O jeziku...«, str. 55, napisao sam ovu rečenicu: »Prilog 'gdje' u Lukovdolu glasi *kadî*, a Goran piše *kâde* (46, 81).« Međutim, ponovnim temeljitijim provjeravanjem ustanovio sam da je u Lukovdolu oblik *kâde* bez ozbiljne konkurencije.

⁵⁹ S krajnjim -i infinitiv se javlja samo u jednom primjeru (brati), i to zbog potrebe sroka.

⁶⁰ Takva značajka karakterizira i ostale goranske dijalektalne književnike.

⁶¹ Usp. Antun Šojat, »Jezik Domjančevih kajkavskih pjesama«, *Kaj*, 1/1968. br. 12, str. 111. Navest ću jedan tipičan Domjanićev primjer: *Ah, ja bi Njih nekaj rad pitati*.

zultate što su ih postigli kritičari⁶² ocjenjujući tu knjigu kao djelo izvanredne ritmičke i zvukovne organizacije. Imao sam u punoj mjeri na umu načela Goranove poetike,⁶³ pa ipak sam se odlučio na dijalekto- lošku analizu jezika njegove lirike, znajući da iznošenje odgovarajućih jezičnih podataka može značiti približavanje istini o toj knjizi, a stvarna slika, dakako, niukoliko neće značiti poljuljavanje ocjene o velikoj um- jetničkoj vrijednosti knjige *Ognji i rože*. Usporedba jezičkog stanja u Lukovdolu i jezika knjige *Ognji i rože* pokazuje da u Gorana ima i nedomaćih osobina, ali to ne pobija zaključak da se naš pjesnik trudio izraziti maksimalno lukovdolski. U tome je lijepo uspio, to je svakako istina, no ipak je između težnji da se izrazi lukovdolskim idiomom i da postigne maksimalne estetske vrijednosti prednost nesumnjivo davao tomu potonjem elementu. A strogi zahtjevi što adekvatnijeg izraza⁶⁴ bili su glavni element koji je Gorana tjerao na korištenje raznim jezičnim mogućnostima.

Poznato je da se na područjima gdje se miješaju elementi raznih govora, dijalekata, narječja i jezika često javljaju elementi nehomoge- nosti, brojne su dublete, sinonimi i sl.⁶⁵ Nema nikakve sumnje o tomu jesu li razni dodiri ostavili znatna traga u lukovdolskome mjesnom go- voru, pa ipak se moramo prisjetiti definicije konkretnih idioma⁶⁶ i upo- zoriti na činjenicu da govornici tih idioma i sitna odstupanja lako uočav-aju.⁶⁷ Promjene u jeziku ne događaju se brzo, pa se zato — unatoč tomu što je teško raspravljati i o lukovdolskoj bližoj jezičnoj prošlosti — ipak još danas mnoge osobine mogu s osjetnom sigurnosti rekonstru- irati. U svemu tome nenadoknativa je šteta što Goran nije uspio knjigu *Ognji i rože* dovršiti i prirediti za tisak, a velika je nezgoda i u tome što nije definitivno uredio rječnik.⁶⁸

S ograničenjem na analizu nevelikog broja primjera, ponovno ću — nakon rasprave »O jeziku Goranove kajkavske zbirke 'Ognji i rože', str. 58 — upozoriti da je 1937. u 6. broju *Hrvatske revije* Goran objavio pjesmu »Kiša, sonce i stari mlinar« i da je naslov toj pjesmi u knjizi *Ognji i rože* »D'žd, sonce i stari mlinar«. U Goranovo doba u Lukovdolu se u značenju »kiša« govorilo samo *gōdina* a danas se obično govori

⁶² Vlatko Pavletić, *Obuzdani gnjev*, Nakladni zavod MH, Zagreb 1978; Zdenko Lešić, *Polja svijetla i tamna*, Svjetlost, Sarajevo 1971. itd.

⁶³ V. npr. Vlatko Pavletić, *Goran njim samim*, op. cit., str. 113—114: »Za njega riječ ni u danima početništva, nije bila samo konvencionalni semantički znak, već izražajna cjelina značenja i estetskog efekta.«

⁶⁴ Koliko su ti zahtjevi znali biti strogi veoma dobro pokazuje primjer »Dr- varske popevke« u kojoj je želio »da (bez obzira na smisao riječi) zvukovno a ne deklarativno dođe do izražaja sječa šume, u kojoj se u pjesmi ne govori, ali koja se podrazumijeva iz svakog stiha«. (Vlatko Pavletić, *Kako su stvarali književ- nici*, Školska knjiga, Zagreb 1956, str. 296). — U članku »O stilističkom aspektu lingvističkog posuđivanja« (*Umjetnost riječi*, 14/1970, br. 1—2, str. 155—163) Žar- ko Muljačić daje značajan pregled problematike o kojoj raspravlja, i to na općelingvističkom planu.

⁶⁵ Usp. Zvonimir Junković, »Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavsko- ga dijalekta«, *Rad JAZU*, knj. 363, Zagreb 1972, osobito stranice 43—55.

⁶⁶ V. bilješku 16.

⁶⁷ Takva odstupanja dobro uočavaju i stanovnici Lukovdola, s time da obično komentiraju i to odakle je, po njihovu mišljenju, stanoviti leksem ili kakva druga osobina.

⁶⁸ U »Rječniku« npr. protumačena je i riječ *osoj* koje Goran uopće ne upo- trebljava u *Ognjima i rožama*.

»kiša«. Mislim da se oblik *dažd* vjerojatno nikad u Goranovu zavičaju nije govorio; bit će da je preuzet iz standardnog jezika.⁶⁹ Moguće je da je oblik *d'žd* Goran stvorio zaključujući ovako: ako je u središnjoj kajkavštini *e* (npr. Krležina »Galženjačka«: *dežd*) i u štokavskom *a* (*dažd*), onda je u Lukovdolu *ə* (*d'žd*).⁷⁰ U naslovu pjesme doduše nalazimo »D'žd«, ali je u pjesmi *Kišni* kako bi se što uspjelije dočaralo padanje kiše:⁷¹

Pljušči i šušči i šumi
Kišni divân-

K tomu, uporaba leksema *gōdina* mogla bi u čitatelja izazvati zbunjenost zbog pomisli na značenje »das Jahr«.

Goran piše *trugo A. sg.* »lijes«, a u Lukovdolu govori se *struga*.⁷² U značenju »plamen« u *Ognjima i rožama* čitamo *plāman*, dok se lukovdolski kaže *plāvan*. U značenju »brašno« u I. G. Kovačića čitamo i *melje* i *mūke*, a stanovnici Lukovdola govore *mēlja*. U analiziranoj knjizi imamo oba primjera jer je Goran među kajkavcima, čakavcima i od Slovenaca vjerojatno čuo i *muka* odnosno *moka*,⁷³ pa te primjere nije osjećao tuđima *kao* što ih u stanovitoj mjeri osjećaju žitelji Lukovdola. U Gorana je *nozđv*, a u Lukovdolu *nosnica*, s time da su u pjesnikovu zavičaju neobični i primjeri kao *mirha*, *krete* itd. Primjer sinonima čitamo u stihu *Zato v nas se vjēde jad, zapali bes!* U Lukovdolu obično se govori *škrljāk*, dok u zbirci čitamo i *klobuk* (× *vnuk*) i *škrljāk* (× *oblāk* × *mrak*). Dalje, u knjizi čitamo primjere *čvrč'k*, *čvrč'k*, *čvrčka*, dok se u Goranovu zavičajnom idiomu govori *grl'jak*, kao i u Brod Moravicama.⁷⁴ Gledano s lukovdolskog jezičnog aspekta, veoma je neprimodna rima *vmere* × *zapere*. Izrazito nelukovdolski primjer je i prilog *još*, jer on u Lukovdolu glasi *iše*.

Usporedba Goranovih pjesama objavljenih 1937. i 1938. u *Hrvatskoj reviji* s konačnim verzijama pokazuje kako je naš pjesnik — poput Krleže, autora *Balada* — svoje pjesme dotjerivao. Na primjer, peta strofa »Očine kolajne« u *Hrvatskoj reviji*, 11/1938, br. 7, str. 343. glasi:

Od njejēga svetla v tame
Mi vidimo grobe same;

⁶⁹ Bez preciziranja spominjem da je Goran u tekstovima na standardnoj noštokavštini pisao *dažd*, *dažđenje*. Ipak je interesantno da se oblik *d'žd* spominje u literaturi i za punkt Gerovo, o čemu nešto više prilikom obradbe jezika Z. Pochobradškoga.

⁷⁰ V. »O jeziku, kraju i ljudima«, u: *Ognji i rože*, op. cit., str. 123. — O riječima u značenju »Regen« i njimih varijantama v. u: Ivan Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden 1960, str. 440—441.

⁷¹ Usp. opširnije u: Vlatko Pavletić, *Obuzdani gnjev*, op. cit., str. 333—334.

⁷² Leksem *truga* rabi Goran i u svojoj prozi. Usp. npr. ovu rečenicu: »Iza truge pođe golemo mnoštvo žena, staraca, muževa, djevojaka i momaka.« (Ivan Goran Kovačić, *Novele, pjesme, eseji, kritike i feljtoni*, Zora — Matica hrvatska, Zagreb 1975, str. 105). — I Petar Skok (»Novi prilozi proučavanju govora žumbe-račkih čakavaca«, op. cit., str. 274). donosi primjer *struga* uz napomenu da je u slovenskom ta tuđica »bez s«. Interesantno je da se u Brod Moravcima i u Delnicama govori *škrūta*, a u Fužinama i u mnogim drugim goranskim punktovima *škruta*.

⁷³ Usp. Svetlana Zajceva, op. cit., str. 93—94. (Ovdje napominjem da je ta rasprava veoma važna za studij leksičkih osobina goranske dijalektalne književnosti.) — *Mūka* se npr. govori u Gerovu (B. Finka, »Gorskotarska kajkavština...«, op. cit., str. 40), a tu riječ nalazimo i u poeziji Mate Balote.

⁷⁴ Usp. Viktor Jurković, »Brodmoravičko narječje«, op. cit., str. 227.

Ta je strofa u knjizi *Ognji i rože* (str. 21) bitno usavršena:

Od njejega vetla v tame
Mi smo vidli grobe same;

Radi se, jasno je, o tome da bi u gornjoj verziji trebalo čitati *vidimo*, što bi bilo vrlo neobično; promjena *vidimo* > *smo vidli* zaista je uspješna. Vjerojatno je autor bio slabije sreće mijenjajući u prvom stihu posljednje strofe pjesme »Vesela cerkva« *putovali* u *potovali*.⁷⁵

Iz leksika još spominjem primjere *lačné* »gladne«, *hiše*, *tan'c*, *divāni*, *poišče* »potraži«, *kuš'c*, *gre*, *šla*, *prišla*, *oča*, *Trgatva*, *vlečō* »vuku«, *Vožgal*, a također i *čekal*, *Skupa*.

Možemo zaključiti da se u knjizi *Ognji i rože* doista radi o pjesničkom oblikovanju lukovdolskog govora, o pjesničkoj zavičajnoj autentičnosti. Goran je marljivo studirao zavičajnu jezičnu starinu kako bi pri stvaranju pjesama imao mogućnost odabiranja, a asimilirao je i nedomaće elemente, često neophodne u njegovoj vrlo zahtjevnoj i virtuoznoj kajkavskoj poeziji. Sve to pokazuje da pjesnikova izjašnjavanja o toj trajno vrijednoj zbirci pjesama ipak nisu prihvatljiva u svemu, što i inače nije rijetka pojava, kao što nije iznimna ni neusuglašenost proučavatelja u pogledu ocjene raznih djela i pisaca.

II

Zdravku Čadežu nije se posrećilo da objavi zbirku svoje dijalektalne poezije, ali se unatoč tomu može ustvrditi da njegovo i opsegom sasvim nepretenciozno stvaralaštvo ipak predstavlja osebujan i poseban glas goranske dijalektalne književnosti, pa čak i cjelokupne novije hrvatske kajkavske lirike. O specifičnosti toga glasa ovdje nećemo raspravljati već ćemo samo naglasiti da Čadež piše poeziju u slobodnom stihu i (osim izuzetno) bez rime. Ta činjenica omogućuje autoru neznatnu stilizaciju zavičajnog idioma, osjetno manju npr. od one Goranove. Ipak, ni Čadež ne odustaje posve od uporabe leksika što nije tipičan za veći dio Ravne Gore,⁷⁶ i to uglavnom u slučajevima kad nedostaje starinska domaća

⁷⁵ U Lukovdolu se govori *pōt* ali *putovali*. Što se refleksa nazala tiče, isto je stanje i u govoru moga rodnog mjesta (G. Turm kod Delnica): *pōt*, *putovāly*. (Značkom *y* označavam srednji glas, visok, nelabijaliziran i napregnut).

⁷⁶ Ravna Gora, i sama govorom nejedinstvena, dijalektološki je istraživana izrazito mnogo: Rudolf Strohal, »Osobine današnjega ravnogorskoga narječja«, *Rad JAZU*, knj. 162. Zagreb 1905, str. 28—109; Nikola Majnarić, »Jedna zanimljiva sintaktička pojava u ravnogorskom narječju«, *Južnoslovenski filolog*, 3/1922—1923, str. 35—40; Isti, »Jedro rovtarsko narječje u Gorskom kotaru«, *Južnoslovenski filolog*, 17/1938—1939, str. 135—149; Isti, »Neke sintaktičke pojave u ravnogorskom narječju«, *Ivšičev zbornik*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 1963, str. 243—254; Antun Herljević, *Ravna Gora*, Rijeka 1965, str. 46—51; Zdravko Čadež, »O ravnogorskom narječju«, *Jurina i Franina*, 18/1970, str. 101; Božidar Finka, »Gorskokotarska kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku«, *op. cit.*, str. 29—43, osobito str. 35—36. Vida Barac—Grum obradila je punkt Ravna Gora za Srpskohrvatski dijalektološki atlas, ali do te obradbe nisam uspio doći. Konzultirao sam još rukopisni rad Nevenka Acingera »Fonetika ravnogorskoga govora«, Ravna Gora 1970. — Unatoč velikom zanimanju za taj idiom, neke njegove važne značajke nigdje dosad nisu pravo uočene i objašnjene. Tako npr. nije protumačeno da se svako dugo *a* zatvara, dakle *ā>a*. Pravo stanje fakata u tom pitanju Strohal je posve rijetko i na svoj način registrirao piše npr. *mōat* (str. 31), *mōateran* (str. 43), *māt* i *mōat* (str. 62) itd., ali to nije bilo dovoljno za izvođenje ispravnog zaključka. Zanimljivo je da Ivan Brabec (»Mješoviti govori na sjevernoj periferiji

riječ.⁷⁷ Takva je situacija dakle i u slučaju Zdravka Čadeža, pjesnika Ravne Gore, prije svega pjesnika stare Ravne Gore, domaćeg jezika, drevnih običaja i nekadašnjeg načina života, koji moraju biti temeljem novih nastojanja.

Našem pjesniku veoma je velik problem predstavljalo bilježenje pojedinih ravnogorskih glasova. Da je tomu tako vidi se i odatle što se isti fonemi odnosno iste riječi nerijetko označuju različito, npr. *pot*, *put*, s time da zasigurno ima i tiskarskih grešaka.⁷⁸ U navedenom primjeru zapravo se na mjestu prsl. nazala u ravnogorskom govoru izgovara *ǫ*. I u primjeru *spas* i u primjeru *ločn* »gladan« izgovara se *ǫ*, ali i to je jedna od osobina nejedinstveno označavanih.

Pri odredbi glasova najprije ćemo obratiti pažnju akanju, vrlo važnoj pojavi ravnogorskog i mnogih drugih goranskih govora. Navest ćemo veći broj primjera akanja koji će poslužiti kao ilustracija raznih pozicija⁷⁹ u kojima se taj fenomen javlja: *vada*, *gavuri*, *dast*, *damavini*, *astaneš*, *ad* »od«, *aknu*, *Ana*, *akripa* (to je i primjer akanja u nastavku za akuzativ imenica ž. roda), *skira* (I. sg.), *hudima*, *učima* (I. I. pl. prezenta), *delaja*, *sa* (3. I. pl. prezenta).

O problemu bilježenja zatvorenog *a* već smo nešto rekli, a dodajemo veći broj primjera u kojima na mjestu toga glasa Čadež piše i *o* i *a*: *žoga*, *žolosnu*, *Noša*, *pastolu* »postalo«, *stora*, ali i *dans*, *čakala*, *rabl*, *spas*, *naša* itd. Dakle autor se je u tom pitanju veoma kolebao.

Na mjestu praslavenskog *jata* čitamo čak i u istim riječima i *e* i *i* (*dilat*, *dilala*, *delal*, *triba*, *treba*, lit G. pl. »godinā«, *vavik*, *vredi*, *beside*, *besede*, *pabigne*, *bregam*, *lipa* »lijepa« itd.), međutim u većini primjera izgovara se veoma zatvoreno *e*. Ovdje bilježim i primjer *imela*, zatim *nikej* »nešto«, *nekada*.

Umjesto *ę* (*jezik*, *žejnih*, *preje*) i *e* (*Žene*, *teta*, *tekla*) Čadež, kako vidimo, piše *e*, koje se — ako je dugo i izvan »kanovačkog« položaja — izgovara veoma zatvoreno. U »kanovačkim« primjerima izgovor je priлично otvoren.⁸⁰

hrvatskosrpskog jezika«, *Ljetopis JAZU*, knj. 73, Zagreb 1969, str. 422) bilježi *lapāta*, ali *dāns*. Još je interesantnije da je taj vokal, tako čest u našim dijalektima, raspravljajući o posve drugoj problematici dobro uočio još u prošlom stoljeću Aleksandar Virag («Pabirci po davnijoj hrvatskoj povjesti. I. Da li Zvonimir ili Svinimir? — i nešto o hrvatskom jeziku onoga doba«, *Program riječke gimnazije* za g. 1890/91, str. 7): »Po tom bi danas u štokavštini glasilo ime kralja *Svanamir*, a čakavštini *Zvanimir*, a u kajkavštini *Zvunimir* ili kao što ovdje u gorskom kotaru, gdje izgovaraju prelomljeno *a*, da više čuješ *o*, i *Zvonimir* kao i u naše kronike.«

⁷⁷ O tomu ću riječ-dvije reći poslije.

⁷⁸ Npr. u pjesmi »Kej sma i kej morema« umjesto *živlejne* stoji *življenje*, dok *Lepe* u pjesmi »Stric Jače i teta Franka« treba promijeniti u *Lepo* odnosno u *lepu*, kako piše u pjesmi »A viš kej!?!« i u Strohalovoj radnji (*op. cit.*, str. 80). Izgovara se, naime, *lepō*, što je potvrđeno i u literaturi (B. Finka, *op. cit.*, str. 35, a tako je i u Majnarićevim priložima). — Napominjem da nisu tiskarske greške kada pridjevi uz imenicu ž. roda *fabrica* glase *viči* »veći« i *buli* »bolji«, a tako je i u stihu *Popevka nam je beseda najbliži*.

⁷⁹ Nikola Majnarić, »Jedno rovtarsko narječje u Gorskome kotaru«, *op. cit.*, str. 136.

⁸⁰ To pokazuje i ova rečenica iz spomenutog Acingerova rada: »Samoglasnik e izgovara se široko kao u slovenskom jeziku (*tēta*, *pēta*).« Drugačije je tumačenje N. Majnarića («Jedno rovtarsko narječje...«, *op. cit.*, str. 138), a drugačije je i bilježio primjere, npr. *žēna*. Ja sam npr. zabilježio potvrde *žēna*, *šēlu* itd., ali i *šēlu* npr., s time da je *e* ipak nešto produženo.

Kao refleks nazala *o* Čadež uz *o* (*pot*) piše *u* (*putu, želuc*⁸¹), ali i *a* (*rakam, rakavice, kopa »kapu«* A. sg.). Primjeri kao *rakam* posljedica su akanja, a inače se na mjestu stražnjeg nazala obično izgovara — vidjeli smo već — zatvoreno *o* [*pot* odnosno *puot*, dok Strohal (str. 31) piše i *pout*, uz napomenu da se mjesto *ou* katkad čuje i čisti glas *u*]. Dugo *o* od *o* također se zatvara, što dobro ilustriraju primjeri kao *gavuri, gavori*, također i *kuža*. Krajnje *-o*, neovisno o njegovu podrijetlu, često se zatvara, a dobar je primjer za tu pojavu prvi stih pjesme »Jelen i vouk«: *Onu frišku zimsku jutru*.⁸²

Samoglasno *l* dalo je *ou* (*vouna, vouk, souzam*)⁸³ a poluglasovi, prema Nikoli Majnariću, obično iščezavaju u sufiksima i daju otvoreno *o* u korijenskim slogovima.⁸⁴ Navest ću nekoliko primjera: *lahko, luži, pajn, dans, mohu, soda, sn*.⁸⁵ Spominjem još prijedlog *u*, zamjenicu *usi* »svi« i prilog *uvik*⁸⁶ te primjere *Kulku, tulk*. Samoglasno *r* čita se kao *ə* + *r* (*pršl, umrla, drvinu*), a srećemo se i sa samoglasnim *l* i *n* (*rekl, pa-stignt*), u kojih je izgovor *ə* + *l* i *ə* + *n*.

Nije rijetka pojava prijelaz *i* u *e*, osobito ispred *r*: *meru, kubicera-ja, deujač, neč*. Promjenu *u* > *i* nalazimo u primjeru *sliši, slišiš*.

Cesta je promjena *aĭ* i *aŷ* u *eĭ* i *oŷ*, a osobito je važna prva od te dvije: *kej, mejhni, sej, skarej, nikej* »nešto«, *zakej, zdej, prou, nagajnou, glidou, zdrou*, ali *kadaĭ, majce, cajt, raun, zastau*. Osim ubacivanja sekundarnog *ĭ* (*beiš, prejk*) valja još spomenuti da i u Čadeža (kao i u Gorana, Jurkovića, Švoba i Pochobradskoga) prefiks *raz-* ostaje nepromijenjen (*razgrebst, rastajt*⁸⁷), dok je glasovna promjena *pro* > *pre-* u toga autora prisutna (*premejnalu, premisliš, predavaja*).

Dalje napominjemo da se protetsko *v*, *h* i *j*, osim u primjerima *jeskat, jeskanu, ješčema*, ne javlja u Čadežovim pjesmama, a navezivanje nekih konsonanata na priloge koji završavaju na vokal (*kadaĭ, valem*⁸⁸ »odmah«, *patlem, dokler*) vrlo je interesantno. Pisanje i izgovor *č* i *ć* je izjednačeno (*člouk, damači*). Što se skupine *čr* tiče, ona u Ravnoj Gori ostaje neizmijenjena; Čadež međutim piše i *črnu* i *črvotočina*.⁸⁹ *V* se često

⁸¹ Majnarić (»Jedno rovtarsko narječje u Gorskome kotaru«, op. cit., str. 137) navodi *želoc*, Strohal (str. 57) *želodvc*, a Finka (str. 35) *želoc*.

⁸² Izgovara se otvoreno *u*.

⁸³ U članku »Vokalizacija glasa 'l' u hrvatskom jeziku« (Nastavni vjesnik, knj. 39, 1930—1931, str. 228—230) Rudolf Strohal kaže da je u sredini sloga glas *l* prešao u Ravnoj Gori u *ou* katkada (str. 230). Usp. i R. Strohal, »Osobine današnjega ravnogorskog narječja« (str. 30—31); N. Majnarić, »Jedno rovtarsko narječje...« op. cit., str. 140.

⁸⁴ Preciziranje Nikole Majnarića (»Jedno rovtarsko narječje u Gorskome kotaru«, str. 137) glasi: »U primjerima pak gdje se uz poluglas u korijenu našao poluglas i u eufiksima, poluglas je u sufiksu iščezao«.

⁸⁵ U primjerima *laži, mohu* i *dans* informatori s kojima sam radio izgovaraju *g*, u potvrđama *lahko, pajn a*, u *soda o*, a u *sn ə* ilie. Leksem *dans* primjer je i za iščezavanje poluglasa odnosno *šva*. Čadež ne rabi u svojim pjesmama tih riječi, pa usput napominjem da se u Ravnoj Gori govori *mogla, pos*.

⁸⁶ R. Strohal (»Osobine današnjega ravnogorskoga narječja«, str. 38) bilježi *vāvĕk*.

⁸⁷ U Čadeža redovito je *raz-*, dok Strohal (op. cit., str. 34) navodi primjere *restrgat* i *sl*.

⁸⁸ Spominjem da Strohal (op. cit., str. 46) piše *vale*.

⁸⁹ Ta riječ najvjerojatnije nije udomaćena u ravnogorskom idiomu. Već prema Strohalovoj potvrdi (op. cit., str. 41) *čru* očekivali bismo primjer drugačiji od navedenog. U tome je materijalu zapisano *črou* i *črylina*, a u Majnarića (op. cit., str. 136) stoji *čryu*.

zamjenjuje s *u*⁹⁰ (*lou, use* »sve«, *pastaulena*) ili sonantom *j* (*rastajija*) a ponekad se i gubi (*trdi*). U slijedu dvaju eksploziva na početku riječi prvi se gubi u primjeru *tiči*. Promjenu *dn > n* vidimo u primjeru *Onu* »jedno«, dok je skupina *dl* ipak očuvana u primjeru *predle*. Sekundarna skupina *tl* neizmijenjena je u potvrdi *patlem*. (Uz primjer *Onu* spominjem i potvrde *Niaden, jedini*.) Redukcija pojedinih glasova ili gubljenje slogova znatne su frekventnosti: *kuhni, tulla, žvel* »živjeli«, *kulku, tulk, kak, bla* »bila«, *še, hronla, tak, akul* »okolo« itd., a javlja se i promjena početnoga konsonanta u primjeru *zastau* »sastao«.⁹¹

Na kraju riječi zvučni se suglasnici (i *v*) izgovaraju obezvučeno, međutim, ta se promjena ne fiksira pismom. U nastavcima i nepromjenjivim riječima *-m* ne prelazi u *-n*, što je među goranskim kajkavcima doš'a rijetka značajka.⁹²

Za analizu refleksa praslavenskih *t', d', st', zd', sk', zg'* te sekundarnih *t', d'* i odgovarajućih skupina u Čadežovim pjesmama ne nalazimo dovoljno potvrda, međutim, stanje je očekivano i sasvim jasno (*tuji, preje, sriča, ješčema, zapušćena, pagarišće*). Po primjeru *deujač* vidimo da se epentetsko *l* ne javlja, a dodajem i potvrdu *nazaj*.

Glas *l*⁹³ na kraju riječi i sloga često prelazi u *u* (*slišou, ciumu*), ali su i specifični primjeri kao *premal, pustil* dobro zastupljeni.⁹⁴ Kakvog primjera prijelaza praslavenskog *r'* u *rj* (osim *dnorje* »dinare«) nisam opazio,⁹⁵ potvrda za napuštanje sibilizacije je *Kubiki* (ali *druzga*), a i primjera prijelaza *ž > r* ima (*moreš, morema, kukr*). *H* je dobro zastupljeno u Čadežovim pjesmama (*hišam, lahko, pa i druhput* »drugi put«, ali *druzga* »drugog«).

Osobito je važna sudbina glasova *lj* i *nj*. *Lj* se depalataliziralo (*ku-linam, žule, razmišla*), a *is'to* se dogodilo i s *nj* iza suglasnika i na početku sloga (*kuhni, nega, nemu*). U intervokalnom položaju i iza vokala na kraju riječi *nj* (i od *ñ* i od *nb*) se promijenilo u *jn* (*živlejne, arajne, mišlejnu, pajnu, zastojn*).

(Orto)grafskih značajki Čadežovih pjesama već smo se dotakli spominjući autorovu nesigurnost u fiksiranju nekih ravnogorskih glasova, dok naglasci nisu zabilježeni, pjesme, dakle, nisu akcentuirane. Srećom, moguće nam je slušati i snimati pjesnikovo čitanje vlastitih stihova, a mogu ih korektno čitati i dosta brojni govornici ravnogorskog govora. Akcenatsko stanje obrađivano je u literaturi,⁹⁶ a ovdje je važno spomenuti ^ na ultimima (*lepō, mesō*), postojanje dugog akcenta uzlazne intonacije te činjenicu da su kratki akcenti uglavnom ravnog tona.

⁹⁰ Izgovor je neslogovno *u*. Usp. i interesantnu diskusiju Jakoba Riglera u radu »Tendence pri razvoju *l-a*«, *Slavistična revija*, XIII/1961—1962, str. 246—248.

⁹¹ U ravnogorskom govoru prijedlog »s« glasi *iz*, a prefiks »s« glasi *z* (*zrušćena*).

⁹² Usp. Ivan Brabec, *op. cit.*, str. 423; Vida Barac — Božidar Finka, »Govori i nazivlje«, *Gorski kotar, op. cit.*, str. 427—428.

⁹³ Čuva se u riječi *člouk* »čovjek«.

⁹⁴ U potvrdi *premal* reducirano je krajnje *o*, a u primjeru *pustil* radi se o množinskom obliku participia »pustili«.

⁹⁵ Strohal (*op. cit.*, str. 46) v.še takvih slučajeva spominje.

⁹⁶ Vidi osobito Majnarićev prilog »Jedno rovtarsko narječje u Gorskom kotaru« str. 136—139, te Finkin članak »Gorskokotarska kajkavština u našem d jalekatskom mozaiku«, str. 35—38.

Proučavanje morfologije jezika Čadežovih pjesama poučno je, osobito s obzirom na deklinaciju. Ističem da je u D. i L. sg. imenica m. i s. roda nastavak -u (*pajnu, srcu, putu, pagarišću*), dok je u D. i L. pl. imenica svih triju rodova nastavak najčešće -am (navodim samo primjere *težokam, selam, hišam*). N. pl. (također i A. i V.) imenice *člouk* glasi *aldi, dok* imenica *dekle* ima plural (*dekleta*) u smislu Majnarićeve ispravke (»Neke sintaktičke pojave u ravnogorskom narječju«, str. 243, bilješka 3) Strohalovih navoda (*op. cit.*, str. 61). Poraba prijedloga *iz-* posebna je specifičnost ravnogorskog govora,⁹⁷ a naročito je zanimljiva konstrukcija *iz + instrumental* (*Noša je istina iz žulam iz kri zapisana; Čuda triba iz skira mohat/čuda triba iz žoga vličit*). Spominjem i primjere ispadanja *i* u prefiksu *iz-* (*spređene, zmučen*). U D. i L. sg. ž. roda na -a Čadež piše nastavak -i (*planini, gredici*).

U pridjevâ vrijedno je usporediti primjere npr. G. sg. pridjeva m. i s. roda; uz primjere kao *šumskiga*⁹⁸ »šumskoga« nalazimo i po^hvrde kao *nouga* »novoga« i sl., gdje je prvi vokal u nastavku otpao, dok se o ne javlja, a u pridjevsko-zamjeničkoj promjeni javlja se i spojno *e* (*tega, teh*). Stupnjevanje pridjeva prikazujemo ovim primjerima: *Rajši, laži, joči, buli, viči, deujač je bel ku aldi paznou* »divljač je bolje nego ljude poznavao«; *najbel, najvišim, največa, najbliži*.

Prvo lice osobne zamjenice je *jest*, upitna zamjenica za živo *kadu*, dok upitna zamjenica za neživo glasi *kej*. Akuzativ lične zamjenice *Ani* »oni« je obično *hi* (što je jedan od primjera *metateze*) i u jednom slučaju *ih*,⁹⁹ a neodređena zamjenica, vidjeli smo već, glasi *nikej*.¹⁰⁰ Pokazna je zamjenica i za m. i za s. rod *ta*.¹⁰¹ Prilog »gdje« glasi *ki*, dok u značenju »kada« uz *kadaž* čitamo još i *koda*,¹⁰² s time da »nekad« glasi *nekada* a »nikad« *nikada*. U smislu pravca kretanja Čadež piše *damu*, a za stanje *dama* odnosno *damo*.¹⁰³ Spominjem i prilog *amol* »malo«. Kao i Goran, i Čadež rabi prijedloge *čez, bez* i (samo u jednom slučaju) *Brez*.¹⁰⁴ Dobro su zastupljeni i primjeri u kojima *al* znači »ili« (*Dabr al slobu, lepu al grdu*) i oni u kojima znači »ali« (*Vada teče naprej, al se je napiješ tešku*). Primjeri za komparativ i superlativ (*viči, najbliži, najvišim*) pokazuju izostajanje *j* iza opstruenata *č, ž* i *š*.

⁹⁷ Nikola Majnarić, »Neke sintaktičke pojave u ravnogorskom narječju«, *op. cit.*, str. 245—248.

⁹⁸ R. Strohal (*op. cit.*, str. 69) u takvim primjerima za G. navodi tri potvrde: *drágega, drág ga, drážga*.

⁹⁹ Primjeri ne potvrđuju u potpunosti Strohala (*op. cit.*, str. 40): »Oblik *hi* čuje se iza riječi, koje se svršuju samoglasom, npr. *nímā hi* (non habet eos).« Inače taj dialektolog u G. i A. pl. zamjenice »on« piše (*op. cit.*, str. 63) *nēh, nēh, jēh, (hi), nīh, jīh*. — *Hi* čitamo i kod čakavskih pjesnika iz Istre M. Balote i Ive Banka.

¹⁰⁰ B. Finka (*op. cit.*, str. 36) piše *nēkej*.

¹⁰¹ Očita je tiskarska greška u pjesmi »Zakej 'kej' tak gadi?«: *zakej taj* tri slova. Umjesto *taj* treba stajati *ta*.

¹⁰² U Ravnoj Gori rabi se između ostalih i vremenski veznik *ka*, ali ga Čadež ne upotrebljava.

¹⁰³ Radi se o kolebanju oko bilježenja priloga *damū*. I. Brabec (*op. cit.*, str. 422) bilježi *damū*, razumlje se, za kretanje. Strohal (*Narodne pripovijetke...*, Karlovac 1904, str. 138—139) piše za kretanje i *dāma* i *dāmu* i *damuh!*

¹⁰⁴ Strohal (*op. cit.*, str. 80) bilježi *prez te* »čez ili krez«. Moji informatori isticali su da je u ravnogorskom idiomu *brez* bolje od *bez*.

Konjugacija je bez imperfekta i aorista, a infinitiv je, rekosmo već, bez *-i* (*dilat*). U prezentu *razlikova* vidimo mogućnost tvorbe toga vremena infinitivnom osnovom.¹⁰⁵ Izdvajam 3. l. pl. perfekta (*Aldi sa prle-til* »Ljudi su doletjeli«) zbog otpadanja završnog vokala. Futur se tvori na očekivan način (*Noša bu fabrika spet dilala i tulla* »Naša će tvornica opet raditi i tultiti«). U literaturi se navodi kako se futur može tvoriti i pomoću oblika glagola »htjeti«, ali takvi primjeri nemaju značenja futura¹⁰⁶ (npr. *usega čėja razgrebst i pajest* »svega hoće razgresti i pojesti«). Evo i potvrde za imperativ: *Klepetalu im den al strašilu nared* »Klepetalo im stavi ili strašilo napravi«.

U Čadežovim pjesmama ne nalazimo svih sintaktičkih značajki ravnogorskog govora što ih je znalčki istraživao Nikola Majnarić.¹⁰⁷ Primjeri za konstrukciju *iz* + instrumental jesu:

Čuda triba iz skira mohat,

Čuda triba iz žoga vličit. (»Skira i žoga«)

Iz no nam se špotaja (»Zakej 'kej' tak gadi?«)

Usi sa ga abhajal i iz souzam zalival. (»Na pagarišću ravnagarske fabrike«)

Noša je istina iz žulam i kri zapisana. (»Na pagarišću ravnagarske fabrike«)

U kuhni je pr aknu stau
iz vouna na ostrouki (»Kalovrat«)

U ovim stihovima zapažamo uporabu instrumentala s prijedlogom *iz* i u funkciji izricanja sredstva, vidimo vezu prijedloga *iz* s enklitičkim oblikom lične zamjenice (*Iz no*), a nalazimo i uporabu prijedloga *iz* u njegovu pravom značenju (»Stric Tuna iz Sušice«, itd.).

Dobro poznati način izricanja poštovanja rabi također i Čadež (*stric Jače sa hudu prašal tetu Franku*).

Enklitike nisu naglašene i ne stoje na prvom mjestu u rečenici, a ne upotrebljava se kratki već dugi (*sebi*) dativ zamjenice »sebe«. Uporaba infinitiva nije baš proširena, dok deminutiva gotovo i nema.

Prilog »rado« nalazim u jednom primjeru: *Žene i dekleta/rade sa ga vrtele*.

¹⁰⁵ Usp. R. Strohal, »Osobine današnjega ravnogorskoga narječja«, *op. cit.*, str. 107 i d.

¹⁰⁶ Usp. ove riječi Stjepka Težaka (»Ozaljski govor«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 5, str. 249, bilješka 64) u povodu Rožičeve obradbe prigorskoga terena: »Sumnjiva je i Rožičeva konstatacija: 'Futur I i II pozna prigorski dijalekat po oblicima, ali ih ne razlikuje značenjem. Jā ēu dojtī i būm dēšal mogu imati jednako značenje.' Oblik 'ja ēu dojtī' u ovim govorima upotrebljava se samo kada je naglašena voljnost radnje (u smislu: ja oću dojtī) pa ga vjerojatno ni u Rožičevu kraju u ono doba nije bilo u običnom futuriskom značenju. Periferni govori prigorskog narječja (Draganić, Krašić, Trg) nemaju futura I iako su bliže govorima koji ga imaju.«

¹⁰⁷ Zbog mogućnosti uspoređivanja važno je spomenuti i članak Albinca Lipovec »Verbalizirana pridrdlnica (nikalnica) v govoru Babnega polja«, *Jezik in slovstvo*, 25/1979—1980, št. 7—8, str. 209—213, a također i tekst J. Medveda »Bilješke iz čabarskoga kotara«, *Nastavni vjesnik*, XXXIII/1924, str. 310—315.

Prilog čuda¹⁰⁸ izrazito je frekventan, s time da ovdje navodim samo jednu potvrdu:

Pr sebi i na pajnu
čuda sliēnga vidi.

Božidar Finka (*op. cit.*, str. 36) spominje da ravnogorski govorni tip posjeduje »neke leksičke specifičnosti«, a mi navodimo tek nešto u sklopu ove rasprave interesantnih primjera: *prašal* »pitali«, *pride* »dode«, *kréal* »vikali«, *hiša*, *hudu* »ljuto«, *cajt*, *raubšica* »krivolovca«, *zares*, *ločn*, *ačetu* »očevā«, *špotaja* »rugaju«, *vličit* »vući«, *vema* »znamo«, *paveda* »is-priča«, *zastojn* »uzalud«, *spet* »opet«, *valem*, *kri* »krv«, *abrajtana* »cijenjena«, *paminija* »znače«, *čakala*, *šundraš* »uništiš«.¹⁰⁹ Potpuno je razumljivo da u Čadežov jeziku nalazimo i nešto novijih riječi *šuma*, a ne *meja*,¹¹⁰ zatim *strast*, *krvopije*, *počast*, *crvotočina* itd.), a vjerojatno treba shvatiti kao slučajnost naporednu uporabu neravnogorskog još i domaćeg še na primjer. Primjer upotrebe *zdej* i *soda* potvrđuje koegzistenciju osobina različite frekventnosti, provenijencije i starosti u ravnogorskom govoru, što je jedna od brojnih potvrda činjenice da jezik »nije nikad stopostotno usustavljen«, kako u citiranoj raspravi (bilješka 64, str. 156) poznatu spoznaju formulira Žarko Muljačić.

Izraz Čadežov vrlo je prepoznatljiv, a prilično su neočekivani ovi stihovi što podsjećaju na Gundulićevu uporabu asindeta:¹¹¹

Kosi se pr nam vavik delaja,
zvlekovaja, nalagaja, vozija,
hrpaja, merija, kubiceraja,
predavaja, tešeja i žagaja.

Iako od Čadeža očekujemo i nove pjesme, ipak možemo već sada ustvrditi da se pjesnik Ravne Gore na domaćem idiomu dostojno odužio rodnom mjestu i zavičajnom govoru, o kome pjeva ovako:

¹⁰⁸ R. Strohal (*op. cit.*, str. 80) navodi da mu je značenje »multum, multo«. O uporabi toga priloga usp.: Svetlana Zajceva, *op. cit.*, str. 100. — Napomnjem da čuda susrećemo i u poeziji čakavskih pjesnika Baloto i Črnje.

¹⁰⁹ Uz ovaj izbor iz Čadežova leksika napominjem da N. Majnarić u članku »Jedno rovtarsko narječje u Gorskom kotaru« utvrđuje da je ravnogorski govor slovenski, a Mate Hraste u »Bibliografiji radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika« (*Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 1, Zagreb 1956, str. 419) iznosi mišljenje da u ravnogorskom govoru »ima i dosta crta slovenskoga jezika«. — Inače koncepcija ove rasprave ne omogućuje sustavnije razmatranje o odnosu goranskih govora prema slovenskim i ostalim hrvatskim kajkavskim dijalektima.

¹¹⁰ Folklorna pripovijetka »Kukčr se je jēž ažen'u« (Rudolf Strohal, *Narodne pripovijetke iz grada Rijeke, trgovišta Mrkoplja i Ravne Gore, te sela Broda na Kupu i Oštarija*, Karlovac 1904, str. 137) sadrži primjer *mēja*, a i ja, kao i Majnarić (»Neke sintaktičke pojave u ravnogorskom narječju«, *op. cit.*, str. 246, *mēja*) imam zapis *mēja*. (Radi se ovdje o uporabi različitih znakova za kratki akcent). Ta se riječ danas već rijetko sreće.

¹¹¹ Mislim na poznatu Gundulićevu strofu iz trinaestog pjevanja *Osmana*. Usp. i raspravu Nikole Ivanišina »Fenomen ekspresionizma u hrvatskoj lirici«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 11, 1972—1973, str. 109, gdje se stihovi iz Matoševe »More« na neki način uspoređuju s Gundulićevima.

Zakej »kej« tak gadi,
zakej ta tri slova
imaja moć takova
da hi pazabst ne more Raunagarc?

A kak se more pazabst
jezik svoj materin.
Govor ačetou svajih
ne more se zapustit.

»Kej« to sma mi,
pa te nas beseda paznaja.
Iz no nam se špotaja,
čez no nas paštovaja.

Ad usega kej imama
»kej« nam najveć vredi.
Niaden ga zatret ne more,
zato »kej« tak gadi.

(»Zakaj 'kej' tak gadi?«)

III

Viktor Jurković, autor kratke proze »Naše selo« iz monografije *Brod-Moravice* i više proznih sastava u knjizi *Po dragom goranskom zavičaju — Brodmoravički kraj*, jedini je među goranskim dijalektalnim piscima isključivo prozaik. Njegove proze, u svojoj okrenutosti zavičajnom i prošlom, nesumnjivo sadrže značajan element lirskoga, međutim, u toj su problematici i jezični elementi veoma važni. U Jurkovićevu jeziku¹¹² nalazimo dah starine i odsjev sentimentalnog odnosa prema prošlosti, ali ipak autorova slika Gorskog kotara nije idilična, jer on kao domaći sin dobro zna koliko je goranski život i opor i težak. Jurković, dakle, ljubi domaću riječ, draga mu je svaka pojedinost iz zavičaja, a osobito su mu mila sjećanja na onaj stari, tradicionalan život i na ljude iz njegova rodnog kraja, sjećanja na djetinjstvo. Uz pronicavo prodiranje u psihu domaćeg čovjeka valja još naglasiti da su neki autorovi prozni fragmenti darovi'o napisane umjetnine. Težnja da se zabilježi osebužno bogatstvo brodmoravičkog govora važna je značajka autorova jezika u kojemu nalazimo i novijih crta, preuzetih u brodmoravički idiom iz hrvatskoga tipa standardne novoštokavštine i iz razgovornog jezika. Kao što je u većini primjera goranskih dijalektalnih književnika slučaj, i Jurkoviću bilježenje zavičajnih glasova predstavlja znatan problem, pa ćemo tom pitanju tijekom obradbe morati posvećivati pažnju, a važna je i već spomenuta činjenica da se ne radi o poeziji već o prozi.¹¹³

¹¹² Govoreći o Jurkovićevu jeziku neprestance imamo u vidu i njegovu raspravu »Brodmoravičko narječje«, op. cit., str. 207—231. O toj sam raspravi iz specifičnog ugla govorio na znanstvenom skupu o dijalekatskoj geografiji i dijalektološkoj leksikografiji održanom u ožujku 1982. u Zagrebu. Dopunjeni referat »Zbirka riječi u raspravi 'Brodmoravičko narječje' Viktora Jurkovića i problem obrađenosti leksika goranskih govora« predan je za tisak u ediciji JAZU *Hrvatski dijalektološki zbornik*.

¹¹³ Ovdje (kao i u slučaju Franje Švoba-Franje) valja uzeti u obzir npr. ono što o razlici između poezije i proze piše Milivoj Solar, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb 1976, str. 120—123; usp. i: Isti, »Poezija i proza«, u: *Ideja i priča*, Znanje, Zagreb 1980, str. 50—61.

Analizu vokalizma dobro je otpočeti kratkom obradbom refleksa *jata*. Najčešće kao refleks toga starog praslavenskog glasa Jurković piše *e* (*popevali, delali, seč, snega, sekero, seno, let, orehov, celi*), ali se javlja i refleks *i* (*lipa, živit, tirav, riči*) i refleks *ie* (*rjeje, mieri, vierno*). Nalazimo i primjera u kojima naš pisac piše *i* i *e* (*vavik, vavek* — na istoj stranici), a te glasove piše *i* u nastavcima (*V naš'n sele* L. sg., *repi* D. sg.), ponekad i tako da jedan od ta dva glasa stavi u zagradu [*vrhe* (*i*), *Šiljevci* (*e*)]. Da bi bilo jasnije zašto se tako postupa, navest ćemo i jedno mjesto iz rada samog V. Jurkovića »Brodmoravičko narječje«, str. 209: »Potrebno je naglasiti da se samoglasnik *i* i u nekim riječima našeg narječja izgovara mutno, zatvoreno, između *e* i *i*. S obzirom da za taj znak ne postoji štamparski znak, morao sam ga označiti ili sa *e* ili sa *i*, već prema tome kojemu je od njih po izgovoru bliži. Npr. u 3. padežu: *měni* i *měne, těbi* i *těbe, městi* i *měste* (mjestu)«. Iz ovih riječi nije nam teško zaključiti da se na mjestu *ě* u Brod Moravicama najčešće izgovara zatvoreno *e* i *y*, relativno rijetko izgovara se *i* (npr. *lip'n* »lijepom«; apostrofom Jurković označava *šwa*), dok je glas *r* vjerojatno djelovao da je i refleks *jata* (kao i *e* i *ę*) ponekad diftong. Još spominjem primjere *negdo, imele*. Kontinuant *e* (*zemlje, ženili, želodac, siedon, gliedav*) i *ę* (*svetkih, mesa, ječmen, piet*) obično je glas *e* a nerijetko je došlo i do diftongizacije, što je svakako ovisno i o kvantitetu, osobito kad se radi o »kanovačkom« položaju. Glas *y* prilično je frekventan: Jurković piše *beli, živit, cerkvice, teškega*, dok se izgovara *bely, živyt, cierkvycy, teškyga* itd. Na apostrof u spomenutoj funkciji nailazimo dosta često, obično ispred *n*: *lov'nce* »plast sijena u polju«, ¹¹⁴ *ted'n, korajž'n, uk'n* G. pl. »prozorâ«, *učitelj'ci, naš'n zadnj'n moravičk'n počivališti*; poluglasi inače obično daju *a* (*dan* — dugo *a* izgovara se malo zatvoreno, *magla, vađ, daš, laš* »lakše«, *stablo, kaj*), ponekad se *šwa* čuva (*Vet'r, ted'n*), prelazi u *o* (*son, siedon, somo, koko*), *e* (*ven* »van«), a gdječgd se gubi (*stovc* »stolac«, *kovc* »kolac«). Nazal *ǫ* daje *o*¹¹⁵ (*so, pote, roke, želodac, sosed, rakijo* A. sg.). Najčešći refleks samoglasnog *l* je *u*, rijetko *o* (*dugo, sunca, vuki, puni, jaboke*).¹¹⁶

Samoglasno *r* piše se bez popratnog vokala (*vrnjevali, držav, smrtna*), ali se *šwa* prije *r* izgovara. Navodim i specifične primjere *cerkvice, cierkve*.

Vokalne alternacije veoma su brojne, a naročito su važne zamjene glasa *u*, uvelike ovisne o kvantiteti. Tako smo registrirali promjenu *u > ü*¹¹⁷ (*ljük, tülüko, külüko, stüha, zaslüzili*) te zamjenu *u > i* (*lidji, pošiši, vičijo* »uče«, *kipili, šimi* »šumi«, *šiši* »suši«, *zaličili* »bacili«, *pognitih* »pognutih«), te pojava *e* raznoga podrijetla (*šev, grente, dregač, skep, ven, Vezmi*; naročito je zanimljivo da Jurković jednom piše ovako:

¹¹⁴ To tumačenje prenosim iz citirane Jurkovićeve rasprave, str. 228.

¹¹⁶ Bez obzira na podrijetlo o je dosta zatvoreno (izuzev u »kanovačkom« položaju) ako je dugo, a u slučaju da je dugo može se i diftongirati (*uo*). U »kanovačkom« je položaju i o i e nešto otvorenije.

¹¹⁶ Ovdje je svakako ilustrativno navesti primjere *polnočko* ali *punoči, dopudne*.

¹¹⁷ Uporavam na interesantnu raspravu Willema Vermeera »Proto-Slavonic u in kajkavian« (*Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXII/1, 1979, str. 171—177) u kojoj se pretežno raspravlja o prijelazu *u>*ü*. — Je li prijelaz *u*>*ü* uvjetovao da je danas u brodmoravičkom govoru kontinuant samoglasnog *l* *u*, o tome, kao i o *n* zu drugih pitanja, valjalo bi posebno raspraviti, i to ne samo kad se radi o brodmoravičkom vokalnomo sustavu.

grentaši (grüntaši)]. Daljnja je alternacija o > u (*Okuli* ali *Koli*, *uni*, *dum*, *un*, *nuči*, *kugon* »kim«, *kulih* »kolima«, *guri*), a promjena -o u -u na kraju riječi je neredovita (*lipu* ali i *lipo*, *jaku* ali i *teško* itd.). Akanje (*matiko*, *pandeljak*, *damuh*) nije znatne frekventnosti. Napominjem da Jurković piše i potvrde kao *čovat* »čuvati«, *Grgorićevih* »Grgurićevih«. Prijelaz i u e ispred r nije čest (*sekero*, *kronper*, ali *široki*, *pir*, *sabirjejo*, *birtije*), a prefiksi *raz-* i *pro-* se pretežno ne mijenjaju (*razraste*, *rascvatejo*, *ras-tirav*, *progovorijo* ali *sprevod*, *sprevodniki*). A ispred j pod poznatim uvjetima uglavnom ne prelazi u e (*zakaj* »jer«, *kaj* »što«, ali se »ta«, od *saj*).

U konsonantizmu osobito je uočljiva promjena l^{118} > l (*ljük*, *pribljižava*, *pljetene*, *misljili*, *poljivat*, *veseljimo*), a valja spomenuti i prijelaz skupine *gn* u *gñ* (*gnjiv*, *gnjezda*), pa i primjere *vrnjevali*, *cepanjce*. Na-lazimo također primjere depalatalizacije (*kniga*). Veoma su važni brojni primjeri razvoja praslavenskog r' u rj: *drvarji*, *morje*, *kronperja*, *stak-larji*, *klanfarji*, *dinarjev*, *paperji*, *filjarjen*, *sabirjejo*, ali *kramari*, *večerih*. Glas *v* na kraju se riječi izgovara bezvučno (*protif*, *drf*), osim kad stoji na mjestu zamijenjenog *l* (*biv*, *stov*, *postov*, *žav*, pa i *stovc*, *sevca*, *kovc*). *F* se, svakako, izgovara i u riječima koje Jurković piše *vklenit*, *vkratko*, a inicijalno *v* (od nekadašnjeg prefiksalnog *u-*) daje i *h* (*hmre*). *V* se u raznim situacijama gubi (*saki*, *trda*), međutim, javlja se i protetski (*vüre*). Dobro se čuva glas *h* [*hiša*, *kočijah*, ali *oč* »hoćeš«; skupina hč-često se asimilirala u šč- (*ščerjo*)], dolazeći i sekundarno (*halat*). Krajnje -*m* prelazi u -*n*, a i inače se provodi neredovito obezvučavanje završnih konsonanata (osim *sneg* autor piše i *pot* »pod«, *man* »imam«, *valceron* I. sg. *čin* »čim«). Pojednostavljuju se još skupine *pt* (*tice*) i *pš* (*šenico*), a glasovi odnosno slogovi gube se u brojnim potvrdama: *dost*, *ni* »nije«, *meli* »imali« (ali i *imet*, *emo*), *šo* »išao«, *zorav* »izorao«, *Zvlečejo*, *Koli* »oko«, *kovo* »kakvo«, *ke* »gdje«, *toboš* »tobože«, *ka*, *sa*¹¹⁹ itd. Navezak -*r* (od staroga *že*) registriramo u primjerima *nikakor*, *nigdar*, s time da to nisu jedini primjeri promjene $\check{z}$ > *r* (*moremo*, *vre*). Daljinsku asimilaciju suglasnika pročitao sam npr. u potvrdi *pošiši* »posuši«. Stara konsonantska skupina *čr* ostala je neizmijenjena (črnimi), a *č* i *ć* je izjednačeno (*čüdno*, *več*).¹²⁰ Kontinuant praslavenskih *t'*, *d'*, *st'*, *zd'*, *sk'*, *zg'* te sekundarnih *t'*, *d'* i nekih skupina (*sveče*, *breja*, *dvoriščih*, *proščjenja*, *ognjišča*; *rojeni*, *proletje*, *listje*, *dažja*,¹²¹ *grmjje*, *tretjih*, *nadjan*) pokazuju očekivano stanje, a iznimke (*počivališti*) su riječke. Primjer *divje* (kao i *grmjje*) svjedoči da se ne javlja epentetsko *l*, a sačuvan je i stariji skup u glagolu *pejt*. Razumije se, sibilizacija nije očuvana (*škriljaki* itd.), osim što se njezini refleksi čuvaju u glagolima (*Recite*).

¹¹⁸ Taj fonem očuvan je u primjerima *človeki*, *klobasice*.

¹¹⁹ Iako se u ovoj raspravi pojedine pojave obično ne objašnjavaju, interesantno je spomenuti tumačenje promjena u konsonantskim skupovima što ih u knjizi *Čakavsko narječje — Fonologija* (Školska knjiga, Zagreb 1977, str. 83–90) daje Milan Muguš. Bit je njegova tumačenja »da u istom slogu slabi napetost onih konsonanata koji su dalje od vokala« (str. 86), a, između ostaloga, »udaljeniji konsonant može se potpuno reducirati« (str. 88). — Božidar Finka (»Naputak za ispitivanje i obrađivanje čakavskih govora«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 3, str. 28) o primjerima poput *Ka si došal* piše kao o okrnjivanju pri vezivanju vezivnih riječi.

¹²⁰ Zanimljiva je promjena *č* > *š* u primjerima *šet* »čitati«, *štiri* »četiri« itd.

¹²¹ Po primjerima tipa »meja, dažja« evidentno je da je za Brod Moravice karakteristično stanje koje bismo mogli nazvati uglavnom čakavsko-slovenskim.

Brodmoravički govor po svojim je akcenatskim značajkama prilično tipičan goranski kajkavski idiom: zastupljeno je u njem¹²² duljenje releksa starog akuta izvan ultime, duljenje metatonijskog kratkog akcenta, dezoksitoneza, akcentuacija bez intonacijskih opozicija itd. Svoje beletrističke tekstove Jurković nije označio naglascima (iznimno označuje mjesto akcenta), a u raspravi o zavičajnom idiomu akcentuiranje je proveo posve nesigurno.¹²³

Što se deklinacijskih značajki tiče, u G. sg. imenica m. r. nastavak je, prema očekivanju, -a (*dažja*). Važno je spomenuti G. sg. *dumi*, koji u izgovoru zapravo glasi *dumy*, što znači da se ta imenica mijenja po a-deklinaciji kao i u sjevernih čakavaca.¹²⁴ U D. i L. sg. sva tri roda autor piše, već smo vidjeli, više nastavaka, a zapravo se izgovara *y* [*početki, sele, vrhe (i)*]. U A. sg. imenica ž. r. izgovara se zatvoreno *o*, s time da autor osim *o* piše i *u* (*Matiku*). U I. sg. nastavačni je morfem -o (*z roko*) za ž. r. a -on odnosno -en za m. r. (*z muzikanton, remencen*). Kako je već spomenuto, N. pl. imenice »čovjek« glasi *lidji*. U G. pl. gramatički su morfemi -Ø (*drf, let*) te -ov odnosno -of (*orehov, štandof*) i -ev (*gren-tašev*). Primjeri za D. pl. su *žienskan, lidjen*, a nastavci glase -an i -on odnosno -en. U L. pl. (*zimah, večerih*) gramatički su morfemi -ah i -ih, dok u I. pl. nalazimo (*z gostemi šumami; z svojimi brači, bisernicami i berdami; z konjemi ili volemi; z unimi črnimi ropci; z jajcimi*), vidljivo je, dosta kompleksno stanje. Među imenicama moramo još spomenuti zanimljivu deklinaciju primjera *dekle* (*dekleton* — I. sg., *dekleta* — N. pl., *deklet* — G. pl).¹²⁵ Imenica *postelj* ženskog je roda i deklinira se po i-deklinaciji. Dosta iznenađuje umetak -ov u pluralu u dva primjera (*na vrhovih, po naših vrtovih*), a također i oblik *vrac* umjesto »vracih« u ovom kontekstu: *lipu je belo sedet v topli hiši i pr optih vrac od peč gledat plamen i žerjavko*.¹²⁶

Pridjevsko-zamjenička promjena ima oblike sa spojnim *e* (*drügega, temi*). Pridjevi ž. roda dekliniraju se u D. i L. sg. po imenskoj deklinaciji: *v naši narodnooslobodilački borbi*, što je karakteristično i za jezik ostalih

¹²² Usp. P. Ivić, »Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske«, op. cit., str. 192.

¹²³ Pritom je značajan udio imalo autorovo nesretno ugledanje u Strohalovu u raspravu »Današnje narječje u Brodu na Kupi« (*Rad JAZU*, knj. 196, Zagreb 1913, str. 53—85), nepouzdanu i izvan prozodije.

¹²⁴ Usp. Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I A—J, JAZU, Zagreb 1971, str. 424; J. Hamm, M. Hraste, P. Guberina, »Govor otoka Suska«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 1, Zagreb 1956, str. 157. — Takva je promjena obična u goranskim kajkavskim govorima; zanimljivo je da Jurković piše *koli dumi*, a u pjesnika Ive Žica-Klačića iz Punta na Krku čitamo *kolo domi*. Dodajem da Strohal nije opazio kako se u goranskim kajkavskim govorima deklinira imenica »dom« i da se radi o imenici koja je najčešće ženskog roda. Npr. u obradi ravnogorskog govora (op. cit., str. 52) iznosi da se imenica *dom* deklinira kao imenica *o*-osnova, ali navodi i primjere (op. cit., str. 80) *iz dumi, da dumi*. Bratoljub Klaić (*Narodne pripovijetke*, MH — Zora Zagreb 1963, str. 372) misli da se imenica *dom* u takvim primjerima mijenja po i-deklinaciji.

¹²⁵ Imenica *dekle* »djevojka« je, dakle, srednjeg roda, a ne ženskoga kao npr. u Koruškoj (A. V. Isačenko, *Narečje vasi Sele na Rožu*, Znanstveno društvo v Ljubljani, Ljubljana 1939, str. 111). U Brod Moravicama ženskog je roda imenica *dekla* »služavka«. Osim toga, razlika je i u akcentu (*dekla, dëkle*).

¹²⁶ Između ostaloga, također bismo očekivali *peči* a ne *peč* u G. sg. imenica ž. roda. Rijčć »rad« nepoznata je u brodmoravičkom idiomu, pa s tom pretpostavkom treba razumjeti N. pl. *radovi* u rečenici: *Neki njihi radovi objavljeni so i na teh stranicah*.

goranskih dijalektalnih pisaca. Navest ću i nešto primjera za stupnjevanje pridjeva (i priloga): *rani* »ranije«, *laš, lepje, veći, duš, širje, najraj* »najradije«, *najvrednejih, najveć*. Lična imenica za 1. lice sg. glasi *ja*,¹²⁷ a upitne zamjenice su *do* »tko« i *kaj*. Određene pokazne zamjenice m. r. glase *ta* i *un*, dok se i u Jurkovića razlikuju prilozi *damuh* (*pejt damuh*) i *duma* (*ostali duma*). Zanimljivo je da glavni broj »jedan« Jurković piše *en, ed'n i edn*. Prilog »kada« glasi *ka* i *kada*, a javlja se i konstrukcija »*Negda, ka* sneg zapade rani nego treba...«. Kontrakcija je dosta česta, pa se *ke* javlja i u pridjevskoj službi (*Su so une žienske, ke so stale polok zida...*) i u značenju »gdje« (*ke se bojo drva sekla*). Veznik *zakaj* znači (i) »jer«, a uz prilog *spe* sporadički se javlja i *opet* (*opet si skep*).

Glagolski sustav karakterizira da muški rod glagolskog pridjeva radnog završava različito (*pobrav, držav, popošo, vrgo*), a u 2. l. pl. prezenta običan je završetak *-šte* (*vidište*, ali i *čte*). Futur se tvori pomoću tzv. svršenog prezenta pomoćnog glagola »biti« (*ke se bojo drva sekla*), ali i glagolom *pejt* (*kan peš v nedeljo?*; *kan pejo spe v nedeljo*).¹²⁸ U nekih glagola nerijetko je pisanje neujednačeno (*divaneli* — *divanili*; *značelo* — *značilo*), što je u skladu s dosad iznesenim. Interesantan je imperativ tvoren uz pomoć glagola *naj*: *Naj ga vrag zeme*.

Značajna je sintaktička značajka u Jurkovićevu jeziku enklitika na prvom mjestu u rečenici (*Se zorav?*), a više glagola je povratno (*da se bar malo počinemo*). Izricanja poštovanja pod utjecajem njemačkog jezika ne nalazim u Jurkovića, a A. sg. imenica m. r. koje znače neživo nemaju isti oblik kao u genitivu. Infinitivi (*zapast*) nisu rijetki, dok su deminutivi i hipokoristici (*sevca, mašljak'mi, fantičak, Jožak, paketac, cukrac*) relativno česti. Javlja se kratki dativ zamjenice »sebe« (*Gren si iskat mesto pr Svetemi Roki!*). Uz konstrukcije *s (z) + G* i *iz + G* (*z birtije i iz »salona«*; *zima z dosti snega, iz šume ili s kove vrazže jaruge*) obične su i konstrukcije *s (z) + I*, i *iz + I* (*z konjemi ili volemi*; *z jajcimi i iz slanino*).^{128a} Instrumental sredstva, što je veoma česta kajkavska osobina, izriče se uz uporabu prijedloga (*okinčile z mladen listjen*).¹²⁹ Značajne su frekventnosti i prilozi *fest* i *fanj* a spominjem i konstrukcije *prek rata* »prije rata« i *po rate*, jer se u njima vremenski prilozi upotrebljavaju u funkciji prijedloga. Prilog »rado« veoma je običan: *Oni, ko i mi drüge* (*osim književno*) *rade govoriyo i »po naše«, na naše domači, brodmoravički kajkavščini, koja ne bo nigdar izumrla, zakaj je mamo radi*.

Općenita je značajka Jurkovićeva jezika nastojanje da se domaći govor i u beletrističkim tekstovima dađe što vjernije, prirodnije, a opet na osoban način. Brodmoravičke osobine, i one stare a i novije, bez uporabe nedomaćih odnosno neudomaćenih karakteristika, nazočne su u autorovim prozama na način što veoma podsjeća na svakodnevno pučko kazivanje, a to se podudara s tematikom. Doduše, u tom kretanju po svojevrsnoj *stazi netlačeni* ima i nedosljednosti na koje smo već upozor-

¹²⁷ Staro *est iei es* u Brod Moravicama čuje se još samo iznimno među najstarijim ljudima. Usp. i Jurkovićev rad »Brodmoravičko narječje«, *op. cit.*, str. 215.

¹²⁸ Usp. Stjepko Težak, »Ozaljski govor«, *op. cit.*, str. 316—317; Viktor Jurković, »Brodmoravičko narječje«, *op. cit.*, str. 209.

^{128a} U Brod Moravicama obično bi se reklo: *z jajcimi i slanino* dakle, bez prijedloga *iz*.

¹²⁹ U nastavcima *-m* redovito prelazi u *-n*, kako smo već istakli.

riji, ali to su uglavnom teškoće grafemskog oblikovanja.¹³⁰ Razumije se, utjecaji drugih jezika (naročito njemačkoga i slovenskog) su znatni, dok se novije posuđenice obično ne prilagođavaju osobinama konkretnoga idioma. Tako možemo navesti izuzetke u pogledu refleksa *jata* (*svjetski*, *drvosječe*, *sječan*, *sječanje*, *utjeha*) u riječima preuzetim u novije doba. Te i značan broj drugih riječi¹³¹ pomalo smjenjuju dio Jurkovićeve leksika, većinom tuđice. Ovdje ću istaći nešto primjera Jurkovićeve leksika, koji je veoma osebujan, pa se stječe dojam da pisac pred čitatelja nastoji iznijeti što više toga interesantnog jezičnog blaga. Uz potvrde *škruto* A. sg., *švicali*, *fahmani* »majstori, stručnjaci«, *šparat*, *fletno*, *tanc*, *šland*, *faroš*, *seglih*, *mežnar*, *gazda*, *skledo* A. sg. spominjem (neke i ponovno) još i riječi *škriljaki*, *laza* »vremena«, *prišla*, *gre* »ide«, *šo* »išao«, *veje* »grane«, *prvoščit* »priuštiti«, *iskat* »tražiti«, *grebe* »grude«, *žrnado* »dnevnicu zaradenu na najamnom radu«,¹³² *prašajo* »pitaju«, *ličali* »bacali«, *ppetilo* »dogodilo«, *hiša*, *čaka*, *čakamo* ali i *čeka*, *kupica* »čaša«, *potkuri-jo*¹³³ »potpale«, *ocvirki* »čvarci«, *daš* »kiša«, *potengrede* »usput«, *vleče*, *valje*,¹³⁴ *skep*, *ručak* »doručak«, *gospod* »župnik«, *povatica* »savijača«. ¹³⁵ Zanimljivo je da *krikali* znači »podvriskivali« a *zakričav* »zavikao«. ¹³⁶ *Deš* znači »kažeš«, ¹³⁷ *divanijo* »razgovaraju«, *pravijo* »pričaju«. Vrlo je izrazit frazem *brš ko bolj* (*brš ko bolj se vrno v »salon«*; »*krampus*« je *brš ko bolj reko*). Jurković npr. ne bilježi »kumaj« već istoznačno *jedva*, no ipak moramo istaknuti piščevo nastojanje da se izrazi što autentičnije brodmoravički, i to pretežno govorom starijih naraštaja. U tome je svom nastojanju Viktor Jurković — uz sve teškoće — postigao lijep uspjeh, dobro znajući da je brodmoravička kajkavština — kako pisac sâm ističe — *dev našega drevnega, vekovnega življenja na te trde, ali lipi zemlji goranski*.

¹³⁰ Zatim, velik je i broj tiskarskih grešaka.

¹³¹ Obično iz standardnog jezika.

¹³² Prema Jurkovićevoj citiranoj raspravi, str. 230.

¹³³ Usp. o glagolu *kuriti* u: S. Zajceva, op. cit., str. 93.

¹³⁴ Taj leksem Antun Šojat (»Čakavske osobine u jugozapadnim kajkavskim govorima«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 5, Zagreb 1981, str. 166) spominje među onima što su karakteristični samo za jugozapadne kajkavske govore. Usp. i Svetlana Zajceva, op. cit., str. 82.

¹³⁵ Riječ *povatica* Stjepko Težak (»Ozaljski govor«, op. cit., str. 389) navodi za ozaljsko područje, a *puvitica* za govor sela Bubnjaraca (»Sjeverni govori čakavsko-kajkavskog međunarječja u karlovačkom četveroriječju«, op. cit., str. 43). U raspravi »Brodmoravičko narječje« (op. cit., str. 229) Jurković piše *povatica*; u G. Turniba u Gorskot kotaru govori se *povatica*. R. Strohal (»Osobine...«, op. cit., str. 36) navodi *pajtica* za Ravnu Goru, no naglasak je ispravio Matjaž (»Jedno rovtarsko narječje...«, str. 140): *pajtica*. Tine Logar (»Prispevak k poznavanju sem škega govora v Beli Krajini«, *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, II/1959, str. 109) u Semiču nalazi potvrdu *poftica*. — U pjesnika Franje Švoba - Franine iz Fužina čitamo *pagatica* (*Z grunta*, str. 16).

¹³⁶ Taj leksem dosta je čest u hrvatskoj dijalektalnoj poeziji, npr. u A. G. Matloša (*kriči*), T. Prpića (*kričanje*), M. Pavleka Miškine (*kričala*), pa i u F. Švoba - Franine (*kričtin*).

¹³⁷ Primjer *diš* u istom značenju čitamo i u M. Balote i u Mate Dvorničića.

IV

Franjo Švob-Franina pjesnik je svoga radnog mjesta, Fužina.¹³⁸ On je to ne samo tematskom usmjerenosti svoga pjesničkog i proznog stvaralaštva nego i jezikom, fužinskom kajkavštinom, koju je »uveo u našu dijalektalnu književnost«¹³⁹ kao što su Goran, Cadež, Jurković i Pocho-bradsky snažnim glasovima u punoj mjeri uveli zavičajne goranske idio-me u hrvatsku kajkavsku dijalektalnu književnost. Relativno plodan pisac, Švob je motivski vrlo raznolik: on — poput Gorana — daje pej-zaže, slika zanimljive pojedince, iznosi socijalnu problematiku itd., a nekoliko pjesama pokazuje znatan autorov uspjeh u nastojanju da se dosegne velika formalna dotjeranost. Crnić¹⁴⁰ zapaua »... da je jezik još uvijek Švobovo otvoreno pitanje, da mu se kajkavština, kako nam je iznosi u svojim pjesmama i prozi — opire, da je sirova a opet natrušena raznorodnim dijalektima pa čak i štokavskim književnim utjecajima«. Izrazi'a je Švobova ljubav prema jeziku Fužinaraca starijih naraštaja, ali glavna značajka Švobova jezika ipak niukoliko nije otklanjanje od raznih utjecaja. Naprotiv, kao što je zapazio i Crnić, osjetna je heterogenost pjesnikova jezika, znatnija od pretpostavljivog tipičnog, prosječnog fu-žinskog idiolekt. Elementi raznih sustava doista su ostavili traga, a među njima su i izrazite osobine razgovornog jezika.¹⁴¹ Riječi primljene u novije doba često nisu prilagođene domaćim jezičnim značajkama, npr. u riječima s refleksom praslavenskog *jata* (*sječan*, *cjenit*). Smještene u neposrednoj blizini mjestâ s čakavskim (Benkovac) i štokavskim (Lič) govorom, Fužine su posebno interesantne zbog elemenata sjevernoča-kavskog utjecaja,¹⁴² dobro zamjetljivima, razumije se, i u Švobovim pje-

¹³⁸ Švob i izvan beletristike («Fužina danas i za dvadeset godina», *Traženje Gorskog kotara*, Posebno izdanje *Dometa*, 2/1969, str. 37—40) piše *Fužina*, dakle u singularu. Spomenuo bih da je o problematici toponima, etnika i ktetika u stan-dardnom jeziku dosta pisano npr. u časopisu *Jezik*, osobito u 1. broju XXII. go-dišta. Posebno ovdje upozoravam na članke Stjepana Babića »Prezimana, topo-nimi, etnici i ktetici u književnom jeziku« (*Jezik*, 23/1975—1976, br. 5, str. 139—144) i »Kako se mijenjaju imena naseljenih mjesta« (*Jezik*, 26/1978—1979, br. 5, str. 153).

¹³⁹ Alojz Crnić, *op. cit.*, str. 953. — Zanimljivo je spomenuti da Fran Mikuličić u knjizi *Narodne pripovietke i pjesme iz Hrvatskoga primorja* (Kraljevica 1876) u predgovoru piše sljedeće: »Što da kažem o jeziku, kojim su spjevane pje-sme B? Jezik je u njih sastavina raznih narječja. Pa je to sasvim naravski, uzme-mo li na um mjesta, gdje su sabrane. Pjesme su čakavske, ali jih je sabirač čuo i zabilježio n. pr. u Delnicah. U Delnicah pa su ipak čakavske, a tamo se govori kajkavština. To mi je reći i ob onih, koje su na Fužini skupljene. Čiste dakle čakav-štine nemože u njih biti« (str. VI—VII).

¹⁴⁰ *Op. cit.*, str. 953—954.

¹⁴¹ Interesantna je usporedba Švobova odnosa prema leksiku sa stavovima istaknutog čakavskog pjesnika Marina Franičevića izrečenima u razgovoru s Vlatkom Pavletićem (Vlatko Pavletić, *Kako su stvarali književnici*, Školska knjiga, Zagreb 1956, str. 319—330), osobito u ovoj rečenici: »Ja nisam izbjegavao nijednu riječ koja mi je trebala, a ponekad sam čak i nastojao da uhvatim što širi raspon« (str. 324).

¹⁴² P. Ivić, »Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske«, *op. cit.*, str. 193; V. također kartu čakavskoga narječja B. Finke i M. Moguša u knjizi Milana Moguša *Čakavsko narječje* (*op. cit.*,) i u radu »Karta čakavskoga narječja« (*Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 5, str. 49—58) samih autora karte. B. Finka i Vida Barac - Grum (»Govori i nazivlje«, *op. cit.*, str. 420) utvrđuju da »...ni u Fužinama ili Lokvanama ne nalazimo izrazitu goransku kajkavštinu«. — Kad se radi o proble-matici jezika u kontaktu kao literaturu bit će dovoljno spomenuti knjigu Rudolfa

smama i prozama. Našega pjesnika Ernest Fišer¹⁴³ svrstava među autore što se koriste modelom pisanja nazvanim semantički shematizam poslijeratnog kajkavskog pjesništva, a semantički shematizam karakterizira »takav tip pjesničkog jezika koji u sebi pretežno *evoluiru* temeljna jednosmjerno posredovana značenja (riječi i sintagme) i kontekstualno-konotativne obrasce (sheme) najavljene ili već ostvarene u međuratnoj kajkavskoj lirici.«¹⁴⁴ Ta je Fišerova ocjena u skladu s uočenom¹⁴⁵ značajkom da je riječ o pjesniku tradicionalne usmjerenosti.

Obradbom refleksa praslavenskog *jata* otpočinjemo prikaz vokalizma Svobova jezika, uz napomenu da je analiza vokalizma pri raščlambi goranskih kajkavskih govora naročito važna. U dugim slogovima kontinuant je *jata*, kao i *e* i *ę*, neznatno zatvoreno *e* (*smeh, sneg, bela, Leto; jesen; žejo*), osim u primjerima prenošenja kratkog akcenta s ultime (*tele, čela* G. sg., *žena*) kad se izgovara nešto otvorenije *e*. U kratkim slogovima refleksi se u odnosu na zamjene *e* i *ę* znatnije razlikuju. Spominjem i primjere *človik človeka* gdje se razlikuje kratki nenaglašeni refleks *jata* od dugoga naglašenog. Naime, kratki refleks *jata* često je *i* (uz *svetlo, sused* čitamo *lipa, Visit, dica, spovid, dileč, človik, čovik*¹⁴⁶). Često registriramo *mesec, miseci, vavek i vavik, također zavavik, zavavek*, dakle, postoji tendencija zamjenjivanja nenaglašenih vokala. Naprotiv, kratki refleksi *e* (*Vesel, čekali*,¹⁴⁷ *veselja*,¹⁴⁸ *nedeljo*) i *ę* (*tešku, mesec*), naglašeni i nenaglašeni, uglavnom su *e*. Doduše, zabilježio sam primjere prijelaza *e* > *i* (Binkovca, vičera ali i *večera*; oblik *vičera* bez ozbiljne je konkurencije i u Svobovu jeziku i u fužinskom govoru. U toj riječi *i* stoji, dakako, prema *e* a ne prema *ę*; *odviževat*), pa i nekonzekventno prelaženje *i* u *e* ispred *r* (*mer, merni, bertijo, ali žmirka, pirka, mirne, sikiro*). Navodim još nekoliko primjera refleksa staroga *jata*: *veseleje* (komparativ), *imela, preko, pred, nikuliko, nimaš* »nemaš«, *duli* »dolje«, *sin* »ovamo«, *nikaj* »nešto«, pa i *jadni*. I bez detaljnog statističkog pregleda uočavamo znatan postotak ikavizama (evo još potvrda *dica, tira, sinu, bižiju*) karakterističnih i za Svobovu poeziju i za fužinski govor.

Filipovića *Kontakti jezika u teoriji i praksi* (Školska knjiga, Zagreb 1971). Važan je i prilog Stjepana Damjanovića »Kajkavski elementi u hrvatskoglagoljskim zbornicima XV stoljeća«, *Istra*, 19/1981, br. 5—6, str. 16—45.

¹⁴³ V. raspravu »Revitalizacija hrvatskog poslijeratnog pjesništva« u knjizi *Dekantacija kajkaviana (Rasprave i kritike o hrvatskom poslijeratnom kajkavskom pjesništvu)*, Izdavački centar »Revija«, Osijek 1981, str. 9—36.

¹⁴⁴ Op. cit., str. 32. Drugi je model semantički sintetizam, koji — ponovimo samo toliko — »predstavlja zapravo pokušaj nekolicine mladih autora da, više ili manje radikalno, zasnuju jedan samosvojniji i moderniji nacrt poetskog diskursa« (str. 33).

¹⁴⁵ A. Crnić, op. cit., str. 948, 954.

¹⁴⁶ P. Ivić (Prilozi...«, op. cit., str. 194) piše: »Posleakcenatsko u postoji kao refleks -o s kojeg je prenet cirkumfleks (*go'stu* sr. r. neod. prid.). Na penultimi koja pri takvom prenošenju dobiva akcent refleks *jata* je *i*, ali se *e* i *o* ne zatvaraju (*ko'lu, me'su*)«. [P. Ivić u tom radu dužinu i dugi akcent označava znakom (:) iza vokala, a kratki naglasak znakom (') iza vokala.] — Napominjem još da B. Finka (»Gorskokotarska kajkavština...«, str. 40) navodi potvrdu *čovik*, dakle bez *l*, dok Svob češće piše s *l* nego bez njega, a i u fužinskom idiomu frekvencija primjera u kojima je izvršena disimilativna redukcija znatno je manja.

¹⁴⁷ U Švoba čitamo i *čekau*.

¹⁴⁸ U Fužinama je mnogo običnija riječ *veselica*, koja se također upotrebljava u Svobovu pjesništvu.

Refleksi poluglasova su *a* i »u nizu sufiksa *e*«. ¹⁴⁹ *dan*, ¹⁵⁰ *danas*, *daž* (G. *dažja*, *posel*, *sen*, *ven*, *veter*, *znanec*, *venček*, *hrbet*, *torenj*). Posebno upozoravam na oblike *Nad manon*, *s manon*, *uz va meni*. Primjeri gubljenja nepostojanog *a* u N. sg. su *Lanc*, *žalc*. Poluglas u prijedlogu-prefiksu *vč* daje *a* ili se gubi: *va*, *v*. Također bilježim *važigat* i *Vnuka* ali i *udovica*.

Pretežno je kontinuant *o* i u leksičkim i u gramatičkim morfemima *o*, ali ima i primjera u kojima je kontinuant nazala zadnjeg reda *u*: *pot* »put«, *zapoili*, *so*, *kot*, *bodi*, *koro*, ali i *put*, *najemput*, *trunbeta*, *bubnji*, *pauk*.¹⁵¹ Osobito je zanimljiv primjer u stihu *Za koga tožiu tugo*. Tu nalazimo u osnovi *o* i *u*, a u nastavku *o*. Inače je obično *tožno*, *tožnih*, a *tugo* (nazočno u Fužinama) se rimuje s *dugo*. Dugi su refleksi *o* i *o* (*pot*, *moj*) izjednačeni.¹⁵²

Zamjena samoglasnog *l* glas je *u*: *punin*, *dugo*, *žuta*, *sunce*. Međutim, u pjesmi »Zgubljeno lišće«¹⁵³ rimuje se *žot* × *kot*.

Samoglasno *r* obično se reflektira kao *r* (izgovor *ər*): *trbuhi*, *trde*, *črljeni*,¹⁵⁴ *drvo*.¹⁵⁵ Kao izrazit primjer čakavskog utjecaja spominjemo oblik *crikve*.

Vokal *u* nalazimo u potvrdama *kuliko*, *tuliko*, a prijelazom *o* > *u* ispred sonanta dobivamo primjere *Una*, *unako*, *murelce*, *puneštrico*, *duli*; spominjem i oblik *trunbeta*, gdje je umetnut nazal.

Već smo spomenuli da je refleks *-o* u određenim uvjetima *-u*, a to potkrepljujemo primjerima: *bilu* »bilo«, *Lipu*, *dobru*, *jaku*, *čvrstu* — *potno*, *Tožno*, *veliko*.

Prefiksi *raz-* i *pro-* ostaju nepromijenjeni (*razigranimu*, *propau*), dok se proteza javlja posve iznimno (*jin*, *jih* D. i A. pl. osobne zamjenice *on*; inače nalazim potvrde *ure*, *uha*, *ust* i sl., ali *Hrdjaste*¹⁵⁶).

Među raznim volaknim promjenama naročito je važan prijevoj u primjerima *tepal* (prsl. *tepl̥b|topl̥b*), *priteplilo* i sl. Interesantna je promjena *a* > *o* (*konal*, *konali*) u ovom primjeru relikta iz dalmatskoga, dok je između rješenja *kanobo*, *konobo* ovo posljednje u Fužinama znatno prisutnije. Kao primjere gubljenja glasova treba spomenuti kontrakciju (*Viš* »vidiš«, *nis* »nisam«) i česte pojave otpadanja vokala (*ko* »ako« — *ko* znači još i »kako«¹⁵⁷ i »kao«, *Kol* »okolo«, *zlizana*¹⁵⁸ »izlizana«, *dost*,

¹⁴⁹ P. Ivić, »Prilozi...«, *op. cit.*, str. 194.

¹⁵⁰ U Fužinama nisam uočio zatvaranja dugog *a*, a možda je ono posve neznatno. Usp. što o tome kaže B. Finka, »Gorskokotarska kajkavština...«, *op. cit.*, str. 40—41.

¹⁵¹ Leksem *pauk* zacijelo pripada u red onih što su preuzeti od čakavaca. U svojoj poeziji taj leksem rabi npr. Ljubo Pavešić, rođen u Škrpljevu kod Rijeke.

¹⁵² Međutim, valja razlikovati i zatvoreno i otvoreno dugo *o* (*nos*, *noga*).

¹⁵³ *Va našimu dvorišči*, str. 50.

¹⁵⁴ Navodim i primjer *črljeno*, koji svjedoči o izgovoru *šwa* odnosno njegova refleksa.

¹⁵⁵ Jednom pjesnik piše i *drevo*, dakle s refleksom *jata*.

¹⁵⁶ Valja čitati *hrdaste*. Tu glasu *h*, dakako, nije po etimologiji mjesto.

¹⁵⁷ To je, dakle, primjer gubljenja cijelog sloga na početku riječi.

¹⁵⁸ Ispada ponekad poetni vokal *i* u prijedlogu (prefiksu *iz-*: *z košare*, *zlizana*, *zmed križi*, ali kao važnu pojavu moramo izdvojiti i postojanje prefiksa *zi-*: *zipačenih*, *zibodene*, *zibuševau*, *zitučeno*, *zisušeno*. Usp. Aleksandar Belić, »Čakavsko *zi- vi-*«, *Južnoslovenski filolog*, I/1913, str. 110—113.

uprav, koj, j' »je«¹⁵⁹), pa i suglasnika (*posjeĉao* »podsjeĉao«, *Prestavlja* »predstavlja«, *teli* »htjeli«, *fala* »hvala«, *uvatili* »uhvatili«, *tica* »ptica«, *jene* »jedne« itd.). Konsonant *v* u nekim se primjerima gubi (*lase, zeli* »uzeli«, *saki* ali iznimno *svih, svagdanji*,¹⁶⁰ *crkut, trda*), ĉesto se ĉuva (*vesel, sprovod, krov* — primjeri kao Ńto je ovaj posljednji obično se pišu tako, no nerijetko Švob biljeŃi *drf, gotof, takof*), a ponekad se mijenja, i to bilo u *f* ispred bezvuĉnih suglasnika i na kraju rijeĉi (te se promjene, vidjeli smo, u pravilu ne registriraju u pismu: *v Ńarasti, glav G. pl.*), bilo u *u* (*udovica*) ili u *g* [*pogatica*; od *u-* koje daje *v* (npr. *vroka*) u primjerima *gmirje* »umire«, *gmru, gmrlj* dobivamo *gj* ili u *Ń* (*Ńĉeraj* »juĉer«).

Kao i drugi goranski kajkavski pisci, i Švob biljeŃi jedan bezvuĉni afrikat (*Da ĉo preko jarka skoĉit*).¹⁶¹

Iako su sljedeće potvrde refleksa praslavenskih *t', d', st', sk', zd', zg'* i poznatih sekundarnih glasova i skupina nepotpune, ipak su dovoljne da se moŃe ustvrditi kako je stanje u vezi s novim jotovanjem priliĉno sloŃeno: *noĉ, tuje, slaji*,¹⁶² *raĉajo, dvoriŃe, daŃ, daŃja; cvetjon, proljeĉe, liŃe, listje*.¹⁶³ SloŃeno je stanje i u ĉinjenici Ńto Švob piŃe *nazad, nazat i nazaj*, a takoĉer i *grmlje, Drvlje, divlja, Babja, kravje* itd. Izdvajam joŃ primjere *pojt, projt, Projdo*.

Skupina ĉr (*ĉrn, ĉrljeni*) dobro se ĉuva, dok se *l* na kraju rijeĉi i sloga potpuno gubi (*preteko, reko*) i zadrŃava (*vesel, pol, posel, zaplovil*) i mijenja (*biu, rebau*).¹⁶⁴

Refleks starog intervokalnog *r'* nije jedinstven: skup *rj* (*Orje, zvirje*) priliĉno je rijedak, a obična je njegova odsutnost: *more, bura*.

Prijelaz *Ń > r* javlja se u prezentu glagola »moĉi« (*moren*), a i u primjerima *tir, nigder* »negdje« i »nigdje«, *Drugder, Nikadar, sagder, samor* itd. Spominjem joŃ priloge s doĉetnim *-j zgoraj* i *Ńĉeraj*.

¹⁵⁹ U drugome kontekstu redukciju tipa *j'* registrira Ivan Milĉetiĉ (»ĉakavŃtina Kvarnerskih otoka«, *Rad JAZU*, knj. 121, 1895, str. 113), i to ovako: »Na Rijeci moŃemo ĉuti: *ovŃj ženŃ reklŃ*, no to je = *ovŃ j (= je) ženŃ reklŃ*.« Takve primjere nalazimo u viŃe primorskih pjesnika (Milorad Stojeviĉ i drugi). Usp. *Suvremeno dijalektalno pjesniŃtvo Primorja i Podravine*, Rijeka — Koprivnica 1980, str. 21, 66, 75.

¹⁶⁰ P. Iviĉ u tekstu »Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske« (*op. cit.*, str. 193) konstatira da je za FuŃine karakteristiĉna »metateza u *sv-<vs->*. — Poseban je sluĉaj ĉuvanje *v* u rijeĉi *Vazdan*.

¹⁶¹ Primjeri *Ńĉeraj* ili *dvoriŃca* oĉito su tiskarske greŃke. — O izgovoru glasa ĉ u FuŃinama zgodno svjedoĉi ovaj ulomak iz Švobove proze »Ńĉeraj smo dopeljali Franinovo vino« (*Kaj* 3/1970, br. 6, str. 52): »A ĉa ĉeŃ, koji put moramo i mi vozit po noĉe a ne samo vi Primorci. Odgovoriju jo Franina dobro oponaŃajuĉ ĉakavski dijalekt jedino kaj ni nikako mogo reĉ mehku ĉ.«

¹⁶² Ćitamo i primjere *hrĉjasti* i sl., a treba ih popraviti u *hrdasti*.

¹⁶³ U literaturi (B. Finĉka, *op. cit.*, str. 40) spominje se skup *Ńĉ*.

¹⁶⁴ Grafemom u Švob oznaĉava u toj situaciji neslogovno *u*. — Umjesto *zaplovil* oĉito je trebalo stajati *zaploviju*.

¹⁶⁵ Ovdje je naroĉito zanimljivo spomenuti potvrdu *cvilenjon*, i to s obzirom na navod u *Rjeĉniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, V. Zagreb 1898—1903, str. 855: »KVILITI, kvilim, impf. cvileti (o prasetu) u FuŃini. Đ. Daniĉiĉ«. Danas se taj glagol u FuŃinama ne moŃe ĉuti. Koliko sam opazio, oblik *kviliti* (usp. i Ivan Brabec, »Govor podunavskih Hrvata u Austriji«, *Hrvatski dijalektoloŃki zbornik*, knj. 2, Zagreb 1966, str. 57) dobro se ĉuva u nizu mjesta na otocima PaŃmanu i Ugljanu. *Kvilit* je zabiljeŃeno na LoŃinju (»Govor otoka SuskŃa«, *Hrvatski dijalektoloŃki*

Alternacija *k : c* je eliminirana (*oblaki*), no u imperativu čuva se produkt sibilarizacije — *teci*.¹⁰⁵

Goranski kajkavski govori, uključujući i fužinski, dobro čuvaju glas *h* (gripenoga izgovora), no već smo vidjeli (*tebi, fala, uvatili*) da u Švoba dolazi i do gubljenja *h* (dodajem i primjer *polako*, koji se javlja — zacijelo bez stvarne potrebe — paralelno s potvrđama *polahko, lahkoo*), dok sam prijelaz *h* u kakav drugi glas uočio u primjeru *vujcau*. Naprotiv, prijelaz *k > h* registriram u potvrđama *harte*,¹⁶⁶ *hruškah*. Sekundarno se *h* — uočili smo — također javlja, a prijelaz *g > k* imamo u primjeru *Kalop*, ali *Galopirati*.

U okviru konsonantizma osobito je zanimljivo spomenuti disimilaciju *mn > mľ* (*dimľjaki*), prijelaze *kl > kľ* (*kljeu*), *gl > gľ* (*Gljuhe*, dakle ispred nepalatalnog vokala), *ml > mľ* (*mljake*) i *gn > gň* (*gnjoj, gnjijejo, gnjezda*).¹⁶⁷ Zanimljiva je i redukcija u primjerima *polne, zapolne*,¹⁶⁸ međutim, sasvim je razumljiv i primjer *poldan*, jer se u njem *d* ne nalazi među suglasnicima. Prijelaz *s* u *z* nalazim u primjeru *zašiu* te, razumljivo, u prijedlogu »*s*«. *N* se rado ubacuje (*klenpeče*), a prema očekivanju, umetnuto je i *d* (*ždrebe*). Prema vrlo frekventnom *konj, konji* jednom čitamo i *kojni*, što je sigurno greška. Inače se *ň* izgovara i u mlađim i u starijim skupovima (*kamenja, sanja*, prezent glagola »sanjati«), a u takvim primjerima pisanim slovom *lj* (*zelje, ljudi*) situacija je ista. Primjer disimilacije dvaju *l* vidimo u *cerulozo, ronbrele*.

Kao što se završno *v* izgovara *f* tako se desonoriziraju i krajnji zvučni šumnici, međutim, bilježenje je dosta neujednačeno (Kaj *god/ Si si nakrau; Na se kaj got* sen vidiu). Važno je spomenuti i asimilaciju suglasnika samoglasnikom¹⁶⁹ (*opeda, oped*) te pojavu izgovora nastavničnog *-n* umjesto *-m*. Švob piše i primjere kao *gledan* i primjere tipa *komadom*, samo su potvrde prvoga od ta dva tipa mnogo češće. Spominjem i potvrde u nepromijenjivim riječima *čin* »čim«, *osin* i sl. U materijalu imam i riječ *kombinacij*, dakle *s n* ispred *b*. Među dosad nespomenutim pravopisnim obilježjima moram još spomenuti da Švob piše *Z posla* »*s* posla«, *ztesat, zkričau*.

Švobove pjesme uglavnom nisu akcentuirane, a tamo gdje jesu učinjeno je to nesigurno, i to čak i u pogledu mjesta akcenta.¹⁷⁰ Ipak, akcenatsko stanje u Fužinama ukratko je obrađeno u literaturi,¹⁷¹ pa ta

zbornik, knj. 1, str. 201, 207) uz napomenu da se radi o onomatopojskom izrazu. Taj je glagol registriran u još nekoliko punktova (V. Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II, str. 253).

¹⁶⁶ Oblik *harta* čest je i u čakavskom narječju i u slovenskim govorima. Usp. npr. Jakob Rigler, *Južnonotranjski govori*, JAZU, Ljubljana 1963, str. 172.

¹⁶⁷ U Fužinama se izgovara i *ľ ian*, što u nekih goranskih kajkavaca nije slučaj.

¹⁶⁸ Takve primjere rabe ne samo čakavski pjesnici (Drago Gervais: *polne*; David Kabalin - Vinodolski: *polna*; Zoran Kompanjet: *opolnen*) nego npr. i kajkavac F. Galović: *polne, polna*.

¹⁶⁹ Božidar Finka, »Naputak za ispitivanje i obrađivanje čakavskih govora«, op. cit., str. 30.

¹⁷⁰ U knjizi *V našimu dvorišči* (str. 24), prema riječima samoga autora, čitamo *Varšavske* umjesto *Vāršavske*. Pjesnik je, objavljujući knjige, činio često uspješne promjene već prije objavljenih tekstova (promjenio je npr. naslov jedne pjesme »Ispovjest povratnika« u »Spornja povrnjeniga človeka«), a tim bi putem u pripremi daljnjih zbirka svakako valjalo ići.

¹⁷¹ P. Ivčić, op. cit., str. 192; B. Finka, »Gorskokotarska kajkavština...«, op. cit., str. 41. Posebno ističem sažetu Finkinu formulaciju: »čuvanje akcenta na

činjenica olakšava snalaženje u čitanju. Naš pjesnik rabi četiri akcenat-ska znaka (´, ¨, ˇ, ˘), međutim, ˘ i ˘ koristi veoma rijetko (vrlo, slik). Druga dva akcenta (,) javljaju se i na 1. i na 2. slogu u riječima (dōma, zgōraj, korēnje, verūge), a u slučaju i na 3. slogu u riječi fužinarska). Koliko sam uočio, akcenta na kraju riječi u fužinskom govoru nema, međutim, čini mi se boljim rješenjem da se u rimi spi × × trpi posljednji primjer čita s akcentom na ultimi. Autorova proza naglascima uopće nije označena.

I među obličkim značajkama Švobova jezika dosta je velik broj posebno interesantnih osobina. U okviru deklinacije osobito valja spomenuti postojanje posebna oblika za izricanje vokativa (*Kako njeji Antone; Mamo; Ivane je skočiu do svojih kol*), što je relativno često u čakavskim govorima, a suprotno stanju u kajkavštini. Kako vidimo iz primjera, vokativni oblik može se rabiti i kao nominativ. Čini se da ta značajka u Fužinama odumire.

Veoma su važni primjeri dativa i lokativa singulara (*V našimu dvorišči; Na gnjilimu pragi; Unimu porednimu susedi; Na Jelačićevimu placi*) koje P. Ivić¹⁷² tumači ovako: »Naglašeno u ne menja se, a nena-glašeno daje o u dat. prid.-zam. promene i i u dat. imeničke promene (mo'jimo bra:ti)«.

Imenica *zvon* muškog je roda (»Naš zvon«) kao i u Gorana Kovačića,¹⁷³ Jurkovića i Pochobradskog.¹⁷⁴ Također je i imenica *sekund* muškog roda, dok je imenica *Piščenica* »pile« ženskog roda. N. pl. imenice *čovik* glasi *ljudi* [kao u Gorana, a drugačije od stanja u Čadeža (*aldi*), Jurkovića (*lidji*) i Pochobradskog (*ledi*)]. D. pl. te imenice je *ljuden*.¹⁷⁵ U G. pl. imenice m. roda nastavačni je morfem *-i* (*vršnjaki, konji*), a u A. pl. imenica m. roda nastavak je *-e*:¹⁷⁶ *ali niso mogli otirati une obade koji so probili konjsko kožo i cicali jin krfj; zakučili konje*. U I. sg. sva tri roda gramatički morfem je *-on*: *z jenon rukon; za lipon staron Purgon*;¹⁷⁷ *Dočekau ga je z lajanjon, cvilenjon*,¹⁷⁸ *z Ivanon*. Spominjem još koji deklinacijski primjer (*Z zahukanih gnjezd; na prsih*; interesantna je ova neujednačenost: *do Toneta i Jure; Jožeta G., Joži D.*). U G. pl. imenica »oko« glasi *oči*, u L. pl. *v očimi* i u I. pl. *Zmučenimi oči*.

Pridjevsko-zamjenička promjena ima obično nastavke tipa *-iga, -imi, (Srećniga ditinjstva, blatnimi*; međutim, uz primjere kao *tiga* od »taj« javlja se i *tega*), znači, ne čuva se razlika između palatalnih i nepalatalnih osnova. U N. i A. pl. oblici pridjeva srednjeg roda slažu se s oblicima ženskog roda (*Mrtvačke kola; Zarezane slova; velike dica; njihove imena*;

starome mjestu samo u sredini riječi, odnosno akcenatske jedinice, uz zadržavanje kvantitativnih razlika naglašanih vokala, premda ima i duljenja kratko naglašanih vokala, pri čemu uglavnom dobivaju uzlaznu intonaciju«.

¹⁷² P. Ivić, »Prilozi poznavanju...«, str. 194.

¹⁷³ U Gorana je ta imenica i srednjeg roda.

¹⁷⁴ Naslov jedne pjesme Z. Pochobradskog glasi »Zgaruve«, N. pl. Čadež te riječi ne rabi.

¹⁷⁵ Usp. što o D. pl. imcnice »čovjek« kaže Fran Ramovš (*Morfologija slovenskega jezika*, Ljubljana 1952, str. 47, 65). Za komentiranje padežne problematike važan je više puta citirani Fin kin »Naputak...«.

¹⁷⁶ Dakle, u Švoba nije nastavak *-i* koji je zabilježio P. Ivić (*op. cit.*, str. 193).

¹⁷⁷ Uz interesantan članak Rudolfa Kolarića »Sloven in kajk. Purga — purga« (*Južnoslovenski filolog*, XXIV, 1959—1960, str. 359—362) spominjem podatak da se *Purgom* f. naziva najstarija fužinska ulica, a *Pōrga* je i dio sela Marija Trošt, također u Gorskom kotaru.

¹⁷⁸ Dakle, i iza palatala dolazi nastavak *-on*.

goranske sela; na te mesta)¹⁷⁹ kakvo je stanje preuzeto iz duala starih nepalatalnih osnova, koji je — završavajući u N., A. i V. na *ē* — bio isti i u zenskom i u srednjem rodu. Način stupnjevanja pridjeva (i priloga) pokazuju ovi primjeri: *jeftinej, višje, starji, rajš, Najuzje, najhuje*. Među brojevima upada u oči broj *četiri*, jer nije izvršena promjena *čt > št*, a spominjem još i broj *jen*, i to zbog gubljenja *d* i očuvanja inicijalnog *j*, koje se *j* u riječi »jedan« među goranskim dijalektalnim piscima javlja redovito još samo u Gorana.

Lična zamjenica za 1. lice sg. glasi *ja*,¹⁸⁰ a upitne su zamjenice *ki, koj i koji* u imenskoj i pridjevskoj službi za živo te *kaj* za neživo. Interesantno je spomenuti posvojnu zamjenicu *njeji*, zatim »netko« i »nitko«. Prilog »nikad« glasi *nikad*, javlja se i *kad, kada, ali i negda, negdašnjice*.¹⁸¹ Prilog »gdje« glasi *ke*,¹⁸² a zabilježio sam i vremenske priloge *jutros, Nočas*, u kojima su refleksi stare zamjenice *so* sačuvani. Javlja se i među goranskim kajkavcima sasvim rijetko rabljeni prilozi još i *opet*. Prilog *doma* upotrebljava se i za stanje (*Domu so imali*) i za kretanje (*prišo doma*).¹⁸³ Prilog *ča* označuje odmicanje od mjesta, prilog *zajedno* (znatno češći od *durh* ili *ford*) znači »stalno«, a posebno se javlja prilog *skup, skupa*. Uz prijedloge *bez i kroz* izdvajam još uporabu veznika *jer* i (samo jednom potvrđeno) *Ač*¹⁸⁴ »jer« te veznika za pojačavanje *tir* (*Niš-koristi jene, tir nijene*).

Među glagolima posve je izniman završetak infinitiva (*poliznit*) na *-ti* (*otirati*), dok je u 2. l. pl. prezen'a nastavak obično *-šte* (*Čudište*). U 3. l. pl. prezenta prevladao je dulji nastavak (*Tečejo, nazdravljejo*). Prvo lice prezenta glagola »moći« glasi *moren*. Futur se često tvori i tzv. svršenim prezentom pomoćnog glagola »biti« (*Zavavek bin k tebi prišo*) i enklitičkim prezentskim oblicima pomoćnog glagola »htjeti« (*O tebi čo vavek kantat*). Ipak, kompleksnost tog pitanja dobro ilustrira ovaj primjer:

Samor čo ti jeno reč:

Al ti se *bon ja nakantau*,

Kada jenput

Priden doma.

Najinteresantnije je spomenuti oblike kondicionala, inače osobito zanimljive za čakavske govore: *I zato bin doma doteko; Kad bin se još jenput rodiu; Celiga so me preslekli/Da bin biu ko drugi ljudi; Ničega*

¹⁷⁹ Pjesnik Nikola Bonifačić-Rožin (*Suvremeno dijalektalno pjesništvo Primorelja i Podravine*, op. cit., str. 17) iz Puntca na otoku Krku napisao je npr. ovaj stih: *bele su mu jidra nad moren drhtale*. U Frana Galovića pak čitamo *železne vrata* (F. Galović, *Lirika, pripovijetke, drame, kritika*, Znanje, Zagreb 1966, str. 52).

¹⁸⁰ Prema navodu Ivana Milčetića («Čakavština Kvarnerskih otoka», *Rad JAZU*, knj. 121, 1985, str. 114), u Fužinama se govorilo *jas*, ali je taj oblik posve istisnut novijim.

¹⁸¹ Zgodan je ovaj primjer ilustracije dvostrukosti:

Kakovi so *negda* bili

Kada so kroz selo

¹⁸² *Kade* se javlja samo jednom, i to u dijalogu kada govori Nefuž narac, stanovnik čakavskog Križišća.

¹⁸³ U tom pogledu Švob se načelno razlikuje od svih goranskih dijalektalnih književnika kojih jezik u ovoj raspravi obrađujemo.

¹⁸⁴ Čini se da bi ipak bila adekvatnija poraba oblika *aš*, koji se, uzgred napominjem, javlja u više čakavskih pjesnika (V. Nazor, Ivan Brdar, Zoran Kompanjet, Ljubomir Stefanović). — Uz netom spomenuti prijedlog *bez* dodajem i pridjev *Brezobrazen*.

ko ni ja/nebište imeli,/Da ste samor jenput/Mogli riknit ne.¹⁸⁵ Uz primjer za imperativ (*Hodi sin, daj puščaj te žlajdre — sin hodi*) spominjem već i u toj potvrdi sadržanu ne sasvim rijetku upotrebu nesvršenog vida glagola. Glagolski prilozi sadašnji (*Gazeč, Gnječeč, žmireč*) dolaze dosta često i pojavljuju se, kako vidimo, bez krajnjega -i. Glagolski pridjevi radni imaju razne oblike: *réko, morau, pa i počekao i zaustavil*, no posljednja dva primjera možda su se pojavila slučajno. Još napominjem da glagoli II. vrste imaju infiks -ni-: *potakniu, poliznit, riknit*.

Među sintaktičkim značajkama najprije spominjem poznati način izricanja poštovanja (*Danas so oča...*), a zatim i izostavljanje prijedlogâ (*Jože je biu pajdaš svojin susedon Ivicon; A večer kada zeček... »A uvečer kada zečić...«*). U prvom od ova dva primjera izostavljen je prijedlog »s« uz instrumental, međutim, taj prijedlog nalazimo osim uz tzv. instrumental društva i uz instrumental sredstva (*pokrili ga z haljucami*). Enklitike mogu biti u ortotoničkoj poziciji: *Bi se morbit mesec šetau kroz brezišče*. Zamjenica »sebe« u D. sg. javlja se u enklitičkom obliku (*Zasluziu si si*). Navodim i primjer etičkoga dativa (*Ta ti ga je imau nos za trgovat*). Umjesto *ali* ponekad stoji adverbzativni veznik *ma* uz koji se može naći i *ga*:¹⁸⁶ *Ma ga je bogato to naše dvorišče*.¹⁸⁷ Zabilježio sam i konstrukciju *za* + infinitiv (*za važigat*) te upotrebu priloga *fanj*. Prilog »otprilike« može se izraziti uz pomoć broja »jedan« (*Zakučen z jeno dve puce*). *Pole* nije samo prilog nego i prijedlog (*Pole rata*).

Češće no u goranskih kajkavaca i slično stanju među obližnjim Primorcima, u Švoba su dobro zastupljeni augmentativi (*Dažina, daščina, bičina, mečavetina*) i osobito deminutivi (*venček, kipec, račič, grančic, vetričkon*).¹⁸⁸

U značenju »voljeti« upotrebljava se prilog *rad* uz glagol »imati«, s time da je izbor nastavaka, čini se, prilično proizvoljan:¹⁸⁹ *Nikad nikoga/ /Nisi imeu rada; Jer smo se od vajkada / Si skup rad imeli; Si so furmani imeli rat to svojo verno živino*.

Švobov je leksik izvanredno zanimljiv te bi bila zahvalna tema njegova podrobna obradba. To, dakako, u okviru ove rasprave nije moguće, pa ću zato upozoriti na najinteresantnije elemente. Prije svega, u Švobovu

¹⁸⁵ U posljednjem primjeru vidimo prezentski nastavak za 2. 1. pl. -šte.

¹⁸⁶ U raspravi J. Hama. M. Hraste i P. Guberine »Govor otoka Suska« (*Hrvatski dijalektološki zbornik, op. cit., str. 142*) čitamo da rječca *ga* »služi zapravo kao materijalna jezična baza za pojačavanje rečenice. To je jedna vrsta tipiziranog uzvika unutar rečenice s očitom afektivnom vrijednošću. Rekli bismo gotovo sa leksikološki (u smislu psihološko-afektivnom) određenom vrijednošću.«

¹⁸⁷ Navodim ovdje i jedan primjer iz V. Nazora: *Ma ti si ju zgazil*.

¹⁸⁸ Spominjem samo poznatu pjesmu Milorada Stojevića »Filozofija deminutiva (Gervais, kontrapunkt)« (*Suvremeno dijalektalno pjesništvo Primorja i Podravine, Rijeka — Koprivnica 1980, str. 66*) i raspravu Milana Crnkovića »Nad vokabularom čakavskih pjesama Draga Gervaisa« (*Dometi, 8/1975, br. 11—12, str. 5—20*). Crnkovićeve rasprava pokazala je da u Gervaisovoj poeziji deminutiva ima manje no što se obično misli.

¹⁸⁹ Usp. Ivan Bauer, »Neki sintaktički aspekti zagrebačkog kajkavskog dijalekta«, *Književnost i jezik, XXI/1974, br. 3, str. 51*. Upozoravam i na stih Božice Jelušić (*Suvremeno dijalektalno pjesništvo Primorja i Podravine, str. 131*) *gospon dragi, gospon dragi, samo da ste me imeli rada*, koji svjedoči o širini pojave eventualne arbitarnosti nastavaka u kajkavštini.

jeziku znatna je količina nedomaćih riječi, među kojima ima i onih iz razgovornog i iz standardnog jezika: *Zrcalo, umjetnine, plač, pak, potucan* »potucam«, *Tegoba, sudba, promenada, korzo, prčkarije, hrgan, gablec, sledovanje*. Posuđenica iz stranih jezika velik je broj, osobito iz njemačkog i talijanskog, ali i iz nekih drugih jezika: *bušujen, v rešti* L. sg., *tanc, plača* G. sg., *fraj, Špote* A. pl., *Rajsnegle, fajhtnine, Škruto, Huncut, Najžveljteje, kantat, dešpeti, Štorje, nono, poneštri, pomidora, Kantuni, gazda, v majni* L. sg. itd. Pretežno zbog usporedbe s ostalim goranskim dijalektalnim piscima navodim i ove lekseme: *kumaj, lačen, pot* »znoj«, *pravimo, povedau, plavat, iskat, valje, važigat, vleče* »vuče«, *oča, greš* : šo : *prišli, divanit, hiša, klobuk, jadni* »ljuti«, *besen*. Zanimljivo je da se uz *daž* iznimno javlja i *Kiše*. Domaću riječ *felare* A. pl. zabilježio sam samo jednom, dok se oblici kao *feral* i sl. javljaju češće. Posebno je vrijedan analize oblik *podase* »nizbrdo, pod sebe«, jer je, izgleda, nastao pod štokavskim utjecajem. Uz *jezero* u značenju broja »1000« zabilježio sam i *tisoč* i *hiljadu*,¹⁰⁰ dok je posebno važno (ponovno) spomenuti broj *četire* odnosno *četiri*, jer je u tom obliku dobro sačuvana starina (prsl. *četyre*).

Pri stvaranju pjesama veoma veliko značenje ima činjenica što Švob piše poeziju u kojoj je srok čest, a rimu je moguće pronaći i unutar jednog stiha (*Loke i šume duboke*). Tako onda dolazi i do srokova prilično neobičnih za dijalektalnu poeziju (*šansa* × *Pansa*), ali se ipak mora ustvrditi da je naš pjesnik napisao ne samo nešto dobrih pjesama nego i dijalektalne tekstove izrazito interesantne za jezična ispitivanja.

V

Zlatko Pochobradsky u svome je pjesničkom dijalektalnom stvaralaštvu zaokupljen rodnom krajem u užem i širem smislu, i Gerovom i Gorskim kotarom. Dajući svoju sliku goranskoga čovjeka iza kojeg su ostala tolika povijesna iskušenja, pjesnik se približava modelu pisanja nazvanom semantičkim sintetizmom, i to tako da pokušava zasnovati »jedan samosvojniji i moderniji nacrt poetskog diskursa«.¹⁰¹ Iz te poezije isijava povezanost goranskog čovjeka sa zavičajem, a također i autorova čvrsta veza s krajem u kojem je rođen i u kome živi. Osim što je zavičajan i okrenut tradicijskim vrijednostima, Pochobradsky je u nekim ciklusima pjesama i tematskom usmjerenosti i značajkama izraza moderan pjesnik. Autor zbirki *Bejle gauob* i *Uognišče* svoje je knjige dugo pripremao očito zaokupljen pitanjem grafemske realizacije glasova gerovskoga govora, a također i razmišljanjem hoće li čitatelji pjesme napisane gerovskim idiomom moći prihvatiti s razumijevanjem. Sve to upućuje na zaključak da Pochobradsky, u poeziji sklon eksperimentu — ipak piše

¹⁰⁰ U hrvatskim govorima rabi se u tom značenju još oblik *mi(l)jar*. Ovdje ću bez iscrpnosti i preciziranja dodati niz primjera iz čakavskih dijalektalnih pisaca, interesantn h osobito u vezi sa Švobovim leksikom, izostavljajući i gramatička određenja potvrda: *kanconom* (Ivica Pilat), *kantamo* (Z. Črnja, P. Ljubić), *kantun* (Mate Dvorničić) *hiža* (M. Balota), *klabuk* (M. Balota), *klobuk* (D. Gervais), *štuorio* (Tugomil Ujčić), *pota* (M. Balota), *žvelto* (Š. Vučelić), *dešpet* (M. Dvorničić).

¹⁰¹ Ernest Fišer, op. cit., str. 33. — Predstavnikom log nacrta pisanja možemo smatrati Anku Žagar, čije dijalektalno pjesništvo, kako smo rekli, još nije poznato javnosti.

poeziju na temelju gerovskoga govora. U svrhu adekvatnosti izraza on koristi brojne mogućnosti što ih pruža zavičajni idiom, ne zadovoljavajući se uporabom samo starih osobina toga starog naselja.

Raspravljjanje o glasovima u jeziku Zlatka Pochobradskog¹⁹² otpočet ćemo, kao i u analizi jezika ostalih goranskih dijalektalnih pisaca, obradom vokalizma. Dugi refleksi *jata* u gerovskom govoru obično je *ě*, što pjesnik bilježi kao *ej*: *smejh, rejka, stejne, dejte*. Ponekad dugi refleksi *ě* dijeli sudbinu dugog refleksa glasa *e* u »kanovačkoj« poziciji (*tjeuo* kao *sjestre* — tu je *e* u okviru diftonga otvoreno). Moram spomenuti i primjer *čuovejck*, jer u njemu imamo *ej* u danas kratkom i nenaglašenom slogu.¹⁹³ U kratkim slogovima, naglašenim i nenaglašenim, na mjestu *ě* Pochobradsky piše *e* (*detinstvu, večne, deca, lepuota*), a izgovor je zatvoreno *e* odnosno otvoreno *i*. Ovisnost o kvantiteti lijepo se vidi iz primjera *rejš »riječ«* u N. a reči u G. Spominjem još primjere *smejn »smijem«, vejn »znam«, nejmaš »nemaš«, razumejo »razumiju«*. Dugi refleksi *e* i *ě* izrazito su zatvoreni, tako da u Pochobradskog čitamo *tižje »teže«, šist »šest«, žinemo »ženimo«, asvite »osvete«, prvizale »privezali«, pit »pet«*. U »kanovačkim« primjerima pjesnik bilježi *je* (izgovor *ĵ*): *žjeno »ženu«* A. sg., *zjemlo* A. sg., *Na majen čjele »Na mojem čelu«*. Kratki kontinuant *e* i *ě* pod akcentom su otvoreni (*Tešku, mevku*), a izvan akcenta jako zatvoreni (*večir*) ili otvoreni (*dejte »dijete«*). Kratki *i*, *u* (kao i kratki *ě*) daju zatvoreno *e* odnosno otvoreno *i* (*neč »ništa«, leđi »ljudi«, svetva »svijetla«*). U stihu *primaua se va se »primila si u se«* u prvom *se* vokal je zatvoren a u drugom otvoren.

Praslavenski o silazne intonacije daje *u* (*murje*), dugo o podrijetlom od metatoniranog *o* i od *o*¹⁹⁵ velike zatvorenosti ili otvoreno *u* (*vulo*¹⁹⁶ »volju«, *put*), dok u »kanovačkim« primjerima čitamo *vuoda, lepuota, ruoka*.¹⁹⁷ Općenito je diftongiranje dugog *o* često (*jouk »plač«, uogn »vatra«*; dodajem i primjere *uoku, uoko*¹⁹⁸ »oko«, jer oni pokazuju da je

¹⁹² Dosta opsežna literatura mnogo pomaže prilikom pristupanja radu o jeziku kad se želi opisati gerovski govor: J. Medved, »Bilješke iz čabarskoga kotara«, *Nastavni vjesnik*, XXXIII/1924, str. 310—315; Rudolf Strohal, *Nešto o historiji hrvatskoga jezika i njegovih narječja (Prilog jugoslavenskoj dijalektologiji)*, str. 12—15; Pavle Ivić, »Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske«, *op. cit.*; Božidar Finka, »Gorskokotarska kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku« *op. cit.*; Vida Barac-Grum — Božidar Finka, »Govori i nazivlje«, *op. cit.*; Božidar Finka ispitao je punktove Gerovo i Čabar za Srpskohrvatski dijalektoški atlas. Uz rezultate Frana Ramovša (osobito je važna knjiga *Historična gramatika slovenskega jezika*. VII. *Dialekti*, Ljubljana 1935) spominjem još sljedeće priloge o govorima na slovenskom području: Tine Logar, *Slovenska narečja*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1975, osobito str. 35 i 96; Albinca Lipovec, »Verbalizirana pritrđilnica (mikalnica) v govoru Babnega polja«, *op. cit.*; Albinca Lipovec in Francka Benedik, »Bahno polje (OLA 13)«, *Fonološki opisi srpskohrvatskih, hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opštestovenskimi lingvističkim atlasom*, ANUBiH, Sarajevo 1981, str. 119—123.

¹⁹³ Ali već u genitivu (*čavejka*) taj slog je dug i naglašen. — Kao primjer iregularnog razvoja navodim ovdje potvrdu z *viro* »s vjerom«.

¹⁹⁴ Tu riječ B. Finka (*op. cit.*, str. 39) piše *lūdy — ludy*, s time da daje primjere i za govor Čabra i za govor Gerova.

¹⁹⁵ V. P. Ivić, *op. cit.*, str. 194. Primjer refleksa za *o* u nastavku je *snago* A.

¹⁹⁶ Usp. B. Finka, *op. cit.*, str. 40.

¹⁹⁷ P. Ivić u citiranu radu (str. 195) spominje »wo: (ili oa ili sl.)« za takve situacije, s time da *w* označava neslogovno *u* (str. 210).

¹⁹⁸ P. Ivić (*op. cit.*, str. 195) zabilježio je *wa'ko*.

postojala faza s akcentom *okô*). Akanje je vrlo razvijeno (*aluje, pakara-vale, ad* »od«, *spamin*). Krajnje -o ili se u dosta zatvorenoj varijanti zadržava (*zganijo*) ili prelazi u -u (*tihu, gatuvu, detinstvu*).

Refleksi praslavenskih poluglasova odnosno starohrvatskosrpskog *šwa* su a (*dan, va, vavejk, pred mano, k maše* L. sg.), o (*uofku* »lako«, *jarok* »potok«, *nejson*) i sam *šwa* (*d'ž*,¹⁹⁹ *d'n's, p'sa, s'n*). Šwa je inače znatne frekvencije [*S'žnik* (!) »Snježnik«, *z's, Č'branka, pid'l, kam'n*].

Samoglasno *l* u dugim slogovima daje *ou*²⁰⁰ (*Douga, sounce, souza, mouk*) a u kratkima u (*suzi* N. pl.).

Na mjestu samoglasnog *r* Pochobradsky piše *r* (*trdo, smrt*), a izgovor je *ər*. Zabilježio sam i *cirkvo, crkvinen*.

Interesantan je već spomenuti prijelaz *u* > *e*²⁰¹ (*skep, ledi, dregač, zgebile, te* »tu«, *pesteu*), ali ima i primjera kao *drugače, drugo*, pa i *slišou, trejbih*. Naročito su brojne promjene odnosno različite situacije prije alterniranog -l (*žou, misau, šumeu, ziu* »uzeo«, *zagrizu, vmr*).

Pojave kontrakcija, vokalnih redukcija i sinkopa su brojne (*Glejš, bale* »bojali«, *karuza* »kukuruz«, *ku* »ako«, *buo* »bilo«, *al* »ali« i »ili«, *kamnite* »kamenite«, *Prezdanska* »prezidanska«, *klepc* »prezime Klepac«, *sramaštvo* »siromaštvo«).

U prijedlogu/prefiksu *iz-* i otpada (*Zglida* »izgleda«, *zvire, z*²⁰²), prefiks *raz-* praktički ostaje neizmijenjen (*razgranale, razumejo, rasprskavaš, razbija* ali i *rjezbeu* »razbio«²⁰³), dok za prefiks *pro-*, iako nedostaju brojnije potvrde, možemo reći da se mijenja (*prejašele*). Primjeri posve manjkaju za konstantno (u svih goranskih dijalektalnih pisaca ovdje obrađivanih) praćene važne primjere »koliko«, »toliko«.²⁰⁴

Obrađujući konsonantizam najprije ponavljam da se -l mijenja (*zajoukou*) a *l* se zadržalo ispred prednjih vokala, dok je pred tvrdima u načelu zamijenjeno (*ledi, lepnota, glidaua, pauažile* »položili«, *buo* »bilo«, *ble* »bile«, *suap*, ali i *slape, stabuła*; iznimke, kako vidimo, zahvaćaju novije primjere, barem djelomice neprilagodene domaćem sustavu²⁰⁵). *L* se, svakako, zadržalo i u primjerima kao *žil* G. pl. *l* daje *l* (*dalimo, učitel*,²⁰⁶ *mul*), *jl* (*vajlaš, krajele*), a Pochobradsky piše ponekad i *lj* (uz *strpljivu* još *strpljivu*, zatim *pulja* uz *pul* G. pl.). Fonem *ń* doživljava iste promjene

¹⁹⁹ Izvanredno je interesantno da Aleksandar Virag (*op. cit.*, str. 8, bilješka 1) piše sljedeće: »... kome smeta doba, neka znade, da se u Gerovu — a bit' će i drugdje — u nekojim riječima i danas čuje poluglas kao u *d'žd d'ska* i t. d.« Sada se u Gerovu govori samo *daš* (usp. i B. Flinka, *op. cit.*, str. 39), međutim, u svakom je slučaju istinit podatak da je za to mjesto i nekad i u novije doba karakterističan »poluglas«. O tom primjeru teško je diskutirati i zato jer su primjeri sa skupinama *zd', zg'* rijetki. Svakako, zasigurno nije istina da se na kraju promatrane riječi krajem prošlog stoljeća izgovaralo *d*, a najvjerojatnije se nije izgovaralo *n* ti t. — Inače, a »l finalno -o su članovi iste foneme« (P. Ivić, *op. cit.*, str. 195), a na izgovor »poluglasa« u Gerovu upozorio je i Medved (*op. cit.*, str. 311).

²⁰⁰ Izgovor je [*ou*].

²⁰¹ Najčešće se, kao i u već navođenim odgovarajućim primjerima, zapravo radi o glasu [*y*].

²⁰² Prijedlog »s« uz *z's* glasi također i *z*.

²⁰³ P. Ivić (*op. cit.*, str. 196) bilježi *rie:zbüw*.

²⁰⁴ U Gerovu govori se *külku, tülku*.

²⁰⁵ Situaciju dobro ilustriraju potvrde *šua* — *šle*.

²⁰⁶ B. Flinka (*op. cit.*, str. 39) bilježi *učitel*, a u mojim bilješkama iz Gerova stoji *učitel'*.

kao i *l*:²⁰⁷ prelazi u *n* (*patni* »patnje«, *niv* G. pl.) i *jn* (*abečajni*, *pakalejna*). Očitom se čini stanovita palataliziranost glasa *l* (*ljegle* »legli«, *zeljenih* »zelenih«).

I prsl. *jb-* i prsl. *i-* dali su *je* (*jemeu*, *jegrate*, *jegre*, *jemi*, *jeh* »ih«, *ješčejo*, *pajeskat*). Međutim, javlja se i *iman*,²⁰⁸ npr. u ovom interesantnom stihu: *Tu je se kr iman i kr s'n jemeu*.²⁰⁹ Sekundarno *h* se ne javlja u Pochobradskoga, a osobito je uočljiva asimilacija *h* u primjeru *šiše* G. »kuće«.²¹⁰ Iako se inače dobro čuva (*hadile* »hodale«, *huadnu* »hladna«), *h* se ipak ne javlja u primjerima kao *mevku* (< *mekvkv*), *uosku*, (< *lvgrkv*), pa ponekad ni u nekim nastavcima (*va teh guorav*, *pa brazdav* L. pl. uz *na majeh rānah*, *pa našeh mukah*, pa i *v teh guorah* u istom padežu).

V (od *vb-*, *vb-*, *u-*, *v*) često se gubi, osobito u suglasničkim skupinama: *zet* »uzeti«, *se* »sve« (ali je obično *vse*, *vso*, *vsa*²¹¹), *trdost*, *uosi* »vlasti, kosa«, *vmrua* »umrla«.²¹² Razumije se, *v* se u znatnom broju primjera čuva (*vejš* »znaš«, *ževat* »život«, *ljubav*). Kako smo već iz primjera (*uosku*, *prpuvтка*) uočili, ponekad se i u pismu registrira promjena *v* ispred bezvučnog suglasnika, a obezvučenost na kraju riječi pismom se ne označava.²¹³ Podcrtavam da *v* može doći protetski (*vusta*, *vuho*). Prelazak nastavačnog *-m* u *-n* označeno je (*čakan* »čekam«, *trden* »tvrdom«²¹⁴), a u korijenju riječi situacija je obično drugačija (*sam*, ali i *san* »sam«). Ovome dodajem još koji primjer gubljenja suglasnika: *tiče* »ptice«, *du* »tko«, *Šenica*.

Ni žitelji Gerova ne razlikuju glasove *č* i *ć* niti ih razlikuje Pochobradsky u dijalektalnoj poeziji. Svakako, redovito piše *č*:²¹⁵ *abič'n* »običan«, *češ*.

Refleksi praslavenskog *t'*, *d'*, sekundarnih *t'*, *d'* i određenih skupina, uključujući i sekundarne, sasvim su očekivani i vidljivi iz ovih primjera: *damača*, *pa nouče* »noću«, *atujile*,²¹⁶ *uognišče*, *jaščejo*, *d'ž*; *rajene*, *prklejtja* G. sg. »proljeća«, *tritje* »treći«, *stulejtja*, *smrtjo*, *listje*. Navodim i primjer *nazaj te zajl*, *najde* kao potvrde za složenice s glagolom »ići«.

Refleksi druge palatalizacije u fleksijskim su oblicima uklonjeni po analogiji (*sveduoke* »svjedoci« itd.), ali su očuvani u glagolima (*rece* »reci«).

²⁰⁷ P. Ivić, *op. cit.*, str. 196.

²⁰⁸ U radu »Faktori koji utiču na razvoj vokala u slovenskim jezicima« (*Južnoslovenski filolog*, XXXVIII/1982, str. 12) Pavle Ivić piše »Poznatli prelaz *j>i* u većini slovenskih idioma izdvaja se time što je posle asimilacije *j>ji* vokal apsorbovan neslogovni element.« Inače je ta rasprava važna za objašnjavanje niza i u ovoj radnji iznošenih pojava.

²⁰⁹ Usp. situac ju u Ravnoj Gori gdje je, prema Strohalu, odnos *imān(m)*: *jēmu* (*op. cit.*, str. 95).

²¹⁰ *š* se dobiva od *č* u broju *štire*, a asimilacijom u primjeru *pašlušan* »slušam«. Napominjem da je tu odnos *slišen* : *pašlušan*.

²¹¹ P. Ivić (*op. cit.*, str. 193) zabilježio je *fs-*, a tako stoji i u mojim bilješkama.

²¹² Napominjem da P. Ivić (*op. cit.* str. 193) bilježi *vre'marwa*.

²¹³ Iznimno se javlja *gat* »god«, kao i suprotan primjer *zaled* »zalet«.

²¹⁴ Rijetki su primjeri kao *z licom*.

²¹⁵ Slučajna je greška *uognišče*.

²¹⁶ B. Finka (*op. cit.*, str. 40) spominje »postojanje glasa [š]: *rōžak*, *tūže*, *ajnzēl*«.

Praslavensko palatalno *r'* nerijetko daje *rj* (*dinarjov*, *murje*, *papirje*), a *ž* se mijenja u *r* (*muore*, *marda*, *nigdar*), s time da se u posljednjem primjeru može govoriti o *r* kao o navesku.

Naročito ističem za goranski dijalekt neobičan oblik *kči*, a također primjer *sramake* A. pl. »siromahe«, gdje *k* nije dobiveno glasovnim razvojem. Prijelaz *v > g* imamo u potvrđama *zganuve* »zvona«, *zganijo*, a posebno još spominjem primjere *žejgnu* »žedno« i *na štejgah* »na stepenicama«. Ovaj je posljednji primjer, kako vidimo, bez sekundarnog nazala.

Glavna pravopisna pitanja veću su dodirnutu koliko je nužno, dok u okviru napomena o prozodiji pjesama Z. Pochobradskog ističem da autorova poezija nije akcentuirana,²¹⁷ međutim, pristup tom pitanju olakšan je jer je ono obrađivano u literaturi,²¹⁸ a razumijevanju može doprinijeti i sñanje u vokalizmu,²¹⁹ koje je uvjetovano i podrijetlom pojedinih glasova i prozodijom.

U okviru morfologije najprije navodim da je imenica *karuza* ženskog roda, dok je imenica *zguon* (doduše nepotvrđena u N. sg.) muškog roda. Imenice »put« i »sin« npr. imaju kratku množinu (*pute* A. pl., *sine* A. pl.).²²⁰ Posvete su ispisane i domaćim izrazom (*SVAJE MAJKE, FILIPINI*) i standardnom novoštokavštinom (*S. Str. Kranjčeviću*). Poznato je da imenica »dan«²²¹ u raznim idiomima ima mnoštvo različitih oblika, a i Pochobradsky piše *dan*, *dniva* G, sg., *dana* G, sg., *pa dnive* L, sg., *dni* G, i A. pl. U nastavku G. pl. imenica *ž.* roda na *-a* redovit je nulti morfem (*ran*). Plurale tantum »ljudi« pod očitim je utjecajem *o*-promjene imenica muškog roda i glasi u N. i A. *ledi*. Oblici kao *srca* N. i A. sg., *mžni* G. sg., *vajski* N. pl., *patni* A. pl. shvatljivi su u svjetlu činjenice da je kontinuant *e* i *ę* iza akcenta često veoma zatvoren. Ipak u G. sg. imenica *ž.* roda na *-a* bilježimo često nastavak *-e* (*asvite*, *stejne*).²²² Na-

²¹⁷ Prva pjesma zbirke *Bejle gauob* bila je akcentuirana, ali je zbog tehničkih nemogućnosti tiskare označavanje naglascima izostalo.

²¹⁸ Naročito izdvajam što o akcentuaciji »gerovsko-čakavskog tipa« goranske kajkavštine kaže B. Finka (*op. cit.*, str. 39): »akcentuacija bez intonacijskih oznacija pa je izgovor vokala intonacijski uglavnom neutralan, pretežno silazan kako dugog tako i kratkog akcenta, ali je akcent oštar i često izaziva fonetsko duljenje lza sebe koje međutim nije sustavno jer u strukturi nema dugih neakcentuiranih vokala; duljenje starog akuta izvan ultime; potpuna dezokstoneza; pojava produljenog (poludugog) izgovora vokala *a* (*a > ā*), obično u otvorenom slogu: *opāta*, *kārin*;«.

²¹⁹ U dugom slogu npr. refleks *ǰata* je *ej* (*lejǰje*, *lejǰše*), a u kratkom (naglašenom i nenaglašenom) *e* (*lepa*, *lepuota*). Kako Pochobradsky piše *moma*, u ovom kontekstu upozoravam na sljedeće riječi Jakoba Riglera (*op. cit.*, str. 178) o stanju u južnonotranjskim govorima: »Tudi pri besedi *mama* dobimo ponekad (vendar ne dosledno) oblike, ki bi jih z regularnim glasovnim razvojem ne mogli pojasniti, npr.: *mōma* (Čl), *māma* (DZ), *mōma* (Nk). Ostale oblike pri tej besedi, kar jih imam zapisan h, pa izvirajo iz akcentske dvojnosti *māma* ili *māma* (<*mamā*, prim. tudi Štrekelj, *Morph.*, 52). V južnem delu prevladuje kratki akcent: *māma* < *māma, ker ni velarizacije (Sš); *māma* (Jš), *māma* (Vb, Gz), *māma* (Ha), *māma* (Dp, Vv), *māma* < *māma (Ib), *māma* (Šb) poleg *māma* (DV). Pa tudi v okolici Ilirske Bistrice *ž.* prodira oblika *māma* (Ib, Vv Dp, GZ); to novejšje prodiranje se lepo odraža v tem, da se večkrat sliš, da otroci rečejo materi *māma*, stari materi pa *mōma*.«

²²⁰ P. Ivić (*op. cit.*, str. 196) spominje »-ov- u mn. nekih cirkumfletkovanih monosilaba m. r.« — Spominjem i N. pl. *zganuve*.

²²¹ Usp. F. Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika*, *op. cit.*, str. 72—73.

²²² F. Ramovš (*Morfologija...*, str. 56) uz objašnjenja piše za G. sg. ženskog roda na *-a*: »V belokranjščini govore *sestri*, *roki* poleg *ribe*.«

ročito treba spomenuti da imenica *ruoka* u G. sg. glasi *raki*, u A. sg. *rako* i u G. pl. *ruk*, a dobro je navesti i imenicu »čovjek« čije smo se promjene već dodirnuli, te o njoj svjedoče i ovi stihovi: *čuo vejk/čavejkavga/čavejka* »čovjek/čovjekovog/čovjeka«. Imenica »grob« u G. sg. glasi *gruoba*, za L. sg. čitamo i stih *na majme groube* i stih *na majmu grabe*, dok u N. pl. dolazi *gruobe*. Stih *v ten dume* pokazuje da je imenica »dom« iz stare *u*-promjene imenica m. roda u gerovskom idiomu muškog roda.²²³ Odabrani primjeri za L. pl. su sljedeći: *v liceh, v ledeh, na majeh pličah*. Posebno valja spomenuti da u Pochobradskog nalazimo i vokativ: *Ne joukaj nigdar, Koupo/Nigdar ne male, Koupo! / Ne prase nigdar, Koupo!* Vokativ je sačuvan i u pjesmi »Stulejtna krunica«: *Uoče naš / kire se / i nejse / v te / stulejtne naše / klitve / pride / mauo / i mojd nas / sramake...*²²⁴ U I. pl. m. i ž. roda nastavak je *-ame*: *s pajdašeme pet; mojd nivame i brazdame*. Na kraju ovog posve fragmentarnog prikaza deklinacije imenica još navodim primjere *vremina* G. sg., *detite* D. sg.²²⁵, *nebis* G. pl., *kčeri* A. pl. kao potvrde *n-*, *t-* i *s-* promjene imenica srednjeg roda te *r-* promjene imenica ž. roda.

Pridjevsko-zamjeničku promjenu karakteriziraju palatalni nastavci u osnova koje završavaju nepalatalnim suglasnicima: G. sg. *abičnega, istega*, D. sg. *temu, unemu* itd. U pridjevskim nastavcima moguće je registrirati akanje (npr. *fažunavo palco*). I ovdje ću navesti nešto primjera stupnjevanja pridjeva i priloga (*b'l* »bolje«, *bulje* »bolji«, *boga-teje*; *najguora, najlejpšje, najvičje*).²²⁶

Među zamjenicama spominjem one s najinteresantnijim oblicima: *jest* »ja«, *du* »tko«, *kaj, zakaj* »zašto«, *zak* »zašto, jer«, *nejdu*²²⁷ »netko« i *nekaj* »nešto«. Veoma različita značenja ima riječ *ku*: »kao«, »koji«, »što«, »kad«, »nego«. U značenju »koji« Pochobradsky piše *kire a* u Finke²²⁸ čitamo *kiry*. U značenju »gdje« pjesnik rabi *kej*, dok u značenju »nigdje« piše *nekrej*. Odveđena pokažna zamjenica u m. r. glasi *taj (taj jad)*, a valja navesti i pridjev m. roda *sav (sav svejt)*. U značenju stanja upotrebljava se prilog *dama (ku smo dama živele)*, dok se za krećanje rabi prilog *damu (Samu da me je mauo / damu pojt)*. Spominjem još priloge *spik* »opet«, *zday* »sada«, prijedloge *čez, mojd* »među«, *bez i pouk* »pokraj« te veznik *negu, neg*. Spominjem posebno priedlog (*prejtk i puokle nas; kaj je puokle tega vrha*) odnosno prilog *puokle* »poslije, nakon«: *zvire / i puokle se / mirnu / v brzak preablejče*.²²⁹

²²³ Zanimljivo je navesti i ova dva uzastopna stiha: *v te sobe / v ten dume*. — U literaturi se, uz već navedeno, objašnjava da se imenica »dom« tako deklinira prema prilogu *doma (Hrvatski dijalektološki zbornik, knj. 1, str. 157)* odnosno prema imenici *hiža (P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I. JAZU, Zagreb 1971, str. 424)*.

²²⁴ Međutim, uz oblik *uoča* u Pochobradskog čitamo i *uoca* A. sg.

²²⁵ Od Titu »Tito« G. glasi *Titeta*, I. s *Titeton*, dakle dolazi do proširenja osnove; isti je slučaj u primjeru *Ivetava* »Ivina«, ali *pitra* i *pavla* G. u pjesmi »Stulejtna krunica«, što, dakako, nije slučajno, kao ni ranije spomenuti vokativ u istoj pjesmi.

²²⁶ Tvorbe oblika komparativa i superlativa, kakve spominje B. Finka (op. cit., str. 40; *bel* + pozitiv, *najbel* + pozitiv), nisam u Pochobradskoga pronašao.

²²⁷ B. Finka (op. cit., str. 40) zabilježio je *nedu*.

²²⁸ Op. cit., str. 40.

²²⁹ Nazorova uporaba riječi *puokle* u pjesmi »Galijotova pesan« (*Pokle su me prikovali zlizane za ove daske; Pokle su me zakopali va ovu drevenu rakvu*) obično se tumači kao »otkad«; radi se, dakle, o prilogu.

Glagolski sustav karakterizira gubljenje *-i* u infinitivu (*bet* »biti«), dok je odnos infinitiva *muolyt* (kojeg nema u poeziji Z. Pochobradskog) i *Malile* »molili« u glagolskom pridjevu radnom identičan odnosu *čuo-vejk* - *čavejka*, a javljaju se i oblici *muleš* (2. l. sg. prezenta), *mulejo* (3. l. pl. prezenta) i *male* (*Nigdar ne male* — imperativ).²³⁰ Iz primjera *mulejo* vidimo kako glasi 3. l. pl. prezenta, pa možemo zaključiti da je omaška oblik *žive* u tom licu i broju prezenta. U 2. l. pl. prezenta završetak je *-šte* (*bušte*). *Muoren* se bilježi i u značenju »mogu« i u značenju »moram«, dok se u značenju »mora« javlja *muora* i *muore*, a u značenju »može« samo *muore*.²³¹ Interesantni su oblici glagola »kleti«: *kliješ* (2. l. sg. prezenta) i *klijejo* (3. l. pl. prezenta). Uz primjer imperativa (*i glej »i gledaj«*) navodim i potvrdu kondicionala, neočekivanu i neopravdanu zbog završetka *h* (*A nigdar ne beh rjekua . . .*).²³² U literaturi se spominje redovita tvorba futura pomoću tzv. svršenog prezenta glagola »biti«,²³³ međutim, uz primjer futura (*ne bušte nigdar / mjene v mjene / / zatravale*) navodim i ovu potvrdu: *Kaj će me trabinte / i bubne / i zganuve*.

Dodajući nešto zapažanja o sintaksi, najprije upozoravam da se prijedlog »s« ne koristi uz instrumental sredstva (*Uogn, strpliv i krvav, / / ku nebed'n ga nej / mougu vgaset / ne mačon / ne metkon / ne smrtjo; Zagrneu me je ruokon pajdaša*). Takvo je stanje i u standardnom jeziku, ali ga spominjemo jer je u hrvatskim kajkavskim govorima općenito neobično. Prilog *rad* dosta je frekventan (*Rad iman to zjemlo*), a dolazi, kako smo već mogli zapaziti,²³⁴ i bez oblika glagola »imati«: *a tok be rada s tabo*. Značajno je da se u muškom rodu upotrebljava prilog *rad* i u ženskom rodu prilog *rada*, a u Švoba glede roda nije bio takav slučaj. Javlja se specifičan poredak enklitika (*Strisle se so; Se se so uoni* »Svi su se oni«), najprije zamjeničke pa onda glagolske. Enklitika na početku stiha može biti naglašena (*je buo jeh pa cele rejke* »bilo ih je po cijeloj rijeci«). Deminutivi i hipokoristici su rijetki (*kamadičok*), a zamjenice zamjenice drugog lica pl. zamjenicom 3. l. pl. ili 3. l. sg, pod utjecajem njemačkog jezika nema. Veznik *li* posve se iznimno rabi u hrvatskih kajkavaca, međutim, nalazimo ga u Pochobradskog: *budo le joukale al se budo smejale*.²³⁵

Leksik poezije Z. Pochobradskog doista je specifičan i zanimljiv za proučavanje. Utjecaj neslavenskih jezika veoma je izrazit, poglavito njemačkog (*ferje, škuda* »šteta«, *furt* »uvijek«, *seglih, uofiraš, varvaš* »čuvaš«), ali i talijanskog (*aštarija* »gostionica«), mađarskog (*pajdaše*) i engleskog (*hobi*). Često je pjesnik bio prisiljen rabiti riječi kojih u doma-

²³⁰ Dakle, u dugim slogovima l u skraćenim dugim slogovima je diftong *uo* ili vokal *u*, a u kratkima (naglašenim i nenaglašenim) *a*.

²³¹ Miješanje glagola »moći« i »morati« dobro je poznato iz literature. Usp. Stjepan Ivšić, »Glagol morati 'debo' i imperfekt morah 'poteram'«, *Južnoslovenski filolog*, X/1931, sv. 1—3, str. 166—170; F. Ramovš, *Morfologija slovenskega jezika*, str. 139—140; P. Skok, *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, knj. II, JAZU, Zagreb 1972, str. 446—447. O mogućnosti da se radi o asimilaciji *ra > re* piše Jakob Rigler (*Južnotranjski govori*, op. cit., str. 72).

²³² Obična je uporaba u ovom stilhu: *I rada be da nigdar*.

²³³ B. Finka, op. cit., str. 40.

²³⁴ V. bilješku broj 233.

²³⁵ U Gerovu je obično izražavanje značenja »ja činim to« itd. oblicima glagola »dati«, ali ta pojava — dobro obrađena u literaturi — nije zabilježena ni u poeziji Z. Pochobradskog ni u tekstovima ostalih goranskih dijalektalnih pisaca.

ćem idiomu nije nalazio, a naročito se to odnosi na veći broj imenica (npr. *aluje*). Ponekad te riječi nisu prilagođene gerovskom govoru (*umjetnik*), ali većinom jesu (*bespumač* »bespomoć«, *spamim*, *puac*, *puavet*, *trdost*, *nejmost*). Ima primjera (*vgaset*, *hipa* G. sg.) koji nukaju na usporedbu s potvrđama iz kajkavske zbirke Ivana Gorana Kovačića (*vg'sla*, *Hip*). Ne inzistirajući na upotrebi samo starih gerovskih rječničkih specifičnosti, Pochobradsky je dio leksika prihvatio i iz razgovornog jezika i iz standardnog jezika (*zafrkavale*, *zagrljaje*, *inat*, *zločin*, *huligan*, *avanturo*, *hire*, *stih*, *čitaanka*, *davnine*).²³⁶ Navest ću još nešto interesantnijih primjera (*d'ž*, *še* »još«, *gre*, *šua*, *uoča* »otac«, *ješćejo*, *vejš* »znaš«, *Prave se* »priča se«, *pršu* »došao«, *čakan*, *čekajo*, *stapine* »stope«, *prklejtja* »proljeća«, *kašata* »razgranata«, *uoknu* »prozor«, *nebed'n* »nijedan«, *pešavaš* »ljubiš«). Napominjem da Pochobradsky paralelno rabi primjere kao *zibnu* »brižno« i *brižne*, *Ta i se* »ta«, ali to niukoliko ne znači da se olako služi riječima i da se znatnije odmiče od gerovske govorne autohtonosti. Njegov odnos prema domaćoj riječi lijepo pokazuje ova pjesma:

Damača je rejč
naša svetua
krv.
Mlejku majki.
Škrta je, al i lepa.
I se leđi
t' trdo rejč
razumejo
i z davna je gavarijo.
Uona je ko goranska huja
al pa bukva
v črno zjemlo
i v plavu nebu
zakapana.
I najguora stvar
rječjena grubu
i damače
lejppje zgrani.
Damača je rejč
damača
ku i sam
čuovejk.

(»Damača rejč«)

* * *

Ovdje je dan pregled najbitnijih značajki jezika hrvatskih dijalektalnih pisaca iz Gorskog kotara, pripremljen tako da te značajke budu što lakše usporedive i da, uz dosad publiciranu znanstvenu literaturu, daju određenu, makar i nepotpunu, sliku o goranskom dijalektu odnosno

²³⁶ Napominjem da je na X. kongresu jugoslavenskih slavista u Strugi (listopad 1982) Alojz Jembrih pročitao referat »Obilježja standardnosti u suvremenom kajkavskom pjesništvu« u kom je govorio o obilježjima standardnosti na fonetskoj, obličkoj, tvorbenoj, sintaktičkoj i stilističkoj razini.

o idiomima na temelju kojih je goranska dijalektalna književnost stvarana. Daljnji svestrani rad treba pridonijeti proširenju i produbljivanju spoznaja i davanju zaključnih ocjena o jeziku goranske dijalektalne književnosti, utoliko više što se njen korpus neprestance proširuje i obogaćuje novim književno vrijednim prinosima.²³⁷

Josip Lisac: THE LANGUAGE OF THE LITERATURE IN THE DIALECT OF GORSKI KOTAR

S u m m a r y

The language of the literature in the dialect of Gorski kotar is accounted for through the treatment of its principal representatives — Ivan Goran Kovačić, Zdravko Čadež, Viktor Jurković, Franjo Švob-Franina, and Zlatko Pochobradski. As they all wrote in the kajkavian idioms of their respective birth-places, the paper treats both of the language of the literature in the dialect of Gorski kotar and of their native idioms. More attention is thus given to the comparison of the language of the literary texts with the relevant idioms than to questions of style. The language of the individual authors is dealt with in such a manner that the linguistic data can be compared easily. The common features of the dialect of Gorski kotar and the differences between the local idioms are evident from the texts themselves, so that the wider public can form an opinion of the dialect, of the strong internal differentiation, and of the complex historical circumstances which had to a great extent conditioned the more recent, i. e. the present-day dialect situation. However, this does not imply that the texts are free of features which are foreign to the local idioms, particularly in the superstructure. Alien features are usually due to poetic licence that grew out of the needs of expression at the moment of inspiration, causing interference of different systems. This discussion of the linguistic problems of Croatian neo-kajkavian literary dialect contains a brief treatment of the (ortho)graphic features of the dialect literature of Gorski kotar.

---

²³⁷ Iako mi to vjerojatno nije dovoljno uspjelo, volio bih da je iz moje rasprave vidljivo kako sam zaista s ljubavi čitao i proučavao umjetnička djela goranskih pisaca, literaturu o njima te literaturu o govorima Gorskog kotara.